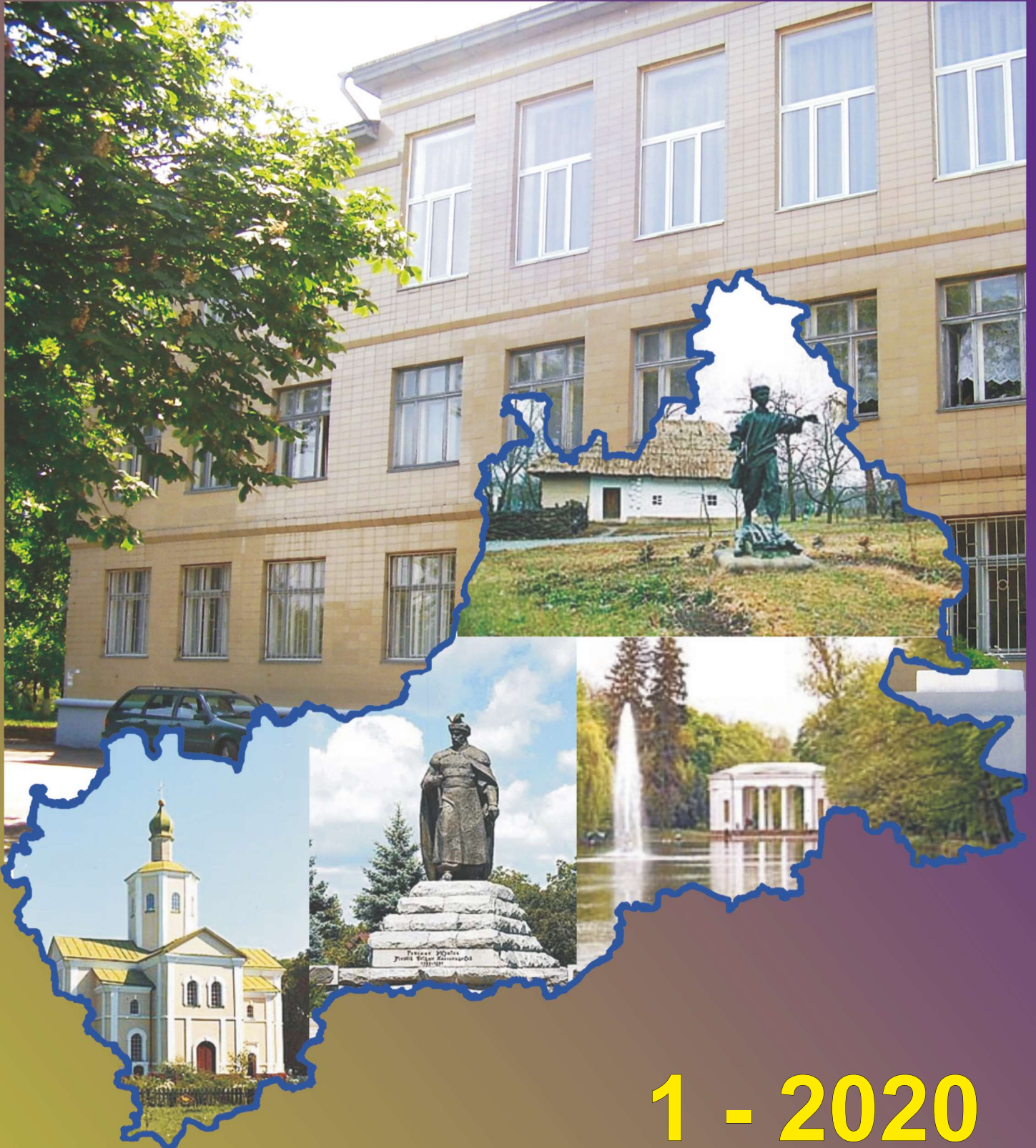

Педагогічний вісник

1 - 2020

**ПРОВЕДЕННЯ ОБЛАСНОГО ТУРУ
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ
«УЧИТЕЛЬ РОКУ - 2020»
фотоколаж**

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
посліпдипломної освіти педагогічних
працівників

Реєстраційне свідоцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
шоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н.М.Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут посліпдипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук, заслужений
працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г.А.Назаренко, проректор
з наукової-методичної роботи інституту,
професор, доктор педагогічних наук (науковий
редактор)

К.М.Криворот (заступник головного редактора)

Н.І.Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості
освіти інституту, кандидат педагогічних наук

Ю.І.Завалевський, в.о. директора Інституту
модернізації змісту освіти МОН України, доктор
педагогічних наук, професор

Т.В.Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т.К.Андрющенко, доктор
педагогічних наук

С.А.Гаряча, кандидат педагогічних наук

О.В.Волошенко, кандидат
педагогічних наук, доцент

В.І.Коновальчук, доктор філософських наук,
доцент

Н.М.Степанова, кандидат
філософських наук

О.В.Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю.М.Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В.М.Шемшур

Відповідальний за друк **В.М.Шемшур**

Думка редакції не завжди збігається з думкою
автора

Редакція рукописів не рецензує і авторам не
повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей
відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОПОПП
Протокол № 5 від 27.12.2019
Підписано до друку 28.02.2020
Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 5

Зам.№1528

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,
КНЗ "ЧОПОПП ЧОР",
т. +380-472-64-21-78
e-mail: redaktor6@ukr.net

ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ

Криворот К.М. Найталановитіші представники Нової української школи.....	2
Панорама інновацій професійного розвитку педагогічних працівників Черкащини в контексті Нової української школи.....	7

НАУКА – ШКОЛИ

Педько О.В., Ярош О.М. Інновації як засіб зміцнення інституційного потенціалу закладу загальної середньої освіти.....	10
Афанасенко В.І. Сучасна інтерпретація подолання кризових станів.....	13
Ющенко Л.О. Формування комунікативної компетентності в учасників освітнього процесу: ключові аспекти.....	17

ШЕВЧЕНКІАНА

Веретільник О. Іван Огієнко – послідовний дослідник творчості Тараса Шевченка.....	19
Кунчич О. М. Ми тебе не забудем, Тарасе... Усний журнал.....	21
Ткаченко Т.П. Тарас Шевченко і Золотоніщина: бажане і дійсність. Розробка уроку з української літератури для учнів старших класів.....	25

МЕТОДИКА-ДОСВІД

Січкар С.І., Архипова В.І. Формування читацької компетентності як важливої складової становлення усебічно розвиненої особистості.....	28
Вдовиченко Т. І., Опалко Н. М. Щоденні ранкові зустрічі – запорука ефективного навчання і чудового настрою.....	30
Григораш О.А. Being Good Citizens (бути гарним громадянином). Розробка комбінованого уроку з англійської мови.....	33
Гавриленко Т.Л. Логопедичне обстеження дітей раннього та дошкільного віку.....	38
Слейник Т.І. Чому у дітей «каша в роті»?.....	42
Івко Н.В. Ефективне використання сучасних методів навчання в процесі викладання біології. З досвіду роботи вчителя біології.....	47
Миронова І. М. Технології перевернутого навчання у поєднанні з сервісами веб 2.0 як дієвий інструмент стимулювання інтересу учнів при вивченні математики.....	51
Гулінська Н.О. Метод проектів на уроках математики. Методичний матеріал з досвіду роботи...54	54
Леснікова Ю.В. Феномен «кліпового мислення» у контексті навчальної діяльності учня цифрового покоління.....	56
Даниленко Л.І. Про агресію.....	60
Мозгова В. І. Подолання шкільного булінгу: поради педагогу.....	62
Конваленко Н. І. «Козацькому роду нема переводу». Творчі проекти для дітей старшого дошкільного віку.....	64
Андрійчук О.В. Секрети сімейного виховання в родині. Розробка тренінгу для батьків та вчителів.....	67
Жицька Н.В. Природі другом будь! Віртуальна подорож заповідними місцями Черкаського області з використанням мультимедійної презентації для учнів середнього і старшого шкільного віку.....	71
Казарезова В. О. Повторення вивчених розділових знаків у простому і складному реченнях. Розробка уроку з української мови. 9 клас.....	69

СУЧАСНІ ФОРМИ ВИХОВНОЇ

РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Литвин Т.А. Святково-обрядова культура українського народу. Розробка літературно-музичного театралізованого інтерактивного дійства. 5-7 клас.....	76
Орлова І.В. «Добре в тій родині, де усі єдині». Розробка родинного свята.....	79
Демиденко Н.М. Співаю пісню мамі. Розробка виховного заходу для учнів середнього шкільного віку.....	82

К.М. Криворот,

заступник головного редактора журналу, укладач матеріалу

НАЙТАЛАНОВИТІШІ ПРЕДСТАВНИКИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*Педагоги не можуть успішно когось учити,
якщо в цей же час ретельно не вчать самі.*

Алі Апшероні,
видатний учений, гуманіст і мислитель

Зробивши вибір бути вчителем, кожен працівник освітнього закладу щодня спілкується із дітьми, найтендітнішими паростками майбутнього, і має незвичайне завдання – плекати майбутню особистість. Саме «плекати», тобто бережно ставитися, не образити, підтримати, навчити і розвинути багато умінь, які можна застосовувати в подальшій практичній діяльності. Це і навички культурного спілкування, наукового розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність до інформаційної й медіа-грамотності, основ програмування і багато інших. Пафосні слова?! Ні!! Той, хто працює по-справжньому і вірить у те, що його праця і устремління потрібні, стає справжнім МАЙСТРОМ і ДРУГОМ дітей. Відомий метр освіти Василь Сухомлинський свого часу писав «якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло». Другими словами учителі просто зобов'язані бути для учнів найкращими, найрозумнішими, наймудрішими... Але для цього час від часу вчитель сам повинен ставати учнем, вчитися і підтверджувати свої професійні знання, не випадковість вибору професії. Для цього кожен розробляє власні авторські навчальні програми, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражає власну фахову думку на методичних об'єднаннях, бере участь у виставках передового педагогічного досвіду. На курсах підвищення кваліфікації кожний фахівець підвищує свій рівень професійної підготовки шляхом поглиблення, розширення і оновлення професійних компетентностей.

Одним із вагомих фахових іспитів є конкурс «Учитель року». Кожного року він крокує по Україні, заглядає в міські заклади загальної середньої освіти і зовсім маленькі сільські школи і кличе на змагання. І немає різниці, де працює вчитель, головне – відданість справі і професіоналізм. Ці дві складові народжуються і живуть поряд з людиною незалежно від її сімейного статусу, фінансового положення, місцевості. Ці дві складові формують ТАЛАНТ!!!!

21 грудня 2020 року у комунальному навчальному закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» відбулася церемонія нагородження переможців і лауреатів ІІ (регіонального) туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2020». У фінал вийшли 15 педагогів з п'яти номінацій: «Початкова освіта», «Зарубіжна література», «Історія», «Образотворче мистецтво», «Хімія».

Почесними гостями заходу були представники Черкаської обласної державної адміністрації і Департаменту освіти і науки, Черкаського обласного комітету профспілки працівників освіти та науки України: Ю.М. Лисюк, заступник голови ОДА; В.В. Данилевський, директор Департаменту; О.І. Сімушина, заступник директора Департаменту, начальник управління дошкільної, загальної середньої, інклюзивної та позашкільної освіти; О.Д. Жалдак, голова Черкаського обласного комітету профспілки. Почесні гості привітали переможців і лауреатів конкурсу та нагородили їх почесними грамотами, дипломами, цінними подарунками.

На всеукраїнському турі Конкурсу, який відбудеться у березні-квітні 2020 року, Черкащину представлятимуть переможці ІІ (регіонального) туру Конкурсу, які отримали І місце:

1. Волочай Оксана Василівна, учителька початкових класів Черкаської гімназії №9 ім.О.М.Луценка Черкаської міської ради Черкаської області.

2. Скубенко Тетяна Миколаївна, учителька зарубіжної літератури Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Смілянської міської ради Черкаської області.

3. Ворона Анна Сергіївна, учителька історії та правознавства Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В.Т.Сенатора» Смілянської міської ради Черкаської області.

4. Солодар Лідія Миколаївна, учителька образотворчого мистецтва Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №18 імені В'ячеслава Чорновола Черкаської міської ради Черкаської області.

5. Ткач Ірина Вікторівна, учителька хімії Кам'янського еколого-економічного ліцею Кам'янської міської ради Черкаської області.

**НЕВЕЛИКІ ШТРИХИ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО
ПОРТРЕТА УЧИТЕЛЯ-ПЕРЕМОЖЦЯ
ОКСАНА ВАСИЛІВНА ВОЛОЧАЙ**

Місце педагогічної творчості: Черкаська гімназія №9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради Черкаської області.

Нехай дитячі очі

Горять, блищать, питають -

Чому на небі зорі?

Чому птахи літають?

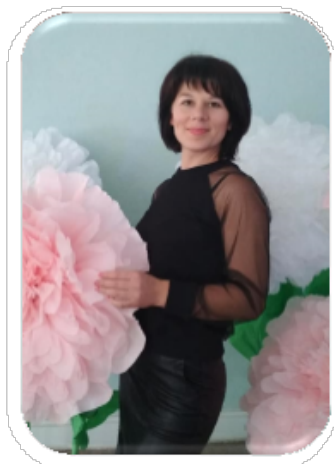
Чому це тиша в небі,

Коли там місяць ходить?

Чому це хвилі в морі,

Якщо кити там бродять?

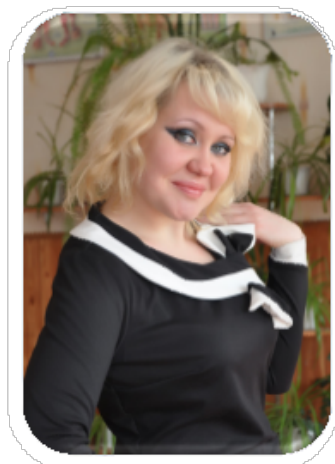
Я відповім малечі

Волочай
Оксана Василівна

Скубенко
Тетяна Миколаївна

Ворона
Анна Сергіївна

Солодар
Лідія Миколаївна

Ткач
Ірина Вікторівна

*На всі їх запитання,
Нехай горять їх очі,
Хай світяться бажанням!*

Оксана Василівна відповідає на всі запитання малечі, знає їхні бажання. Про себе вона пише так: «Десь я прочитала легенду, що на землі розкидано безліч вуглинок-світлячків. Кожна з них – це символ якоїсь професії. І щаслива та людина, яка знайде саме свою вуглинку, що світитиме їй все життя. Так, свою вуглинку я знайшла і щодня запалюю вогник в оченята моїх 34 паняночок. Ми всі творчі і дружні, життєрадісні і кмітливі, добрі і працьовиті. Мій клас - це світ у мініатюрі, у якому радощі і невдачі –навіп. Разом прагнемо до нового і прогресивного. Мета моєї діяльності - створення сприятливих умов для навчання та виховання освіченої, творчої особистості, за яких кожен учень відчує свою успішність, значимість та інтелектуальну спроможність. Гімназія - чудовий зразок нової школи, у якій можна використати інтерактивні форми навчання, а також творчо підійти до інновацій у освітньому процесі».

Творчий педагог за багаторічну педагогічну діяльність створила власну систему навчання та виховання творчої особистості. У центрі - інтегровано-тематичне навчання. Застосовує ІКТ-технології, парно-групову роботу, технологію особистісно-зорієнтованого навчання. У арсеналі методичних засобів є різні форми роботи:

- нестандартні уроки, серед яких проект «Здійсни мрію», «Мої дитячі мрії»;
- білінгвальні і кейс-уроки;
- школа маленької леді, зустрічі з видатними людьми;
- такі позакласні заходи як свято для мам «Світське життя», піжамна вечірка, виховні проекти «Від серця до сердечка», «Ми діти Європейської родини», «Живи красиво-твори добро», участь у майстер-класах, акціях, екскурсіях, тощо.

У першу чергу організовує самостійну діяльність учнів, у якій кожний оволодів би низкою здатностей до якісних професійних дій, самонавчання, самоуправління, адаптації, особистісної готовності до майбутнього. Створює середовище, в якому стає можливим вироблення кожним учнем на рівні розвитку його інтелектуальних та інших здібностей, певних компетентностей, формування особистісних якостей, формування вмінь самостійно приймати рішення в умовах невизначеності, вироблення вмінь розробляти багатоваріантні підходи до реалізації плану дій, формування навичок і прийомів усебічного аналізу ситуацій.

ЛІДІЯ МИКОЛАЇВНА СОЛОДАР

Місце педагогічної творчості: Черкаська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №18 імені В'ячеслава Чорновола Черкаської міської ради Черкаської області.

«Творчість – це соломинка, через яку дихає Всесвіт». Такими словами Джулії Кемерон

розпочинає знайомство із школярами Лідія Миколаївна.

Творчість – наша потреба від народження і на все життя. Усі люди без виключення талановиті та креативні від природи, і основна місія будь-кого в цьому світі – це віднайти свої таланти, розвинути їх, примножити та поділитися з іншими. Саме тоді основна задача буде виконана, а людина стане щасливою, адже вона робить те, що любить і до чого має хист. Водночас, інші люди за це будуть вдячні, оскільки зможуть скористатися її знаннями та досвідом.

«Немає дітей неталановитих!» – відповідає на скептичні дитячі вислови, мовляв, не вмію малювати. І тому у кожному дитячому очах з першими вдалими лініями та кольоровими мазками зростає захват. Як нагорода вчителю, слова учнів: «Я не знав, що вмію малювати!», «Мабуть, це магія». Така магія: мистецтва, творчості, віри у свої сили!

У Черкаській спеціалізованій школі I-III ступенів №18 імені В'ячеслава Чорновола Лідія Солодар уже четвертий рік навчає учнів основам та тонкощам образотворчого мистецтва. На уроках школярі оволодівають основами різноманітних технік – живопису та графіки, ліплення та аплікації. Окрім звичного прямокутного альбомного аркуша створюють роботи на різних форматах: кола, квадрата, трикутника. Гумка від простого олівця може стати чудовим штампом для створення імітації мозаїчного панно, а рвані клаптики кольорового паперу – створити відчуття мазків олійними фарбами.

Хоч учні створюють зображення екзотичних тварин, наприклад, слона чи пінгіна, пейзажі з пальмами та єгипетськими пірамідами, проте українське народне мистецтво, краса рідної природи, творчість вітчизняних митців – провідна тема на кожному уроці образотворчого мистецтва. Одне з пріоритетних завдань вчителя – не лише ознайомити з національним народним мистецтвом, а й показати його сучасність! Адже за словами голови Національної спілки майстрів народного мистецтва України Євгена Шевченка, «без національної культурної спадщини неможливо побудувати державу вільних, відповідальних, активних, заможних і цивілізаційно-спроможних людей». Українці зберегли свою унікальну художню культуру, яку захоплюється світ! Тому учні перевтілюються на уроках то в дизайнерів інтер'єру, що отримали замовлення оздобити оселю косівськими кахлями, то в ілюстраторів, які створюють розмальовку-антистрес з українським колоритом. Цікавим видом творчості є створення витворів за мотивами робіт народного мистецтва наших сучасників. Наприклад, птахи на керамічних творах Юлії Гушул переосмислюються учнями у техніці графіки, живопису, аплікації, об'ємні диво-звірі Ольги Бердник-Отнякіної стають живописними творами, а зразки самчиківського розпису Віктора Раковського лягають в основу ескізу для муралу.

На жаль, кабінет не оснащений технічними засобами навчання. Проте ознайомитися з ілюстративним матеріалом – репродукціями картин художників, архітектурними пам'ятками, творами декоративного мистецтва – учні мають змогу з книг та роздруківок, що демонструються на уроці,

а також із стендів, що оздоблюють стіни кабінету, – «Види образотворчого мистецтва» та «Види українського народного мистецтва», надрукованих за розробкою Лідії Солодар.

Учителька знайомить школярів з тією чи іншою технікою, важливе місце приділяючи композиції та кольорознавству. Одні учні відтворюють зразок, запропонований учителем, аби крок за кроком оволодіти новими художніми навичками. Більш досвідчені школярі створюють власні композиції в межах теми.

Окрім практичної роботи найдопитливіші учні готують короткі повідомлення – 5 цікавих фактів про художників чи твори мистецтва з теми уроку, які озвучують перед однокласниками або записують у відео форматі.

У позакласний час школярі відвідують художню студію «Досвітки», де мають змогу поглибити знання з народного образотворчого мистецтва та вдосконалити художні навички. Студійці – активні учасники шкільних виставок, міських, обласних та всеукраїнських конкурсів. Зокрема, здобули перемогу на Всеукраїнських конкурсах «Секрети Великоднього хліба» у 2017 році (організація – Національний Центр еколого-натуралістичної творчості), «Українська традиційна народна іграшка руками дитини» у 2018 році (Тернопільська міська рада), обласному етапі Всеукраїнської виставки-конкурсу «Новорічна композиція» у 2018 році (Черкаський обласний Центр роботи з обдарованими дітьми). Також студійці пробують сили в якості журналістів. Їхні відгуки про мистецькі події школи та інтерв'ю з художниками друкуються у творчій шкільній газеті «Досвітки».

Неодноразово в ефірі обласної суспільної телерадіокомпанії «UA: Черкаси» виходили сюжети про роботу на уроках та заняттях студії «Досвітки» під керівництвом Лідії Миколаївни, організовані нею зустрічі у межах школи з творчими людьми.

СКУБЕНКО ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Місце педагогічної творчості: Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Смілянської міської ради Черкаської області.

У фундаментальній праці «Павльська середня школа» В. О. Сухомлинський писав: «Що означає хороший учитель? Це насамперед людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною, вміє дружити з дітьми, бере близько до серця дитячі радощі і прикрощі, знає душу дитини, ніколи не забуває, що й сам він був дитиною». Отже, учитель — це людина, яка не лише відмінно знає свій предмет, а й психологію, має творчий склад мислення, усім серцем любить дітей.»

Саме такою людиною і творчим педагогом є **Тетяна Миколаївна Скубенко**. У роботі використовує досвід кращих педагогів України А.-М. Богосвятської, О. Ніколенко, Л. Сич, А. Химинець, Л. Юлдашевої, І. Хроменко, Ю. Ковбасенка, О. Гузь, О. Ісаєвої, І. Горобченко та ін. Своє завдання вчителя вбачає в тому, щоб запалити вогнічки в душах дітей, розвивати потребу кожного учня бути у творчому пошуку, щоб, отримуючи літературну освіту, вони змогли використати її для формування власної особистості у майбутньому.

Вважає, що розвиток емоційної компетентності, тобто самосвідомості, навичок усвідомлення своїх і чужих емоцій, вміння керувати ними і ефективно взаємодіяти з людьми, надзвичайно важливо здійснювати саме під час вивчення гуманітарних дисциплін. Сучасний урок зарубіжної літератури – це урок життя, тому на ньому неможливі фальш і штучні емоції. Важливо вчити учнів розуміти почуття та стан душі персонажів творів, розпізнавати, що відчувають інші люди, шукати виходи з певних життєвих ситуацій, а також під час обговорення того чи іншого літературного твору знаходити спільну мову з однокласниками, розуміти емоції один одного, навчитися співпереживати.

Для розвитку емоційного інтелекту учнів Тетяна Миколаївна на уроках використовує такі інноваційні прийоми та методи роботи як «Ажурна пилка», «Асоціації», «Займи позицію», «Коло ідей», «Мозаїка», створення ментальних карт, інфографіки, кроссенсів, буктрейлерів, інтерактивних вправ, «хмар слів», лепбуків тощо. Проводить інтегровані уроки, турніри, вікторини, ігри, конференції, дебати, дослідження, екскурсії, казки, проекти, суди, тренінги, квести, творчі звіти тощо. Заслуговує уваги створена система творчих завдань та тематичних ігор, яка дозволяє викликати у дітей на уроках зацікавлення, інтерес, бажання читати, творити, співпрацювати.

Щоб розвинути власне EQ, учитель допомагає дітям розпізнавати свої емоції, переживати їх, приймати правильні рішення з допомогою таких вправ:

«Відгадай емоцію»

Пропонуються картки із зображенням обличчя із різними почуттями (радість, сум, здивування, страх, посмішка...). Під час виконання вправи дитина повинна обрати картку, яка відповідає настрою героя, і пояснити свій вибір. Можна урізноманітнювати гру.

«Упізнай за голосом»

Промовляється певна фраза з різною інтонацією. Діти відгадують та пояснюють, хто з героїв твору може так говорити.

«Назви твір за асоціацією»

Показується картинка із зображенням, наприклад, моря. Можна включити аудіозапис, як шумлять хвилі. Далі пропонується учням розповісти про відчуття, назвати твори літератури, у яких згадується море.

«Поясни вчинок (емоцію)»

- Чому тебе засмутив такий вчинок героя?
- Які думки виникають, коли дивитися на ...?
- Як впливає настрій на події, що відбуваються у житті героя?

«Щоденник подвійних нотаток»

«Кольорограма»

Пропонується зробити галерею емоцій, де кожна картина – це символ певного персонажа, виражений тими фарбами і композицією, яку обирає дитина.

«Казкотерапія»

У казках в алегоричній формі порушуються важливі для дитячого світосприйняття питання (добро – зло, благородство – підлість,

працьовитість – лінь). Читаючи казки, дитина вчиться пізнавати світ і формувати свої цінності.

«Сторітелінг»

Пропонується учням обрати одного героя з твору, який прочитали, та приготувати невеличкий виступ-розповідь на тему «Який я персонаж?». Так в уяві школяра закріплюється стійка асоціація: літературний твір — цікавий виступ когось з однокласників.

«Акваріум»

Рольова гра, в якій беруть участь кілька осіб, а інші виступають у ролі спостерігачів, тобто одні «проживають» ситуацію, а інші аналізують її збоку і «співпереживають».

ТКАЧ ІРИНА ВІКТОРІВНА

Місце педагогічної творчості: Кам'янський еколого-економічний ліцей Кам'янської міської ради Черкаської області

Сучасний учитель, творча, гуманна особистість, яка має високу фахову підготовку, забезпечує високу результативність та якість праці, - так коротко можна охарактеризувати педагогічну діяльність спеціаліста вищої категорії, старшого учителя Ірини Вікторівни Ткач. Висока вимогливість у поєднанні з глибокою повагою до особистості забезпечують успіх у її роботі.

Ірина Вікторівна бере активну участь у заходах з охорони навколишнього середовища, залучає до них своїх учнів та випускників, а саме: «Зробимо Україну чистою!», «Збережемо первоцвіти», «Посади квітку» та ін. І.В. Ткач на власному прикладі формує в молоді життєву компетентність в процесі побудови гармонійних відносин в системі «людина – природа».

З учнями здійснила фітотестування техногенно забруднених ґрунтів околиць міста Кам'янки, яке дозволило встановити рівень забрудненості 11 проб ґрунтів та поширили отримані результати свого дослідження серед жителів рідного міста.

У рамках шкільної акції «Здоров'я – найцінніший скарб» під керівництвом Ірини Вікторівни учнями було проведено аналіз складу 20 йогуртів на вміст шкідливих харчових добавок та здійснений моніторинг косметичної продукції семи виробників (100 косметичних продуктів) на вміст шкідливих компонентів. Результати даних досліджень були поширені серед населення с. Жаботин та м. Кам'янки. За ініціативи Ірини Вікторівни було упорядковано словник потенційно небезпечних компонентів косметичних засобів.

Позаурочна робота з предмета носить науковий, творчий, пошуково-дослідницький характер. Ірина Вікторівна наполегливо працює над подальшим удосконаленням навчально-виховного процесу, збагаченням матеріальної бази навчального кабінету.

Як учитель-предметник, широко пропагує свій педагогічний досвід. Педагог очолює творчу групу вчителів хімії району, яка працює над впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій на уроках хімії. Педагогічна діяльність Ірини Вікторівни Ткач спрямована на оновлення змісту і методичного забезпечення навчального процесу, що сприяє підвищенню якості освіти і виховання.

Важливу роль серед різноманітних педагогічних освітніх новацій Ірина Вікторівна відводить інтерактивному навчанню. Використання ІКТ на уроках дає можливість інтенсифікувати, диференціювати діяльність вчителя і учнів на уроці, підвищити якість навчання предмета, відобразити, висунути на передній план найбільш важливі, з точки зору навчальних цілей і завдань, характеристики досліджуваних тем.

Її досвід роботи презентувався у рамках обласної виставки передового педагогічного досвіду: за підготовку методичного посібника «Методика формування понять про основні класи неорганічних сполук» визнана лауреатом виставки «Освіта Черкащини-2010». Педагог презентувала свій досвід на Міжнародній науково-практичній конференції «Національний проект «Відкритий світ» - старт «Школи майбутнього», що відбувся в Національній академії педагогічних наук України.

Ірина Вікторівна - активний учасник фахових конкурсів. Педагог визнана лауреатом Восьмого всеукраїнського конкурсу «Вчитель-новатор», переможцем Загальнонаціонального конкурсу зі створення електронних освітніх ресурсів у рамках національного проекту «Відкритий світ» у номінації «Хімія», переможцем I туру Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2013» у номінації «Інформатика» та переможцем II (регіонального) туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року-2020» у номінації «Хімія».

Особливе місце в своїй роботі Ірина Вікторівна відводить роботі з обдарованими дітьми. До кожного свого науковця підходить індивідуально, близько року спостерігає за дитиною, вивчає її інтереси, налагоджує психологічний контакт. Воно й не дивно, для успіху потрібен живий інтерес дитини, довіра, співпраця, індивідуальний підхід. При цьому співпрацює з науковцями ЧДТУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, особливо вдячна за співпрацю кандидату сільськогосподарських наук, доценту кафедри біології, екології та агротехнологій ЧНУ ім. Б. Хмельницького Спрягайло О.А.

Як результат такої кропіткої праці – досягнення вихованців Ірини Вікторівни: три перемоги у III етапі Всеукраїнської олімпіади з хімії, одинадцять перемог у II етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт МАН, два II місця на Всеукраїнському конкурсі Intel Еко-Україна. Учень Ірини Вікторівни, Ємець Денис здобув I місце у III етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт МАН, та є стипендіатом Президента України, студентом Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця.

Коли до Ткач І.В. звертаються з проханням розповісти про себе, вона відповідає: «А що тут скажеш?! – проста українська вчителька, яка намагається не зупинятися на досягнутому, завжди прагне до самовдосконалення та, як і всі українські вчителі, реалізує самий головний закон життя – Закон любові до дітей!»...

ВОРОНА АННА СЕРГІЙВНА

Місце педагогічної творчості: Смілянський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія імені В.Т. Сенатора» Смілянської міської ради Черкаської області.

Процес навчання - це напружена розумова робота, яка передбачає участь здобувачів освіти у цьому процесі. На вчителя покладається велика відповідальність за розвиток у процесі навчання, тому тільки пояснення матеріалу та демонстраційний матеріал не дадуть стійких знань. Якості знань можна досягти за допомогою активного та інтерактивного навчання. Видатний зарубіжний педагог К. Роджерс зазначив: «Не так важливо вчити дітей, потрібно створити ситуацію, в якій дитина просто не може не вчитися і робить це із задоволенням».

Такою навчальною ситуацією є гра. Правильно сконструйована педагогічна гра більше, ніж будь-яка діяльність, дозволяє розвивати самостійність дитини, враховуючи її вікові особливості, сприяє підвищенню зацікавленості до предмета і полегшує засвоєння складних теоретичних понять. Саме тому методичним питанням, над яким працює учитель на уроках історії, правознавства та громадянської освіти, стало «Забезпечення компетентнісного підходу в освітньому процесі шляхом застосування ігрових форм і методів роботи».

На уроках історії і правознавства та в позакласній роботі для реалізації означеного питання Анна Сергіївна використовує ігри для згуртування колективу («3 вуст в уста», «Картина, що оживає», «Історична абетка»), ігри для активізації учнів та мотивації їх до навчання («Реставратор», «Хронолітак», кросворди, ребуси, QR-коди, «Живі портрети»), ігри для розвитку самостійності суджень (дебати та імітаційні ігри, такі як «Суд», «Вибори – Мережа 18»), ігри для розвитку лідерських якостей («Відгадай героя», тестування Кахут), ігри для формування практичних навичок («Знайди помилку», «Німа карта») та ігри для підвищення пізнавальної діяльності («Історичний автобус», «Історичне лото та історичні шахи»).

Ігрові методи на уроках суспільних дисциплін та в позакласній роботі впроваджуються з допомогою технологій особистісно-орієнтованого та колективно-групового навчання, технології критичного мислення та ситуативного моделювання, бріколажу та елементів гейміфікації.

Ефективне використання інтерактивного методу «Гра» на уроках історії та правознавства сприяє залученню до роботи на уроці практично всіх учнів та виробленню в них соціально важливих навичок роботи в колективі, взаємодії, дискусії, обговоренні. Здобувачі освіти перебувають у постійному пошуку. Вони отримують відповіді на запитання, знаходять нову інформацію для розв'язання проблеми, розмірковують разом над варіантами й способами виконання завдання. Це розвиває навички співпраці й ухвалення спільних рішень, ведення дискусії й формулювання аргументованих суджень, обґрунтованих висновків, підвищує рівень опанування аналізом, синтезом, узагальненням і абстрагуванням.

Бажаємо нашим переможцям успішної участі у всеукраїнському турі конкурсу «Учитель року – 2020» і у подальшій педагогічній діяльності.

ПАНОРАМА ІННОВАЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАЩИНИ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Коучинг розкриває потенціал людей і дозволяє проявити все найкраще, що в них є.

Сер Джон Уїтмор

Пріоритетним напрямом реформування сучасної освіти є оновлення педагогічного процесу, внесення новоутворень у традиційну систему з допомогою сучасних інноваційних технологій, пошуку оптимальних шляхів, що дадуть змогу виховати відповідальну, комунікативно активну особистість. Обов'язковою умовою модернізації післядипломної педагогічної освіти як складно організованої, відкритої, системи є впровадження технології науково-методичного супроводу, що дозволяє забезпечити неперервність професійного зростання вчителя за індивідуальною освітньою траєкторією, створення акмеологічних умов для опанування позиції суб'єкта професійного вдосконалення, засвоєння нових ролей і функцій. Ефективною технологією науково-методичного супроводу є **педагогічний коучинг**. В основі педагогічного коучингу покладено ідею про те, що кожна особистість неповторна, відрізняється власними потребами, цілями, інтересами, мотивами, задоволення яких передбачає індивідуальні способи, форми, підходи до підвищення професійного та особистісного рівня. Тобто, кожен педагогічний працівник виступає осердям навчального процесу в системі післядипломної освіти, цілісним суб'єктом професійної діяльності, активним, вільним і відповідальним у проектуванні, здійсненні та творчому реформуванні власного професійного розвитку.

Ця технологія, що наразі активно застосовується в освіті, не нова.

Довідково. *Що означає слово «коуч», «коучинг»?— коучинг (англ. coaching — процес, під час якого людина або група людей навчаються й одержують навички, необхідні для їхньої підтримки. Дослівний переклад слова «коучинг» – «тренерство». Коуч – це тренер, здатний зробити з людини чемпіона, тобто мова йде про виховання переможців. Слово «коучинг» має угорське походження. Первісне його значення пов'язували з каретою, візком. Яка ж тут аналогія? - «транспортний засіб допомагає рухатися в дорозі і швидко досягати мети». Воно означає "тренувати, займатися релетиторством, готувати до чого-небудь, це спосіб доставити людину туди, де він хоче бути». По суті, це стратегія роботи з людиною, яка використовується не стільки для консультацій і професійного навчання, скільки для розвитку творчого потенціалу, допомоги в постановці нових цілей, що виходять за рамки звичного сприйняття дійсності. У певному сенсі "мета" - це найважливіше в коучингу, адже, в принципі, все підпорядковано її досягненню.*

Крім того, коучинг не варто плутати з тренінгом, який використовується для навчання

новим навичкам і здібностям - того, що, зазвичай, вміє і знає сам тренер, іза великим рахунком не важливо, чи підходять вони під склад характеру людини. А в коучингу завжди в центрі уваги - клієнт. Для нього підбираються специфічні техніки та індивідуальні рішення.

Коучинг відрізняється і від занять з психотерапевтом, який працює головним чином з минулим, з дослідженням причин сьогоденних проблем. Коучинг же орієнтований на майбутнє: не має значення, чому людині погано, а важливо, що можна зробити, щоб стало добре.

Засновник бізнес-напряму і менеджменту в коучингу Джон Уїтмор вважає, що для досягнення успіху в професійному та особистісному планах необхідно змістити акценти з минулих негативних моментів в сторону майбутніх можливостей. Суб'єкти не стільки отримують рішення від коуча, скільки приймають їх самі, що направляються тренером. У другій половині XIX століття англійські студенти називали цим терміном приватних репетиторів. На початку дев'яностих років XIX століття це слово ввійшло в спортивний лексикон, як назва спортивного тренера, який дійсно допомагає використати усі внутрішні ресурси і піднятися на наступний рівень. Пізніше термін «коучинг» перейшов на означення будь-якої діяльності, пов'язаної з наставництвом, інструктуванням і консультуванням. З 80-х років XX століття коучинг офіційно визнаний у бізнесі. На сьогодні існує приблизно 50 шкіл і біля 500 видів коучингу, починаючи від VIP-коучингу і закінчуючи соціальною роботою. У США професія коуча офіційно визнана у 2001 році завдяки Міжнародній Федерації Коучів.

Коучинг в сфері освіти – це педагогічний метод, який може виступати потужним засобом усвідомленого навчання. Педагогічний коучинг включає:

- системний супровід зростання учня(вчителя), спрямований на ефективне досягнення важливих для нього цілей в конкретні терміни;
- партнерське комунікативне співробітництво;
- розкриття потенціалу особистості для досягнення максимально значущого результату;
- супровід учня(учителя), що дозволяє переміститися із зони проблеми в зону ефективного її рішення;
- сприяння і допомогу особистості в пошуку її власних рішень.

Застосування технології коучингу дозволяє інтегрувати більшість перелічених вище компонентів, особистість стає мотивованою, усвідомлює важливість

поставлених завдань для досягнення особистих цілей; самостійно обирає методи і засоби вирішення завдань, які максимально підходять для виконання поставленої задачі; усвідомлено бере на себе відповідальність за кінцевий результат.

Працівники Черкаського обласного інституту педагогічних працівників вже давно освоїли інноваційний метод і представили освітянському загалу області унікальний освітній коучинг «Панорама інновацій професійного розвитку педагогічних працівників Черкащини в контексті Нової української школи».

За словами ректорки закладу, кандидата педагогічних наук **Наталії Миколаївни Чепурної** ця інтерактивна форма роботи повинна стати основою для професійного розвитку кожного педагогічного працівника області. Наталія Чепурна зазначила, що «чинне законодавство з питань освіти й планування вимагає, щоб ми будували освітню індивідуальну траєкторію професійного розвитку кожного педагогічного працівника, яка ґрунтується на особистісному виборі видів, форм, тем здобуття післядипломної освіти. Тож у цьому році вперше у формі освітнього коучингу ми підбиваємо підсумки календарного року, щоб показати вам і запропонувати нові форми та нові погляди на підвищення кваліфікації, які на вас очікують в новому році».

Індивідуальна освітня траєкторія професійного розвитку може бути реалізована через річний **ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ**, який, починаючи з січня 2020 року, мають складати та реалізовувати всі, без винятку, педагогічні працівники. Як це повинно відбуватися?

У пункті 7 Постанови КМУ №800 зазначається, що педагогічні працівники з урахуванням результатів самооцінки компетентностей, професійних потреб та змісту власної викладацької діяльності та посадових обов'язків самостійно обирають конкретні форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг.

Зазначимо, **ЩОРІЧНИЙ ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ОБСЯГ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ КОЖНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА – НЕ МЕНШЕ 30 ГОДИН.**

До кінця січня 2020 року кожен педагогічний працівник має подати адміністрації закладу індивідуальну пропозицію до плану підвищення кваліфікації на відповідний рік, яка повинна містити інформацію:

- про тему (напрямок, найменування) обраної програми (курсу, модуля тощо);
- форми, обсяг (тривалість) програми;
- суб'єкта (суб'єктів) підвищення кваліфікації;
- вартість підвищення кваліфікації (у разі встановлення) або про безоплатний характер надання такої освітньої послуги.

Адміністрація закладу освіти після обговорення на педагогічній раді затверджує план підвищення кваліфікації на відповідний рік та укладає додаткові угоди із суб'єктами надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації.

В обласному інституті було розроблено 4 основні пропозиції, якими можна скористатися під час розроблення індивідуального плану свого професійного розвитку:

ПРОПОЗИЦІЯ 1. З огляду на те, що у 2020 календарному році практично не змінюється обсяг фінансування діяльності інституту, незмінними залишаються курси підвищення кваліфікації (очна, очно-дистанційна форми).

Станом на сьогодні ми вже отримали замовлення на цю форму підвищення кваліфікації, нині формуються навчальні групи і незабаром буде складений графік проведення атестаційних та тематичних курсів підвищення кваліфікації на 2020 рік.

З метою оновлення змісту таких курсів ми посилюємо модульний принцип реалізації програми підвищення кваліфікації, що забезпечить повноцінне формування фахової, загальнопедагогічної та психолого-педагогічної компетентності педагогів завдяки цілісному опануванню конкретної методики чи технології).

ПРОПОЗИЦІЯ 2. Короткотривалі (6-8 годин) курси за вибором педагогів (в очній формі, яка проводиться як на базі інституту, так і на базі закладу освіти).

Доки що це додаткова платна послуга за кошти закладів освіти або за кошти фізичних осіб. Алгоритм замовлення такої послуги всім відомий, на сьогодні значна кількість закладів освіти області вже скористались нею.

ПРОПОЗИЦІЯ 3. 30-годинні курси за вибором педагогів за очно-дистанційною формою.

Наша нова пропозиція стане дуже вигідною навіть для найвіддаленіших закладів освіти області, у яких буде не менше 20 педагогів, що виявлять бажання скористатись цією послугою.

Очна складова цих курсів (обсягом 16 або 14 годин) реалізується у канікулярний час або на базі інституту, або під час виїзду до закладу освіти (наприклад, 8 годин на березневих канікулах + 8 годин у червні; або 8 годин у серпні + 6 годин на жовтневих канікулах; або 6+8 годин)

Дистанційна складова цих курсів (14 або 16 годин) реалізується у міжканікулярний час. Таким чином, можна організувати обов'язкове щорічне 30-годинне підвищення кваліфікації педагогів практично на робочому місці.

ПРОПОЗИЦІЯ 4. Це також інновація, яку ми будемо запроваджувати з наступного 2020 року. Для підвищення кваліфікації педагогічних працівників буде запропоновано різноманітні комплекси сертифікаційних заходів обсягом 30 годин на рік. При цьому:

- окремий комплекс пропонуватиметься окремій категорії педагогічних працівників;
- структурно комплекс складатиметься із одноденних семінарів, практикумів, тренінгів, вебінарів, майстер-класів, педагогічних студій, які будуть проводитись на базі інституту та за змістом будуть відповідати п.15 Постанови КМУ №800;
- всі комплекси сертифікаційних заходів будуть схвалені до використання вченою радою інституту й анонсовані на сайті інституту.

Отже, не пізніше 15 січня 2020 року на сайті інституту кожен педагог області, який буде розробляти **ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ**, матиме змогу знайти на нашому сайті:

- графік проведення атестаційних та тематичних курсів підвищення кваліфікації (відповідно до замовлень органів управління освітою районів/міст/ОТГ);
- освітні програми короткотривалих курсів за вибором педагогічних працівників (очна форма; доки що як додаткова платна освітня послуга);
- освітні програми 30-годинних курсів за вибором педагогів (за очно-дистанційною формою: очна складова – як додаткова платна освітня послуга; дистанційна складова – безкоштовно);

• реєстр комплексів сертифікаційних заходів обсягом 30 годин на рік для кожної окремої категорії педагогічних працівників.

У рамках освітнього коучингу працівники інституту запропонували 24 інтерактивні форми професійного розвитку:

1. **Майстер-класи «Створюємо освітній відео-ресурс».** «Електронний журнал – вимога часу» для всіх категорій педагогічних працівників. Коучі: Леснікова Ю.В., завідувачка відділу дистанційної освіти; Щербаків А.Г., методист відділу дистанційної освіти.

2. **Інтерактивна освітня студія «STEM у закладах дошкільної освіти: граємо, розвиваємо, навчаємо»** для вихователів закладів дошкільної освіти. Коуч: Ю. М. Зоря, завідувачка навчально-тренінгового центру STEM-освіти.

3. **Тренінг-занурення «Формування якостей інноваційності та підприємливості педагога»** для вчителів трудового навчання. Коуч Харченко А.М., методист лабораторії природничо-математичних дисциплін.

4. **Практикум «Особливості використання цифрового вимірювального комплексу «EinsteinTM в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти»** для вчителів природничо-математичних дисциплін. Коучі: Качкар Є. В., Курас В. К., методисти навчально- тренінгового центру STEM-освіти.

5. **Партисипативна аналітика «Рамкові умови педагогіки партнерства»** для практичних психологів, педагогічних працівників. Коуч Андрющенко Т.К., завідувачка кафедри професійного розвитку педагогів, доктор педагогічних наук, доцент.

6. **Педагогічний вернісаж «Уроки батьківства в закладах дошкільної освіти»** для працівників закладів дошкільної освіти. Коуч Сіренко А.Є., завідувачка відділу дошкільної освіти, кандидат педагогічних наук

7. **Методична палітра «Техніки критичного мислення для становлення особистості»** для вчителів історії, правознавства та громадянської освіти. Коуч Степанова Н.М., доцент кафедри професійного розвитку педагогів, кандидат філософських наук.

8. **Палітра гри «LEGO: гра чи навчання?»** для вчителів початкових класів. Коуч Андросова В.О., методист відділу початкової освіти.

9. **Тренінг «Інтеракція у роботі з лідерами учнівського самоврядування. Технології командування»** для заступників директорів ЗО з виховної роботи, класних керівників, педагогів-організаторів. Коуч Кудін В.С., завідувачка лабораторії виховної роботи.

10. **Тренінг «Згуртування команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами»** для практичних психологів закладів дошкільної освіти, заступників директорів ЗО з виховної роботи. Коуч Басик В.В., методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти.

11. **Інтерактивна освітня студія «Освітні STEM-проекти з робототехніки»** для учителів інформатики, педагогічних працівників ЗО – учасників експерименту з робототехніки. Коуч Безпоясний Б. С., методист навчально-тренінгового центру STEM-освіти.

12. **Майстер-клас «Візуалізація результатів дослідно-експериментальної роботи засобами ІКТ»** для педагогічних працівників експериментальних освітніх закладів Черкащини. Коуч Шемшур В.М., завідувач лабораторії – центру інформаційних технологій.

13. **Практикум «Мобільно-ефективно»:** використання гаджетів в управлінській та освітній діяльності для директорів та заступників директорів закладів освіти. Коуч Замулко О. І., завідувачка лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій.

14. **Практикум «Діти з особливими освітніми потребами: крок до прийняття»** для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти. Коуч Галушко М.І., методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти.

15. **Практикум «Психологічні таємниці комунікації»** для вчителів трудового навчання, класних керівників. Коуч Теслюк П.В., доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент.

16. **Тренінг «Створення компетентнісно-орієнтованих завдань природничого спрямування»** для вчителів природничих дисциплін. Коуч Крижанівський В.В., завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін.

17. **Психологічний практикум «Карта ресурсу»** для практичних психологів, класних керівників. Коучі: Артеменко Т.Б., методист навчально-методичного центру психологічної служби; Дудіна Н.М., методист навчально-методичного центру психологічної служби.

18. **Майстер-клас «Психологічні аспекти культури толерантності»** для вихователів закладів дошкільної освіти, класних керівників. Коуч: Афанасенко В.І., завідувачка кафедри психології, доктор філософських наук, кандидат психологічних наук, доцент.

19. **Інтенсив «Від кластера професійних компетентностей – до успішного педагога»** для вчителів ЗЗСО, класних керівників. Коуч Юценко Л.О., доцент кафедри професійного розвитку педагогів, кандидат філологічних наук.

20. **Педагогічний дайджест «Формувальне оцінювання в початковій школі»** для вчителів початкових класів. Коуч Добровольська Л.Н., завідувачка відділу початкової освіти.

21. **Майстер-клас «Тренди освіти в ЗЗСО: діджитал-методики в оновленому освітньому просторі; QR-коди в навчанні»** для заступників директорів з виховної роботи, класних керівників, учителів навчальних дисциплін. Коуч Бондаренко О.А., завідувачка лабораторії ЗНО та моніторингу якості освіти.

22. **Тренінг «Формуємо команду співпрацю»** для практичних психологів закладів дошкільної освіти. Тренери: Войцях Т.В., завідувачка навчально-методичного центру психологічної служби; Брайченко Т.В., методист навчально-методичного центру психологічної служби.

23. **Майстер-клас «Формування часової компетентності»** для учителів інформатики, педагогічних працівників ЗО – учасників експерименту з робототехніки. Коуч Овчаренко О.В., доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук

24. **Дайджест результатів регіональних експериментів «Інновації у векторі розвитку освіти»** для педагогічних працівників експериментальних освітніх закладів Черкащини. Коучі: Гаряча С.А., завідувачка кафедри педагогіки та менеджменту освіти, кандидат педагогічних наук; Черкашина Т.В., професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти, доктор педагогічних наук; Педько О.В., доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

Кожен освітянин мав можливість обрати для участі 2 заходи, які найбільше відповідали його освітнім потребам.

О.В. Педько,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

О.М. Ярош,

директор Жашківської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської міської ради Черкаської області

ІННОВАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ефективне управління закладом загальної середньої освіти передбачає побудову довгострокової перспективи розвитку як самого закладу, усіх учасників освітнього процесу, так і громади, на території якої розташовано цей заклад. Без системного інноваційного розвитку локальної освіти випускникам шкіл складно приймати виклики суспільства, адаптуватися до змін і комфортно почувати себе громадянами України у глобалізованому світі.

Освітні новації та інновації – один із факторів, що позитивно впливає на динаміку еволюційного розвитку регіональних освітніх систем. Під інноваціями у діяльності закладів освіти розуміємо впровадження нововведень або змін внутрішніх ресурсів цих закладів, які ведуть до зростання якості освіти, ефективності процесів і результатів освітньої діяльності. [3]

Саме тому розглянемо деякі інноваційні аспекти в управлінні сучасним закладом освіти на прикладі Жашківської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської міської ради Черкаської області. Цей заклад загальної середньої освіти у жовтні 2016 року увійшов до обласної цільової програми «Інноваційні школи Черкащини» на період до 2020 року (рішення Черкаської обласної ради № 9-2/VI). Після розробки концепції розвитку закладу розпочалось запровадження інновацій.

Філософію впровадження інновацій можна представити метафорою про ключ гусей. Науковці з'ясували, що політ ключа має суттєві переваги, ніж поодинокі польоти птахів. Кожен птах, що розміщений у ключі, змахуючи крилами, забезпечує підйом для наступного птаха. Завдяки такій побудові вся зграя збільшує швидкість польоту щонайменше на 71% у порівнянні зі швидкістю, яку можна розвинути поодиноким птахам. [9] Отже, після спільного узгодження бачення, стратегії та концепції розвитку закладу було спрямовано зусилля на формування таких організаційної та комунікативної культур школи, де б усі учасники освітнього процесу узгоджено рухалися в одному напрямку з іншими, відчували причетність, підтримку й опору рухаючись разом і при цьому досягали освітніх цілей швидше, легше та ефективніше, оскільки кожен проявляє відповідальність і всі можуть покластися один на одного. Саме така побудова організаційної та комунікативної культури школи дозволяє відчутти цінність кожного й отримувати задоволення від спільної взаємодії.

Кен Робінсон стверджує, що у соціальному розумінні культура – це спосіб життя, який веде

спільнота: її цінності, форми поведінки, способи співіснування. Культура органічна, бо передбачає розвиток та еволюцію. У найкращому разі школи – це «живі» спільноти, до яких належать люди, які зібралися разом, щоб учитися й розвиватися. А як добре це їм вдається, залежить від культури закладу освіти. [8]

ОТЖЕ, ВІДПРАВНИМИ ТЕЗАМИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЦІННОСТІ ШКОЛИ, СТАЛИ ТАКІ:

1. Ми-команда!
2. Ми працюємо, щоб знаходити рішення, які спрямовані на позитивний розвиток кожного учня в школі.
3. Роби як я, роби краще за мене!
4. Поважай кожного учня, учителя, батька.
5. Ділися своїми знаннями, досвідом з іншими.
6. Довіра та взаєморозуміння.
7. Співпраця та партнерство між усіма членами шкільної родини (учителями, учнями, батьками, обслуговуючим персоналом) та громадою ОТГ.
8. Спрямувати всі свої сили, знання, уміння на розвиток учнів та їх бажання вчитися.
9. Постійне вдосконалення та самоосвіта. Оцінка нічого не варта у порівнянні з власним розвитком.
10. Активна позиція та заняття спортом.

Таким чином, інновацією в управлінні школою стало формування команди, укріплення командного духу й підтримка один одного. Увага директора та його заступників стала сфокусована на спільну продуктивність та ефективність педагогічного та учнівських колективів. При цьому здійснювалась робота щодо спільного розуміння призначення (місії) і цінностей учасників освітнього простору; конкретизації показників і критеріїв результативності; запроваджувались заходи щодо підтримки дієздатності й творчого підходу у вирішенні задач, які виникали; постійного здійснення оцінки та визнання спільних й індивідуальних досягнень усіх; заохочення колективізму та партнерства; діагностування рівня задоволення учнів, педагогів, батьків життєдіяльністю закладу освіти.

Окрім того, робота адміністрації закладу була організована за такими принципами:

- Я знаю що повинен робити і для мене зрозумілі цілі команди.
- Кожен бере на себе частину відповідальності за керівництво.
- Кожний бере активну участь у роботі колективу.
- Я відчуваю підтримку з боку інших членів команди.

- Мене слухають коли я говорю.
- Повага до чужих думок.
- Нам подобається працювати разом.

У нашій школі є «неписаними правилами», які впливають на культуру школи. Ці правила зазнають динамічних змін із плином часу та викликами сьогодення. Наприклад, в школі була норма «Директор школи завжди буде на боці вчителя», з часом вона змінилася на «Директор завжди стоїть на боці батьків», але на даний час обидві норми віджили себе і їх замінила норма «Директор не підтримує жодну із сторін, він медіатор, який докладає максимум зусиль, щоб справедливо вирішити питання та сприяти розвитку та вдосконаленню кожного учня, досягненню освітніх цілей».

Одним із елементів організаційної культури школи є шкільна форма. Вона є обов'язковою для учнів, але в кожному класі може мати свою форму, чим особливості учнів, вона різна. У нашій школі існують три ступені: Пізнання (початкова школа), Становлення (середня ланка) та Успіху (старша школа).

У Школі Пізнання учні із задоволенням приймають шкільну форму і пишаються нею, відчують себе дорослими, тому вона є обов'язковою. Крім того кожний клас може мати свою форму, чим буде виділятися серед шкільної спільноти. Так за шкільною формою ми впізнаємо з якого класу учень, а він відчуває себе належним до певної учнівської спільноти.

Учні Школи Становлення уже не всі мають усталену шкільну форму, але дотримуються певних правил щодо ділового одягу.

У Школі Успіху кожен одягається у зручний одяг. Спроби зобов'язати до носіння шкільної форми викликають супротив в учнів. Після відмови від тиску й примусу шкільна форма для учнів старшої ланки стала чимось особливим, урочистим і святковим.

Важливим елементом організаційної культури школи є середовище, в яке потрапляє учень. Цінності, ідеали, культура спілкування у кожному ступені школи також змінюються.

Прийшовши у Школу Пізнання, сповнений бажання вчитися учень потрапляє у середовище, де класовод, батьки, громада доклали максимум зусиль, щоб йому було комфортно, затишно та він почувався захищено. Простір у класних кімнатах оформлений так, що будь який елемент спонукає учня до пізнання. Меблі класу розташовано таким чином, щоб швидко змінювати простір залежно від потреб освітнього процесу й актуальних форм роботи.

У Школах Становлення та Успіху простір змінюється, але залишається загальна концепція: простір (оточення) повинен спонукати учнів до пізнання чогось нового, бути безпечним, затишним та комфортним.

Інноваціями у комунікативній культурі школи стали зміни у звичках і традиціях харчування та спільного споживання їжі. З одного боку, відбувається формування культури харчування, як елемента здорового способу життя, а з іншого засвоюється етикет й розвивається комунікативна компетентність учасників освітнього простору. Більшість учнів харчується в шкільній їдальні та буфеті. Тому виникла необхідність організації такого середовища, яке б сприяло пошуку нових шкільних друзів, приємному й комфортному спілкуванню дітей під час спільного споживання їжі. Так біля буфету було проставлено столики та організовано міні кафе у якому під час перерв учні смакують смаколики та спілкуються. Важливим у вихованні учнів є спільні

свята та Дні народження, під час яких вони теж вчаться спілкуватися, але у не формальній обстановці, вітати один одного, дарувати подарунки, радіти успіхам інших, святкувати спільні досягнення.

Для адміністрації закладу вже стали традиційними наради при директорові за філіжанкою кави або чаю. Така форма організації знімає напругу, яка зазвичай буває під час традиційних нарад, та сприяє більшій ефективності та продуктивності заходу.

Швидкий технічний та інформаційний розвиток суспільства вплинув на стиль життя людей та їх взаємини один з одним. Сьогодні Google, Facebook, YouTube, Viber, Telegram, Twitter є найбільш популярними сервісами у світі, тому саме вони можуть стати інструментами онлайн-комунікації, в ході якої кожен учасник освітнього простору може впливати на формування громадської думки, вироблення і прийняття управлінських рішень. [4]

Тому у сучасному закладі освіти має приділятися відповідна увага розвитку комунікаційної та інформаційної компетентності. Таким чином, забезпечується своєчасний обмін інформацією, що дає можливість інформувати громадськість про події, які відбуваються в закладі освіти, комунікувати із усіма учасниками освітнього процесу, здійснювати опитування, сприяти зростанню ефективності управлінських рішень.

Google надає нам широкий спектр сервісів, які дозволяють впроваджувати інновації у організаційну та комунікативну культуру школи. Розглянемо практику використання окремих сервісів:

- скориставшись Google-Формою можемо створити опитувальники для визначення суспільної думки та збору інформації; сервіс створить Excel-табличку, розмістить в ній відповіді учасників освітнього процесу; скориставшись можливостями функції Excel зможемо швидко проаналізувати дані, зробити висновки та прийняти вірне адміністративне рішення, що задовольнить більшість учасників освітнього процесу;

- зберігати дані та надавати доступ до потрібних файлів можна забезпечити використавши Google-диск; використовуючи даний сервіс можливо спільно працювати з одним документом;

- для ефективної комунікації між адміністрацією закладу доречно скористатися додатком Google-Календар, що забезпечить створення спільного розкладу та синхронізує всі заплановані події в закладі освіти;

- скориставшись додатком Coggle (карти знань) та надавши доступ до документу – реалізувати методику «Мозковий штурм», ефективного пошуку якомога більше ідей до розуміння конкретної проблеми за короткий проміжок часу;

- для комунікації у системах учитель-учень або учень-учень в межах освітнього закладу доцільно використовувати додаток Google-Клас.

Позитивний вплив на формування іміджу школи та громадської думки про заклад відбувся завдяки створенню власного відео-каналу, використовуючи сервіс YouTube. Створюючи відеоролики про життя школи можна краще та змістовніше розповісти про події, що відбуваються у закладі, роботу учнівського самоврядування, спортивні та інші заходи. Цікавим для громадськості буде відео: моя перша вчителька; день із життя класу; спорт в житті школи; STEAM-освіта; екскурсія по закладу; таємниці кабінету фізики тощо.

Записом та висвітленням подій займається підрозділ учнівського самоврядування, школа мультимедійного мистецтва – SchoolofMediaArts "SMART".

Не менш важливе місце відводиться соціальним мережам, а зокрема Facebook та Instagram. За допомогою соціальної мережі ми можемо інформувати учасників освітнього процесу про заплановані події та ті, що вже відбулися у закладі освіти. Створювати групи та інтернет-сторінки закладу, обмінюватися повідомленнями, файлами, тощо. Розміщувати та поширювати створену медіа-продукцію. Ми вважаємо, що доцільно використовувати YouTube, Facebook, Instagram, Telegram разом. Одночасно поширювати потрібну інформацію в усіх сервісах оскільки кожним із них користується певна вікова категорія. Instagram – це діти та молоді люди, Facebook – люди старшого віку. Використовуючи всі сервіси разом, ми значно розширюємо аудиторію та заповнюємо інформаційний простір потрібною інформацією. Так як швидкість розповсюдження інформації в соціальній мережі можна порівняти лише з думкою, то ми отримуємо маленький «інформаційний вибух», який забезпечує позитивну динаміку у формуванні іміджу закладу та ставленні до нього усіх жителів громади.

Важливу роль у житті освітнього закладу є практика використання груп у **Viber та Telegram**. Напевно немає жодного класу в якому батьки не створили свою групу для здійснення «дорадчих нарад» та обговорення проблемних питань. Тобто класні батьківські збори стали чисто формальними явищем. Батьки на них приходять уже підготовленими після не протистих дебатів в Viber або Telegram-групах.

Не завжди організатору наради вдається зібрати усіх учасників в одному приміщенні. Тому для ефективного проведення дорадчої наради можна скористатися таким інструментом як Skype. За його допомогою можливо організувати відео конференції, провести обговорення, опитування, довести до відома потрібний матеріал, переслати файли з будь-якого куточка світу за умови підключення до мережі Інтернет.

Використання соціальних мереж має і певні недоліки, а саме: ми не можемо бути впевненими стовідсотково, що з нами спілкується саме ця людина, а не хтось інший. Широко відомі мережі ботів і так звані «тролів». Їх робота полягає у формуванні громадської думки шляхом генерації контенту, що має провокаційний характер для людей з певними поглядами, або в розхвалюванні когось, або чогось в інтересах певних сил. Саме тому, у школі проводиться відповідна робота із медіаграмотності.

Ми живемо в епоху стрімкого інформаційного розвитку. Інформація (знання) в наш час дуже швидко виникають, але і так само швидко застарівають. Тому, вчитель має постійно навчатися: відвідувати семінари, майсер-класи, різного роду курси. З появою Інтернету можливості самоосвіти збільшилися в рази. Працівники навчаються на платформах EdEra, Prometheus, відвідують та стають активними учасниками он-лайн марафонів, вебінарів. Цікавою формою самоосвіти є проходження курсової перепідготовки при КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників ЧОР», Львівській потехніці, Черкаському університеті ім. Б. Хмельницького тощо.

Ми вважаємо, що запровадження інновацій у розвиток організаційної та комунікаційної культури школи дозволяє суттєво зміцнити інституційний потенціал усього закладу освіти. Нами виявлено, що оновлення і осучаснення системи відносин, цінностей,

правил, норм, традицій, знаків, установок, що були зумовлені новими баченням, місією і стратегією розвитку нашого закладу, сприяло формуванню інноваційного мислення педагогічних працівників та учнів, зростанню їх громадянської та життєвої активності. Отже інновації стали ґрунтом для появи впевненості у подальшому інноваційному розвитку усієї Жашківської громади. За декілька років участі нашої школи в обласній цільовій програмі «Інноваційні школи Черкащини» закладено фундамент для освіти молодого покоління, із значним інтелектуальним потенціалом, глибоко усвідомленою громадянською позицією, високим почуттям національної і власної гідності, яке є носієм національних і загальнолюдських цінностей, відповідального за свої дії та вчинки та готового відповідати на суспільні виклики та інтегруватися (при потребі) у світовий простір, гідно представляючи Україну за її межами.

Сподіваємося, що міцний інституційний потенціал закладів загальної середньої освіти значною мірою зумовлюватиме подальший інноваційний розвиток громад у майбутньому, саме тому вже сьогодні учасники освітнього простору залучаються до вирішення економічних, екологічних, соціальних, культурних та політичних проблем нашої територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланшар К, Керью Д., Паризи-Керью Ю. Одноминутный менеджер строит высокоэффективную команду / Пер. с англ. Самсонов П.А. Минск.: ООО «Попурри», 2002. 160 с.
2. Волошенко О.В. Ефективні практики ведення публічної дискусії /Етичне та ефективне управління: самоврядний вимір, Черкаси-Щецин, 2006. URL:http://www.frdl.szczecin.pl/files/publikacje/ukrainskie/2006_Etyczne%20ta%20efektywne%20uprawlinnia_ukr.pdf
3. Волошенко О.В., Замулко О.І. Обласна цільова програма «Інноваційні школи Черкащини» як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників / Регіональна освітня система підвищення кваліфікації як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників: теорія, практика та виклики часу: електрон. зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції, 23.11.2018, ПОІППО / за наук. ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик.Полтава : ПОІППО, 2018. 84 с. URL:http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedaisternosti/biblioteka/tezi_23.11.2018.pdf
4. Волошенко О.В., Ярош О.М. Використання деліберативних практик як інновація у розвитку освітнього закладу / Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : зб. наукових статей. Ч.2. Суми, 2018, с.236-240.
5. Дзюндзюк Б.В. Взаємодія органів державної влади з громадянами в умовах віртуалізації суспільних відносин. URL: http://www.kbuara.kharkov.ua/dorad/files/20161223/dbv_dis_20170112.pdf
6. Дьюї Дж. Демократія і освіта. Львів: Літопис. 2003. 294 с.
7. Пилинський Я. Деліберативна освіта в умовах децентралізації. Посібник з організації дорадчого навчання громадян. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ: Стилюс, 2018.173с.
8. Кен Робінсон, Лу Ароніка Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту. Переклад з англійської Ганни Лелів Львів: Літопис, 2018, 258с.
9. Чому гуси летять ключами? Відповідь здивувала все людство URL: <http://www.fayno.net.ua/chomu-gusy-letyat-klyuchamy-vidpovid-zdyvuvala-vse-lyudstvo/?fbclid=IwAR0EY22B-cMTWpqhCtw9PhnQHTK4ZJmFwleuhCGTLFSZu03Tx46XN6gxYRU>

В.І. Афанасенко,

доктор філософських наук, завідувачка кафедри психології комунального навчального закладу « Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників черкаської обласної ради»

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТРУДНОЩІВ ВЗАЄМОДІЇ ДОРΟΣЛИХ І ДІТЕЙ

Історична проблема «батьків і дітей» наразі набуває необхідності відходу від стандартного розуміння. Традиційно увага до труднощів взаємодії дорослих із дитиною розглядалася переважно у контексті криз вікового характеру у процесі онтогенезу. Виявлена локальна криза індивідуального розвитку долалася на основі зовнішнього контролю з боку дорослого за допомогою авторитарних чи маніпулятивних засобів. Однак стосовно сучасних дітей традиційний спосіб подолання кризових станів виявляє свою неспроможність через їх відмінність від особливостей своїх батьків.

Історико-еволюційний підхід в розробці парадигми варіативної розвиваючої смислової освіти ґрунтований на ідеології толерантності як ідеології громадянського суспільства, ідеях симбіотичної еволюції та синергетичного діалогу між людиною і природою в сучасному світі. Розуміння розвитку людини, суспільства і природи на основі уявленнях про толерантність як норму різноманітності і мистецтва життя з несхожими людьми уможливує принципову трансформацію освіти у напрямку від парадигми **Конфлікту до парадигми Толерантності**.

Різницю між поколіннями неможливо зрозуміти за допомогою однієї великої ідеї. Тому ми зробимо спробу проаналізувати проблеми з огляду на теорію поколінь, особливості вікового розвитку та особливості індивідуального розвитку особистості.

Згідно із теорією поколінь [1], люди, які народилися в певний час, отримали подібний досвід у дитинстві та орієнтовані на однакові цінності принципово вирізняються від людей інших поколінь. Так, людей, які народилися за часів голодомору, об'єднує хронічний страх голоду, мотивація до праці та прагматичні цінності.

Теорія поколінь розроблена Вільямом Штраусом (William Strauss) та Нілом Хоувом (Neil Howe) описує цикли поколінь, що повторюються в історії США та деяких інших розвинутих країнах з певними моделями поведінки, які розглядаються як переплетені з історією та часом. Кожне покоління характеризує настрої і поведінка. Авторі популяризували ідею про те, що люди певної вікової групи схильні розділяти особливий набір переконань, стосунків, цінностей і моделей поведінки, оскільки вони росли в однакових історичних умовах.

Штраус і Хоув стверджують, що вони виробили своє визначення покоління на основі праць різних авторів і мислителів: від древніх письменників, як Полібій і Ібн Хальдун, до відносно сучасних соціальних теоретиків, як Хосе Ортега-і-Гассет, Карл Маннгейм, Джон Стюарт Мілль, Еміль Літтре, Огюст Конт і Франсуа Мантре.

Різниця та зміна поколінь обґрунтована авторами можливістю здійснювати цикл перетворень в періоди Криз і Пробуджень. Кризи — це періоди, відмічені

серйозними суспільними переворотами, коли суспільство фокусується на тому, щоб реорганізувати зовнішній світ інститутів і публічної поведінки. Пробудження — періоди, відмічені культурним і релігійним оновленням.

Штраус і Хоув визначають покоління як сукупність усіх людей, народжених в проміжок часу, що становить приблизно 20 років, або одну фазу життя: дитинство, молодість, середній вік і старість. Покоління можна ідентифікувати, якщо воно відповідає трьом критеріям. **По-перше**, представники одного покоління розділяють одну історичну епоху: вони стикаються з однаковими ключовими історичними подіями і соціальними віяннями, знаходячись на тих же життєвих фазах. **По-друге**, вони розділяють певні загальні переконання і моделі поведінки. **По-третє**, знаючи про досвід і особливості, які вони розділяють зі своїми ровесниками, представники одного покоління також розділятимуть і почуття приналежності до цього покоління.

Автори виділяють **4 види архетипів поколінь**, які повторюються послідовно в ритмі циклу Криз і Пробуджень: **Пророк, Мандрівник, Герой і Художник**. Покоління кожного з архетипів розділяє не лише місце в історії, але і базові стосунки до сім'ї, ризику, культури, цінностей і цивільної активності. Покоління, що мають однаковий історичний досвід на початку життя, формують колективний портрет і живуть згідно з схожими життєвими сценаріями. Авторі описують архетипи таким чином:

Покоління **Пророків** народжується до кінця епохи Кризи, під час похваллення життя суспільства і консенсусу з приводу нового соціального порядку. Будучи дітьми посткризового періоду, в юному віці Пророки незбалансовані, повноліття вони досягають молодими ексцентричними передвісниками Пробудження. В середині життя вони зосереджуються на моралі і принципах, а в кінці життя, на правах старійшин, керують черговою Кризою.

Покоління **Мандрівників** народжується в епоху Пробудження, час соціальних ідеалів і духовних шукань, коли молоді люди люто критикують сталий порядок. Мандрівники ростуть незахищеними дітьми в період Пробудження, досягають повноліття як відчужені молоді люди епохи Пост-Пробудження, стають прагматичними дорослими лідерами в Кризу і зустрічають старість після цього періоду з великим запасом життєвих сил.

Покоління **Героїв** народжується після Пробудження, під час Спаду, періоду індивідуального прагматизму, упевненості у своїх силах і невтручання. Герої ростуть як діти постпробудження, що дуже оберігаються, досягають повноліття молодими оптимістами, орієнтованими на інтереси групи, під час Кризи, стають енергійними і надзвичайно упевненими в собі дорослими і перетворюються на політично-могутніх літніх людей, що зустрічають чергове Пробудження.

Покоління **Художників** народжується після Спаду, під час Кризи, коли серйозні погрози спрощують соціальні і політичні складні схеми на користь суспільного консенсусу, установ, що займаються активною діяльністю, і етики і індивідуальності, принесених в жертву. Художників-дітей надмірно оберігають дорослі, зайняті Кризою, вони досягають повноліття соціалізованими пристосованцями в Пост-Кризовому світі, стають дорослими лідерами, орієнтованими на активну діяльність під час Пробудження і перетворюються на розсудливих літніх людей в епоху Пост-Пробудження.

Аналітичні дослідження свідчать, що покоління мають власну ідентичність, часом виявляють, що представники одного покоління поділяють долю. Пояснення таких особливостей можливе з огляду на причину їх появи, що ґрунтується на аналізі культурно-історичних умов та з позиції еволюційного сенсу таких відмінностей, що відкриває перспективу розвитку суспільства і світу.

У соціологічних дослідженнях визнають феномен **«відмінної свідомості»** та світогляд покоління, як результат впливу історичних подій, що відбувалися за час їхньої молодості. Так, люди, які народилися за часів голодомору, об'єднує хронічний страх голоду, мотивація до праці та прагматичні цінності, працьовитість, а вже їх діти, більш забезпечені та вільні, шукатимуть відпочинку та самореалізації. Тому людей, яких об'єднує певний час народження, подібний досвід у дитинстві та орієнтація на однакові цінності характеризують у межах типових когорт чи генерацій.

Для опису покоління людей, що народилося в період спаду народжуваності, який наступив після демографічного вибуху в демографії, соціальних науках і маркетингу вживається термін **«генерація X»**. Вважають, що на це покоління вплинула низка важливих подій, а саме: Афганська війна, операція «Буря в пустелі», початок ери персональних комп'ютерів, перша чеченська війна. Цей період характеризується економічною нестабільністю у всьому світі та великою схильністю до появи нових, ще глобальніших криз.

У ці часи з'являється величезна проблема з наркотиками та СНІДом, надзвичайно впливає психічний стан людей після війни в Афганістані. Виникає тенденція розлучень, а тому, можна було побачити велику кількість матерів-одиначок з тенденцією до маскулінізації. Точні демографічні межі Генерації X не визначені: особи, що народилися між 1963-1975 роками, вважаються «Людьми X» («Gen X'ers»), хоча більшість використовує цей термін для опису всіх тих, кому було близько двадцяти років впродовж 1990-х років. У широкому вжитку поняття з'явилося у США, а запропонували його британський дослідник Джейм Деверсон, голлівудський репортер Чарльз Хамблетт та письменник Дуглас Коупленд [2].

Покоління X росло в період, коли соціальні інститути ослабли і втратили довіру та визначальний вплив на становлення ціннісних орієнтирів та формування світогляду. Розцвів індивідуалізм. Загострилася проблема втрати орієнтиру до духовних цінностей, відбувається деморалізація суспільного життя. Тому, це покоління вирізняє хронічний неспокій, невдоволення та постійний пошук чогось кращого у світі і свого місця у житті.

Відмінною рисою стає скептичне ставлення до усього, що відбувається, тому домінує установка розраховувати виключно на свої сили. Їм притаманне альтернативне мислення, а також прагнення до максимальної інформованості стосовно всіх подій у світі. Зовнішня інформація визнана основною силою до зміни світогляду, думки, поведінки. Зокрема, характерною є залежність від думки «інших» («що скажуть люди»), яка регламентує індивідуальну життєву реалізацію особи. Водночас основною метою є наполеглива праця та досягнення індивідуального успіху. Успіх кожної окремої особистості визнається значно важливішим за спільну працю і передбачає суспільне схвалення та захоплення.

Покоління іксів виросло надзвичайно активним, з великою потребою турбуватися і надавати допомогу навіть без запиту на неї. Оскільки покоління виросло за непростих часів конфліктів та нестабільності, то вони більше за усіх схильні до депресій, внутрішніх переживань, емоційної нестабільності. Тому самопізнання та саморозвиток залишаються вкрай необхідними для іксів.

До **покоління Y** різні джерела відносять різних людей. Варіант – з 1983-го по кінець 1990-х – вважають найбільш переконливим.

Термін був запропонований журналом **Advertising Age**. Культурно-історичними передумовами формування характерологічних особливостей світогляду покоління Y стали: перебудова, розпад СРСР, «шалені 90-і», поширення терористичних актів у світі, війни (в Іраку, в Чечні і ін.); міжнародна фінансова криза, підвищення вартості життя і масове безробіття; статус мас-медіа, поп-культура, торрент-трекери і відеохостінги, розвиток мобільного та інтернет-зв'язку, комп'ютерних технологій, соціальних мереж, digital-медіа та відеоігор, флешмоб- і мем-культури, онлайн спілкування, тощо.

Одна з визначальних ознак покоління Y – потреба у інформації, доступ до якої відкриває інтернет. Це покоління відкрите до пізнання і має надмірну довіру до інформації, що подана на онлайн-сервісах, без належної критики чи цензури на неї. Традиційна освіта для них втратила свій сенс через неперспективність, застарілі, або ж неактуальні знання, які не придатні для майбутнього. Їх більше приваблює саморозвиток, а самореалізація виходить на перший план у формі кар'єрного зростання. Ігреки – це покоління вільнодумців. Вони цінують свободу понад усе на противагу попередньому поколінню, для якого була характерною «втеча від свободи». На цій основі загострюється основна суперечність та непорозуміння між поколіннями. Ігрекам не притаманна схильність до тяжкої праці у довготривалому процесі отримання результату. Вони живуть за принципом «тут і зараз», що дозволяє помічати та цінувати найелементарніший досвід та досягнення. Це покоління відзначає самобутня творча активність, тому стандартні межі, регламенти їх пригнічують та викликають опір і протест

Звісно, що особливе значення для людей покоління Y мають соціальні мережі. Віртуальна реальність забезпечує їм повноцінне існування: пошук друзів у соціальних мережах легкий та швидкий на засадах цікавого та і неординарного спілкування. Ігреки мають

досить оптимістичні погляди на світ, віру у життя, прекрасне і різноманітне, у людей – потенційних друзів. Діяльність для них має значення і як результат, та більше як процес реалізації справжньої пристрасті.

Покоління Z (або Покоління ЯЯЯ) – це люди, що народилися на початку 1990-х і в 2000-х (за версією видання Business Insider Gen Z – це народжені з 1996 року по 2010-й). Об'єктивним чинниками узагальненого соціально-психологічного типу визначають світову фінансово-економічну кризу, Веб 2.0 і розвиток мобільних технологій. Представники покоління Z розглядаються, як діти покоління X, а іноді, і як діти покоління Y.

Покоління зетів – це яскравий приклад особистостей, які з'явилися у часи великої глобалізації та постмодернізму. Зети – це діти інтернету та сучасних технологій. Через це вони не мали типового дитинства «у дворах», тому не набули колективних навичок, командних компетенцій. Це покоління відрізняється абсолютною відсутністю чітко визначеної життєвої стратегії. На відміну від усіх їхніх попередників, зетів не мотивують ані гроші, ані будь-яке кар'єрне зростання. Проте, досить волелюбні, їх не можна примушувати до будь-чого. Адже вони ніколи не будуть робити те, чого не забажають самі. Навіть змалечку, для них важливо, аби до їхньої думки дослухалися. Відкриті до пізнання, швидко засвоюють нові знання. Великі обсяги інформації не становлять для них ніяких труднощів.

Переважну більшість знань вони отримують з Інтернет-ресурсів. Все, що вони дізнаються в режимі онлайн, несе виключно ситуативний характер. Попри це, зети відрізняються своєю неймовірною багатозадачністю та креативністю. Вони здатні спонтанно знаходити рішення зі складних непередбачуваних ситуацій.

Покоління Z виявляє пристрасть до мандрів, прагнення усього нового та невідомого. Почуття небезпеки поступається потребі пережити емоції. Часто простежується відмова від традиційних звичок, манер та захистів у задоволенні базових потреб: паління, алкоголь, гурманство.

Слід врахувати, що традиційна установка на зовнішню обумовлену мотивацію (наразі популярними є рекомендації щодо «правильної мотивації» таких дітей дорослими) недоцільні та неоправдані з точки зору розвитку. Вся діяльність такої дитини має відповідати її природі на основі внутрішньої потреби. Тільки тоді можливий розвиток як творча самореалізація.

У контексті еволюційних ідей та з орієнтацією сенсу і перспективне значення властивостей і особливостей дітей як основи становлення людей «нової раси» визначають: дітей індиго, кристалів та веселки. Вони мають підготувати людей до квантового переходу у свідомість вищого виміру. Вважають, що інтернет спровокував сплеск творчої активності людей і спонукав до духовного розвитку та космічної трансформації. Уже народилися кілька поколінь «нових людей».

Діти-індиго народжувалися до 1987 року. Термін запровадила 1982-го американка Ненсі Енн Тепп на основі властивої їй синестезії – інтеграції відчуттів.

Таким дітям властивий високий інтелект, байдужість до авторитетів, ігнорування правил і висока експресивність. Індиго погано піддаються

вихованню. На них неможливо вплинути методами традиційної педагогіки, адже дітям-індиго відомо більше, ніж їхнім батькам і вихователям. Дітям індиго не притаманні сумніви щодо власної значущості (тому часто поведінка відзначається зверхністю, зарозумілістю). Визнаючи тільки свободу вибору, не вважають за потрібне пояснювати свої вчинки. Вони ніяковіють та губляться, коли пригнічують їх творчу думку, намагаючись «втиснути» в консервативні рамки. Іноді здаються некомунікабельними, особливо якщо поруч немає подібних до них, можуть капсулюватися в собі, відчувачи, що їх ніхто не розуміє. Простежується відсутність реакцій на зауваження чи звинувачення в порушенні правил чи дисципліни. Вони не соромляться, даючи зрозуміти, в чому відчувають потребу. Їх не завжди розуміють через неординарність нестандартності поведінки. рання комп'ютеризація часто призводить до того, що індиго втрачають душевну чутливість, стають раціональними і прагматичними. Нестандартність відображення світу часом не узгоджується із традиційними очікуваннями. Тому не поодинокими виявляються ситуації, як то:

- Ти чого такий сумний?

- Водив сина в школу - не взяли.

- Як?! Він же в тебе індиго!

- На співбесіді вчителька спитала його, чим автобус відрізняється від тролейбуса. Малий пояснив: автобус працює на двигуні внутрішнього згоряння, а тролейбус - на силі змінного струму.

- Ну і?..

- Ага - нічого подібного: виявилось, що просто тролейбус з рогами, а автобус - без.

Роль войовничих індивідуалістів дітей-індиго у еволюційному процесі - трансформація традицій, руйнування існуючих стандартів та цінностей. Вони мають скинути уряди, заперечити традиції, стерти кордони.

Діти-веселки народжуватимуться впродовж 2012-2021 років. Діти-веселки наповнені та випромінюють любов і співчуття. Їм не властивий егоїзм. Позитивна енергія «веселок» має наповнити океан і земну атмосферу, зцілити світ. Подібні до святих. У квантовому переході виконуватимуть роль провісників істини. Вони принесуть нове знання. Люди, що народилися в новому тисячолітті. Вони неймовірно сучасні і технологічно підковані, завдяки тому, що ростуть в інформаційному світі. Для доступу до будь-яких знань їм достатньо натиснути кілька кнопок. Ці діти щасливі і життєрадісні, як ковток свіжого повітря. Вони як генератори веселощів і радості. Так, 4-річний малюк розповідає бабусі: «Тато з мамою сварять мене, що я неслухняний і балуваний. А я ж просто радісний!».

Ці діти легко проникають у суть речей, які винайшли попередні покоління. Найбільше ж вони цінують свободу, безмежний простір для життєдіяльності, обоюдно підорожувати і прагнуть бути у всьому не схожими на своїх старших братів і сестер, батьків.

Покликання покоління: давати життя, збагачувати те, що вже створили, розвивати потенціал людини і жити в гармонії з природою.

Значущість родини у творчому розвитку

Її підкреслював І. Льїн у своїй праці «Шлях духовного оновлення», де він пише: «...людина починає

своє життя в такій сім'ї, яку вона сама не створювала: це сім'я, заснована її батьком і матір'ю, у яку вона входить одним народженням, задовго до того, як їй вдається усвідомити саму себе і навколишній світ ... дитині не доводиться вибирати і вирішувати: батько і мати утворюють ніби ту встановлену для неї долю, яка випадає їй на її життєву долю, і цю долю вона не може ні відхилити, ні змінити – їй залишається тільки прийняти її і нести все життя. Те, що виходить із людини в її подальшому житті, визначене в її дитинстві...; існують, звичайно, вроджені схильності і дари, але доля цих схильностей і талантів – розвинуться вони в подальшому або загинуть, а якщо розквітнуть, то як саме, – визначається в ранньому дитинстві. Ось чому сім'я є первинним лоном людської культури» [8, с. 142].

Сім'я, маючи освітнє навантаження, стає простором первинної освіти, у якому закладені настанови для розвитку. Вона «виникає від природи, на ірраціональних шляхах інстинкту, традиції та потреби; тут люди не ставлять перед собою творчої мети, а просто живуть, задовольняють свої власні потреби, проживають свій вік, свої схильності та пристрасті і то вдало, то безпорадно витримують наслідки всього цього» [8, с. 143]. На думку філософа, у сім'ї зазвичай діють стихійно, ірраціонально. Такий погляд на сім'ю виявляє певну «сліпу зону» і на цей основі розширює проблемне поле досліджень.

Сучасна освіта мають орієнтуватися на розвиток гідної особистості з усвідомленою відповідальністю за себе, людей, своєю країною і планетою в цілому з чітким розумінням того, що все в її житті залежить від неї. Зробити це дуже непросто, оскільки вся система виховання і освіти побудована на тому, щоб загнати свідомість людей в певні рамки, в яких ними легко було б керувати. В основі традиційної виховної системи лежить принцип слухняності - спочатку до старших за віком, потім за званням (в армії), за статусом в суспільстві. Так вибудовується ієрархічна драбина, в якій є начальники і підлегли, сильні і слабкі, багаті і бідні, розумні і дурні - отже, дуальні стосунки між людьми.

Важливо, виховуючи гідність у своїх дітей і внуків, не розвинути в них при цьому почуття зверхності, протидії, неприйняття старої системи цінностей і відносин між людьми.

Щоб вибудувати конструктивну лінію поведінки, необхідно орієнтуватися на:

Перше. Прийняття дитини гідною особистістю. Ніколи не засуджувати її і не порівнювати вчинки і поведінку як рідних так і інших дітей. Важливо дати дитині досвід прийняття різних життєвих ситуацій та інших людей без осуду, без образ, натомість із рефлексією конфліктної ситуації. Так, завжди можна пояснити дитині, що інший не мав наміру образити, а його поведінка лише свідчить про незрілість розуміння того, як добре і легко жити в дружбі і любові.

Покажіть малюкові зразок поведінки без образ, докорів, осуду, щоб усім було добре і весело. Досвід толерантності і доброти визначає зміну поведінки дитини.

Друге. Внутрішній стан і виключно власний приклад значущого близького дорослого є для дітей найвагомим аргументом будь-якого знання. Цінності, життєві орієнтири засвоюються виключно через конкретні вчинки,

а не через мовлення. Сучасні діти бачать і відчувають абсолютно все. Їх неможливо обдурити ніякими словами, зманіпулювати діями. Вони живуть відчуттями, а значить, тонко відчувають стан та емоційне переживання, а не демонстрацію «правильної» дії. Саме тому часто не вдається зрозуміти свою дитину. Її поведінка здається неадекватною, а насправді дитя страждає лише від того, що відчуває внутрішнє напруження, страхи й образи, занепокоєння і невпевненість в собі близьких людей. Варто усвідомити, що стан сучасної дитини є відображенням внутрішнього, часом прихованого та витісненого стану близької дорослої людини. Він миттєво передається маленькій людині, яка, не вміючи пояснити свій внутрішній дискомфорт, починає вередувати, як здається, зовсім безпідставно.

Варто усвідомити, що щастя і здоров'я дитини ґрунтує внутрішня узгодженість і рівноваженість батьків. Їх психологічна зрілість, рівень духовного розвитку є визначальними чинниками повноцінного розвитку для дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. William Strauss, Neil Howe Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069, 1992.
2. Douglas Coupland's Generation X: Tales for an Accelerated Culture. St. Martin's Griffin; 1st ed. Feb. 1991, 192 pages.
3. Schindler S. Ekologie der Perinatalzeit / Schindler S., Zimprich H. – Stuttgart: Hippocrates, 1983. – P. 24–49.
4. Фанти С. Микроспихоанализ. Москва, 1995. 350 с.
5. Бертин Андрэ Воспитание в утробе матери, или Рассказ об упущенных возможностях / Пер. с англ. Г. П. Хлуновской. – СПб.: МНПО «Жизнь», 1992. 32 с.
6. Подобед Н. Д. Внутриутробное воспитание плода. Перинатальная психология и акушерство: учебное пособие / Под ред. проф. Н. А. Жаркина. – Волгоград: Волгоградская медицинская академия, 2001.
7. Аммон Г. Динамическая психиатрия. Санкт-Петербург, 1995. 265 с.
8. Ильин И. А. Сочинения : в 10 т. Т. 1. Путь духовного обновления / Сост., вступ. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Москва : Русская книга, 1993. 400 с.
9. Loevinger J. Ego development: conceptions and theories / J. Loevinger. – San Francisco : Jossey Bass Publishers, 1976. – 504 p.
10. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции. Москва: Наука. 1989. 456 с.
11. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы. Москва : Просвещение, 1993. 141 с.
12. Романова Е. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика URL: <http://www.syntone-ufa.ru/library/books>.
13. Теорія поколінь (x, y, z) URL: <https://learning.ua/blog/201711/teorii-pokolinn-x-y-z/>

Л. О. Ющенко,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри професійного розвитку педагогів комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Нинішні умови життя потребують від людини не стільки засвоєння інформації, скільки оволодіння принципами застосування отриманих знань. З огляду на це в основу сучасної системи навчання покладено компетентнісний підхід, згідно з яким не тільки здобувачі освіти, а й педагоги мають формувати в собі життєво необхідні вміння. Формуванню в учасників освітнього процесу комунікативної компетентності нині приділено значну увагу, адже інноваційне навчання – це навчання, заглиблене переважно в процес спілкування. Такий підхід дає змогу як учневі, так і вчителю реалізувати себе в різних ситуаціях.

Приміром, Концепція Нової української школи передбачає сім профілів базових компетентностей учителя, серед яких і мовно-комунікативна, яка неабияк сприяє успішному спілкуванню людини в різних сферах, зокрема в освітній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання комунікативної компетентності досліджували як українські науковці (Н. Бабич, Н. Волкова, С. Дорошенко, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Полога та ін.), так і зарубіжні (Д. Гаймс, Н. Хомський, С. Шишов та ін.).

У більшості визначень комунікативна компетентність близька до мовленнєвої. Її розглядають як єдність систем «мова» (засіб) і «мовлення» (спосіб реалізації мови у мовленнєвій діяльності). Так, американський лінгвіст Д. Гаймс, який увів означений термін, підкреслював, що невід'ємними складовими комунікативної компетентності є ставлення людини до інших, її цінності, мотивації та особливості використання мови [8].

На думку Н. Ашток, **комунікативна компетентність педагога** – це здатність до ефективного спілкування в межах професійних обов'язків, що передбачає вміння обмінюватися інформацією, сприймати співрозмовника, усвідомлювати його потреби, розуміти його почуття і психологічні стани, досягати взаєморозуміння. Така компетентність передбачає наявність у педагога навичок комунікативної взаємодії, збереження психологічної рівноваги, контролю своїх емоцій і якісного виконання професійних завдань [1, с. 11].

Більшість науковців акцентують на тому, що комунікативна компетентність тісно пов'язана з духовністю людини, її моральними принципами. Таке розуміння «комунікативного» наближає його до «риторичного», тому поняття комунікативної компетентності нерідко ототожнюють із риторичною культурою (М. Барахтян [2], Г. Онуфрієнко [6], З. Смелкова [7] та ін.), що лежить в основі професійної культури педагога.

Мета нашого дослідження: окреслити ключові аспекти щодо формування комунікативної компетентності в учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Комунікація – це двосторонній (багатосторонній) обмін інформацією. У ньому важливі якості передавання інформації, її повнота, зміст, форма, що дає змогу не тільки оперативно і правильно сформулювати уявлення про відповідну проблему, а й обрати партнерів, розробити стратегію і тактику спілкування, визначити адекватні методи і засоби реалізації окреслених цілей. Ефективність комунікації залежить від рівня знань, вихованості, розвитку її учасників, готовності обмінюватися інформацією, робити певні висновки тощо.

Досягнути належних результатів у формуванні комунікативної компетентності нині можливо в різний спосіб,

зокрема шляхом використання інноваційних технологій, заснованих на особистісно орієнтованому навчанні, як-от:

- розвивального навчання,
- інтерактивного навчання,
- креативного навчання,
- проектної роботи,
- навчання з використанням ІКТ.

Розвивальне навчання передбачає розвиток особистісних якостей учнів. Педагог широко застосовує завдання на розвиток мислення, формування вмінь розуміти, синтезувати, аналізувати, узагальнювати, застосовувати знання на практиці. Сприймання інформації відбувається найчастіше шляхом діалогу, учні висловлюють свої думки, діляться інформацією, порівнюють, проводять аналогії, класифікують, конкретизують тощо.

Інтерактивне навчання – це особлива форма пізнавальної діяльності, що ґрунтується на діалозі та полягає у вільному обміні думками. Воно передбачає моделювання життєвих ситуацій, використанні рольових ігор, спільне розв'язання проблем на основі відповідної ситуації.

Використання ігрової ситуації, рольової гри на уроці посилює емоційне сприйняття матеріалу, учні набувають досвіду вербального й невербального спілкування.

Креативне навчання (приміром мови) базується на творчій діяльності. Важливим завданням є полегшення і стимулювання творчого процесу, забезпечення оцінювання його продуктів. Результатом роботи найчастіше є творче письмо, повідомлення, реклама, запрошення, презентації, власні відеоролики тощо.

Проектна технологія спрямовує інтерес учнів до нових знань, пошукової, дослідницької роботи, що сприяє розвитку комунікативної компетентності школярів, їхніх творчих здібностей. Учитель добирає такі форми роботи і зміст навчального матеріалу, що формують творче мислення учнів, культуру міжособистісного спілкування.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій значно підвищує якість засвоєння матеріалу учнями. Упровадження мультимедійних засобів і способів активізації навчальної діяльності (презентації, відеоролики, ресурси мережі Інтернет, науково-популярні, документальні та художні фільми тощо) збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію учнів до вивчення того чи того предмета.

Окрім того, найбільш ефективними у формуванні комунікативної компетентності здобувачів загальної середньої освіти вважаємо такі підходи:

- 1) створення оптимальних умов для розвитку комунікативної компетентності учнів, самореалізації особистості, формування готовності до самостійного життя в соціумі;
- 2) розвиток умінь учнів комунікативно виправдано використовувати засоби мови для сприймання й створення висловлювань; установлювати й підтримувати контакт зі співрозмовниками, формулювати запитання й чітко відповідати на них; аргументовано доводити власні думки під час дискусій, дебатів;
- 3) моделювання ситуацій, наближених до життєвих, для розвитку діалогічного мовлення з метою успішного проектування майбутнього, набуття досвіду взаємодії з соціумом;
- 4) ознайомлення з нормами мовленнєвого етикету та культури спілкування, що ґрунтуються на засадах толерантності, поваги до поглядів інших людей;

- 5) формування досвіду творчої діяльності учнів, емоційно-ціннісного ставлення до світу;
- 6) розвиток монологічного й діалогічного мовлення;
- 7) ознайомлення з мовленнєвими зірцями (ним, зокрема, має бути й сам педагог);
- 8) стимулювання учнів до самостійного вибору тем висловлювання, вираження особистого ставлення до предмета чи особи;
- 9) розвиток комунікативної компетентності через різні форми позакласної роботи;
- 10) створення умов для формування емпатійної здатності, подолання емоційної «глухоти», що спричинює прояв в учнів співчуття тощо.

Якщо ж мова йде про педагогів, то мета їхньої професійної комунікації полягає в тому, щоб доступно передавати інформацію, налагоджувати та коригувати взаємини з учнями, їхніми батьками, колегами. Формуючи в собі вищезазначені вміння, учитель розвиває власну комунікативну культуру як складову педагогічної. Н. Волкова вважає, що такий процес відбувається «під впливом багатьох чинників, серед яких переважають професійно-особистісні (сукупність професійних і особистісних якостей, яка утворюється внаслідок трансформації професійно важливих знань, вимог і вмінь в особистісно значущі для вчителя та виявляється у більш ефективній педагогічній діяльності, посиленні впливу на особистість учня)» [3, с. 24].

Подібної думки дотримується К. Мулик, яка виокремлює загальні вимоги до якостей спеціалістів суспільно-гуманітарного напрямку (вважаємо, проте, вони актуальні для педагогів будь-якої спеціальності):

- здатність до ефективних комунікативних взаємодій;
- здатність проявляти делікатність і тактовність у спілкуванні, комунікабельність, креативність;
- уміння створювати довірливу атмосферу при консультуванні, сприяти душевному полегшенню;
- уміння користуватись інструментарієм індивідуальної і групової комунікації в різних соціально-педагогічних ситуаціях;
- уміння добирати організаційні засоби і форми процесу;
- уміння враховувати гендерні особливості мовлення: мелодику, ритм, темп, тембр;
- уміння володіти навичками говоріння;
- уміння застосовувати комунікативні навички [5, с. 11].

Цей перелік слід доповнити й умінням розпізнавати та долати бар'єри в процесі комунікації. Серед них розрізняють: ситуаційні (відокремленість співрозмовників у просторі); контрсугестивні (недовіра, егоцентризм, антигуманний світогляд, відсутність почуття гумору); тезаурусні (низький рівень інтелектуального чи культурного розвитку, відсутність навичок творчої діяльності); інтеракційні (невміння планувати й організувати колективну взаємодію) [4, с. 25–26].

Рівень педагогічної культури залежить і від уміння використовувати лексичне багатство, дбати про точність, правильність слів і наголосів, про чистоту мовлення, здатності вільно оперувати професійними термінами відповідно до визначеної ситуації, знання стилів спілкування. Водночас вербальна комунікація неможлива без її невербальних засобів (постава, жести, міміка та ін.). Окрім того, для більш глибокого та повноцінного сприймання й розуміння людини необхідні знання її психологічних особливостей. Неабияке значення мають і уважне, турботливе ставлення до співрозмовника, оптимізм, почуття гумору, бадьорість, віра у свої сили й у можливості партнера. Відповідно формування комунікативної компетентності відбувається завдяки взаємодії багатьох компонентів: толерантність, вербальні засоби (застосування лексикони), невербальні засоби (поза, жести, міміка), голос, тембр, настрій, почуття, уміння слухати й чути, організація простору, обставини тощо.

Важлива роль у формуванні комунікативної компетентності педагогів належить активному соціально-психологічному навчанню, у ході якого можна вдосконалити професійно значущі й особистісні якості. Продуктивною вважаємо участь учителів (як і вихователів і викладачів) у

різноманітних дискусіях, аналітичних бесідах (розбір і аналіз ситуацій), майстер-класах, тренінгах, що стосуються сфери міжособистісних стосунків, невербальної взаємодії тощо.

У процесі формування комунікативної компетентності суттєве значення має особистий професійний досвід педагога, що є сукупністю реальних ситуацій, життєвих випадків, зреалізованих у різних проявах його взаємодії з вихованцями, їхніми батьками, колегами (організація уроку/ заняття, колективних заходів, проведення бесіди, розмови, батьківських зборів, виступ під час педради і под.).

Рівень означеної компетентності педагога залежить і від вивчення ним досвіду колег-професіоналів у різний спосіб. Це може бути як практика наживо (спілкування віч-на-віч), так через ознайомлення з науково-методичною літературою, використання засобів масової інформації тощо.

У цьому контексті варто згадати й інформаційно-комунікаційні технології, що охоплюють усі сфери людської діяльності, зокрема й освітню. Інноваційні засоби дають змогу не тільки якісно підвищити рівень інформаційної грамотності педагога, розвивати вміння ефективно організувати освітній процес, а й, зокрема, генерувати мовно-комунікативну здатність.

Так, ефективним для педагога буде використання Інтернету, що відкриває нові можливості для неперервної освіти, тобто «навчання впродовж усього життя» – ключової ідеї розвитку сучасної системи освіти провідних країн світу.

Формування мовно-комунікативної компетентності шляхом використання можливостей Інтернету відбувається через:

- вивчення й узагальнення матеріалів освітніх сайтів,
- використання онлайн-засобів,
- спілкування в мережі (форуми, чати, електронна пошта тощо),
- публікація авторських матеріалів в електронних виданнях.

Комунікативна діяльність – це процес безперервного вивчення не тільки ситуації, умов комунікації, соціального оточення, а й себе. Завдяки самоаналізу, самоконтролю й саморозвитку педагог здатен вибудовувати траєкторію особистісного й професійного розвитку, удосконалювати свою майстерність і, реагуючи на зміни в суспільному житті та освіті зокрема, знаходити оптимальні засоби для забезпечення педагогічно доцільної комунікації.

Висновок. Вочевидь, є багато ефективних способів формування комунікативної компетентності учасників освітнього процесу. Реалізація ж вищезазначених шляхів уможливує формування як мовної особистості, підготовленої до успішної співпраці з іншими та розв'язання особистих і суспільних питань, так і педагога-професіонала в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. Молодь і ринок. № 6 (125). 2015. С. 10–13.
2. Бархатян М. М. Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення риторики. Наукові записки. Випуск 133. 2017. С. 21–29.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. – Київ: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
4. Гайдаржи І. І. Педагогічне спілкування як діалог. Педагогічна майстерність викладача вищої школи. 2017. № 5. С. 14–28.
5. Мулик К. О. Педагогічні умови розвитку експресивних здібностей майбутніх учителів суспільногуманітарних дисциплін в процесі професійної підготовки [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Мулик Катерина Олександрівна; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2013. 20 с.
6. Онуфрієнко Г. С. Риторика: навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
7. Сметкова З. С., Ипполитова Н. А., Ладьяженская Т. А. Педагогическая риторика в вопросах и ответах: учеб. пособие. Москва: Прометей, 2011. 245 с.
8. Hymes D. H. On communicative competence / D. H. Hymes. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.

Олена Веретільник,

старший науковий співробітник музею «Кобзаря» Т.Г. Шевченка

ІВАН ОГІЄНКО - ПОСЛІДОВНИЙ ДОСЛІДНИК ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Українська культура сповнена багатьох імен, несправедливо забутих у вирі часу. Еміграція, політичні репресії, сповідування національних інтересів – фактори, які сприяли процесу вилучення певних постатей з історії нашої літератури, мистецтва, культурології. Серед таких імен, підданих забуттю, опинився й **Іван Огієнко**, відомий світові як **Митрополит Іларіон** – український вчений, політичний, громадський і церковний діяч, мовознавець, педагог.

Народився Іван Іванович Огієнко 15 січня 1882 року в Брусиліві Радомишльського повіту Київської губернії. Батько – Іван Огієнко, загинув у результаті нещасного випадку 1884 року, залишивши матір, Єфросинію Огієнко (Петриченко) з малими дітьми. Старших вдалося прилаштувати на виховання до родичів (сестра Пелагея, брати Михайло та Василь), а молодший Іван лишився біля матері [4].

У 1896 році закінчив навчання в початковій школі, після чого вступив до військової фельдшерської школи в Києві, де учням надавалося матеріальне забезпечення. Після завершення школи потрібно було відслужити шість літ у лікарні – тож І. Огієнку випало працювати в психіатричному відділенні. Також обов'язковим був вступ на медичний факультет Університету Св. Володимира в Києві. Провчившись там певний час, І.І. Огієнко переходить на історико-філологічний факультет, бо любов до гуманітарних знань переважає юнацьке захоплення медициною [5]. Однак обраний шлях не приносить матеріальної винагороди: залишившись без засобів до існування, І. Огієнко мусив працювати приватним учителем.

11 червня 1907 року сталася знаменна подія у житті молодого вченого – він узяв шлюбу із Домною (Домнікією) Данилівною Литвинчук (1892-1937), жінкою, котра потім 30 літ була його незмінною порадицею, секретарем, вірною подругою. Родом вона з Брусилова, отримала вчительську освіту, а також була дипломованим фельдшером-акушером. Домна Огієнко вела редакційне листування, готувала до друку матеріали, займалася коректурою чоловікових праць [4].

У подружжя народилося четверо дітей: Євген, Анатолій, Юрій (Георгій), прозиваний Жоржиком, Лариса, по-сімейному Леса.

Значною подією для всієї країни стала революція 1917 року та події, з нею пов'язані. Звісно, родина Огієнків вітала утворення УНР та з'яву сподівань на краще майбуття народу. У часи Центральної Ради в Києві І. Огієнка обирають членом ради новоявленого Міністерства освіти. Він виступає з ініціативою про заснування Українського народного університету, який був відкритий у жовтні 1917 року. Для потреб навчальних закладів професор І. Огієнко розробляє новий курс лекцій «Українська нова культура». У Києві одна за одною великими тиражами виходять навчальні книги, автором яких був Огієнко: «Рідна мова в українській школі» (1918), «Українська граматика» (1918), а також «Наглядна таблиця українського правопису» (1917).

У період становлення української державності І.І. Огієнко перебував на посадах: Міністр народної освіти, Головний уповноважений Уряду УНР, Міністр ісповідань, Міністр освіти та мистецтва.

Особливих досягнень він здобув, коли працював над релігійною політикою. Так, він «усвідомлював, що розбудова церкви невіддільна від розбудови держави.

Вчений і громадський діяч у цей час підтримує українську мову в церкві ще й тим, що перекладає молитви, які вважав перлинами поезії, та богослужбові посібники, разом з Василем Липківським обстоює ідею заводити українську мову в богослужіння» [3, с. 244].

У часи української державності Огієнки живуть у різних містах – Київ, Кам'янець-Подільський, Тарнов (Польща). На деякий час (1922-1924 рр.) родина оселяється у Винниках, під Львовом. Іван Огієнко займався викладацькою діяльністю (на посаді професора в учительській семінарії), а також упорядковував український словник.

Згодом сімейство перебирається до Львова, що у той час був територією Польщі. Тут І. Огієнко поринає у роботу Секції допомоги голодній Україні, що опікувалася українцями «за Збручем» (Головою був проф. Наукового товариства ім. Т. Шевченка К. Студинський), а також очолив Українське товариство допомоги емігрантам з України та їх родинам [4].

У «львівський» період виходять друком важливі мовознавчі праці І.І. Огієнка – «Український стилістичний словник» й «Чистота та правильність української мови». Іван Огієнко згадував потім: «За цього Словника на мене люто накинулися галичане. Як я посмів сказати, що в них мова не добра?! Як я посмів публічно написати, що в їхній мові так багато полонізмів? Це ж тільки в наддніпрянській мові повно москалізмів, а їхня мова – то святий образок, до якого наддніпрянці мають молитися та вдячно приймати...» [1, с. 208].

1925 року Сенат Варшавського університету обрав І. Огієнка ординарним професором на кафедрі церковнослов'янської мови та палеографії богословського (православного факультету). Було вирішено, що Домна Данилівна з дітьми лишиться у Львові, а батько родини виїде до Варшави. Однак розлучатися рідним не довелося, і сімейство замешкало разом під Варшавою, в Урле. З цього часу розпочався новий період у житті вченого, пов'язаний із Польщею.

У Варшаві І. Огієнко написав працю «Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність». В місцевому університеті він викладав церковнослов'янську мову, палеографію й палеотипію, а також трудився над розробкою лекційних курсів.

Кілька років, із незначними перервами (поїздки до Львова, відпочинок у Самборі та Косові, відвідини з'їзду Слов'янських філологів у Чехії), Іван Огієнко жив у Варшаві. Тут він був ідейним натхненником «Товариства допомоги українським студентам вищих шкіл м. Варшави», при якому діяла українська бібліотека, а також фінансовий допомоговий комітет.

Із властивою йому небайдужістю до чужих страждань І. Огієнко переймається долею українських діячів, що потрапили у вир радянських репресій. Так, у листі до К. Студинського він рішучо наголошував: «Дорогий Пане Професоре! Ми маємо відомості, що Єфр[емов], Нік[овський], Чех[овський] і др[угі] будуть розстріляні. Перед грозячою смертю треба забути особисті порахунки... Думаю, Дорогий п[ане] Професоре, що Наукове Т[овариств] во мусить зробити все, щоби врятувати кращих синів України» [1, с. 226].

У 1932 році Іван Огієнко залишився без роботи – контракт із ним Міністерство освіти не продовжило, і родина лишилась без засобів для існування. Два старші

Шевченкіана

Педагогічний вісник, №1, 2020

сини проходили практику на фабриці, а Домна Данилівна з Лесею були на утриманні батька сімейства.

Епістолярій, датований 1932-1933 рр., містить перші згадки про хворобу дружини І. Огієнка. Варто сказати, він дуже турбувався здоров'ям Домни (у листах любовно її називає «моя Пані»). Часто згадується дружинина хвороба у подальшому: «Бідна Д[омініка] Д[анилівна] взагалі тяжко хвора...» [1, с. 255], «Здоров'я Пані моєї сильно погіршилось. А що я робитиму, коли безробітний при всій своїй праці...» [1, с. 260], «У мене зле: на тяжкій операції не приходять до себе Д[омініка] Д[анилівна]...» [1, с. 262], «У мене Д[омініка] Д[анилівна] по операції якось не приходять до себе. Докучують злидні, – вічне недоїдання... Чекаю, щоб хлопці покінчили десь цього року Політехніку, може стане легше» [1, с. 270].

Однак і трапляються й хороші події у родині Огієнків – до них слід віднести **присвоєння докторського звання** Іванові Івановичу в університеті Брно у 1935 р., про що було проголошено на врочистому зібранні ректором начальної установи.

Літом 1937 року вже овдовів І. Огієнко знайшов прихисток у друзів: «... я от уже три тижні в родині Филипчаків у Самборі. Фізично я дуже поправився, але духовно почувуюсь хіба без змін. Занадто сильно вдарила мене доля, рана занадто глибока. Біда ще та, що сон мене не бере, і навіть літня ніч – безконечна для мене...» [1, с. 289]. Смуток такий глибокий, що він ледве знаходить сили продовжувати життя. Огієнко ззнається К. Студинському: у перші часи по смерті Домініка при собі мав порцію ціаністого калію для здійснення евтаназії. Знайти духовну рівновагу допомагає літературна праця, а також пам'ять про любов дружині. У ці дні І. Огієнко написав прощальне слово «Раз добром налите серце», присвячене Домні, і опублікував його в пресі. Щірі почуття знайшли відклик у серцях читачів: «Маю десятки листів, що люди плакали, читаючи цю мою статтю-елегію. Це хіба перший випадок, коли муж публічно дякує своїй жінці – за чесне подружнє життя» [1, с. 290].

Після смерті дружини І. Огієнко мешкав переважно у Варшаві. У цей час (кінець 1930-х років) він завершував величну працю – переклад Біблії українською мовою. На той момент друком вийшли Новий Заповіт та Псалтир, на черзі було повне видання Святого Письма.

Окрім того, І. Огієнко курує видання нових часописів, підтримує зв'язки з київськими науковцями-філологами (зокрема, з А. Кримським), діаспорянами (Л. Білецький), львівською інтелігенцією (К. Студинський, І. Крип'якевич, Я. Гординський, Б.-І. Антонич та ін.).

Особливе місце в тогочасному епістолярії займають листи до Архієпископа Львівського та Митрополита Галицького – А. Шептицького. Ніби готуючись до майбутнього життєвого шляху, Огієнко захоплено писав: «Своєю довгою невтомною працею Ви показали нам достойний зразок правдивого культурного мецената, що глибоко розуміє триєдність віри – мови – культури... Ви той, що найглибше визнав мудру аксіому: хочеш міцно будувати Церкву, будуй водночас рідну мову й національну культуру. Бо Церква без них на піску збудована: перша повільно забере її» [1, с. 266].

Тож закономірним стала подія, що відбулась у жовтні 1940 року на соборі українських православних єпископів: І. Огієнко був висвячений (під ім'ям Іларіон) архієпископом Холмським і Підляським. Тільки за 1940-1941 рр. Огієнко спромігся повернути 62 церкви та відновити 117 парафій, які у довоєнний період забрано у православних і переосвячено у католицькі храми. В усій єпархії введено українську мову. Саме стараннями І. Огієнка було віднайдено Холмську Чудотворну ікону Божої Матері і 3 березня 1943 року урочисто внесено до кафедрального собору м. Холм.

Улітку 1944 року Огієнко змушений емігрувати до Швейцарії. Тяжка хвороба змусила вдатись до хірургічного втручання. Переживши три операції, І. Огієнко тривалий

час був прикутий до ліжка. У Лозанні, де він мешкав, ним опікувався Всесвітній союз церков, силами якого хворий отримав невеличку стипендію, якої ледь вистачало на всі видатки. Проте і в такому становищі він продовжив писати праці з історії нашої літературної мови, а також церкви та української просвіти.

У вересні 1947 року І. Огієнко емігрував до Канади. З переїздом почався новий етап видавничої діяльності І.І. Огієнка, який тривав практично до початку 70-х років ХХ століття.

1951 року Всеканадійський Церковний Собор обрав І. Огієнка правлячим Митрополитом. Сповнений подяки до виявленої йому найвищої пошани, він писав: «Я цілком свідомий, що мене чекає тяжка й відповідальна праця, я цілком свідомий, що ця праця понад мої сили, але я глибоко вірю в безмежне милосердя Боже, в безмежну міць Його спасенної Десниці. Я віддам всі свої сили на працю для розцвіту нашої Церкви, віддам всі ті сили, які тільки буду мати» [1, с. 313].

У невтомній праці минають літа. Боротьба за українську церкву, вболівання за рідне слово, праця в ім'я своєї культури не проходять безслідно: І. Огієнко почав втрачати зір... Кілька операцій на очах не дають сподіваного полегшення, проте і ці обставини не змушують його відмовитись від активного творчого життя.

Помер І.І. Огієнко 29 березня 1972 року. Поховано його на чужині – на православної секції цвинтаря Св. Воскресіння, Глен Іден у Вінніпезі (Канада), проте постать видатного діяча нашої культури незримо присутня в Україні сучасній.

Особливу вагу має шевченківська праця І. Огієнка. Зацікавлення постаттю українського поета почалося ще у студентські роки. Пізніше це захоплення переросло в наукову працю, здійснювану в період ректорства у Кам'янці-Подільському, а потім у Варшаві, Львові, Холмі, Лозанні.

Перші статті з шевченкознавства датуються 1909 роком. У київський період свого життя (навчання в університеті, викладацька діяльність) І. Огієнко почав збирати матеріали, щоб здійснити масштабний замисел – укласти **«Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови»**. Книга вийшла друком у Вінніпезі, коли Огієнко долучився до церковного життя Канади.

У 1960-х роках І. Огієнко ґрунтовно проаналізував книгу **«Новіє стихотворення Пушкіна і Шевченки»** (Лейпциг, 1859 р.) у власній праці «Перше видання революційних віршів Тараса Шевченка», а ще закликав українських науковців ґрунтовно вивчати шевченківську текстологію.

Вирізняється й праця проф. Огієнка «Релігійність Тараса Шевченка» (1964 р.), де «цінними для глибокого розуміння постаті поета є розділи, присвячені його так званій богохульності. Ішлося про з'ясування обставин і поведінки Шевченка тоді, коли його душу охоплювали розпач і безнадія...» [5, с. 666].

Відтак, Іван Огієнко по праву вважається одним із послідовних дослідників творчості Тараса Шевченка, невтомним популяризатором його літературного спадку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (Митрополита Іларіона). Том 2 / Ред. Л. Васько. К., 2001. 478 с.
2. Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона). 1910-1969 / Упор.: І. Преловська та ін. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. 744 с.
3. Полюга Л. Іван Огієнко про мову в українській церкві / Л. Полюга // Вісник Львівського університету: Серія журналістики, 2004. Вип. 25. С. 240-246.
4. Тимошик М. «Лишусь навіки з чужиною...». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження: Наук. видання / Передм. О. Кравченка та В. Скопенка / М. Тимошик. – К.: Наша культура і наука; Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови, 2000. 548 с.
5. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. – Т.4: М-П / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка: редкол.: М.Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. К., 2013. 808 с.

О. М. Кунчич,

учитель Домантівського навчально-виховного комплексу Золотоніської районної ради Черкаської області

МИ ТЕБЕ НЕ ЗАБУДЕМ, ТАРАСЕ... УСНИЙ ЖУРНАЛ, ПРИСВЯЧЕНИЙ ЖИТТЮ І ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Мета: ознайомити учнів із життям та творчістю Т. Г. Шевченка, історією видавництва «Кобзаря» та написання «Заповіту», виховувати почуття патріотизму та любові до рідного краю.

Обладнання: виставка творів поета, «Кобзар» на вишитій рушничі, мультимедійна дошка, журнал «Ми тебе не забудем, Тарасе!»

На дошці напис: «Історія мого життя становить частину історії моєї Батьківщини». (Т. Г. Шевченко)

Перебіг заходу

Учитель. Сьогодні ми не випадково говоримо про Шевченка. Святкуємо всі день народження Пророка. На повний голос говоримо про мудре й живе слово його, твердимо про здійснення Тарасових мрій і сподівань. Як людина земна, Шевченко страждав і радів, любив і ненавидів, мав друзів.

В історії назавжди залишаються імена, які з гордістю вимовляє, пам'ятає і шанує людство. До них належить і ім'я великого українського поета Т. Г. Шевченка. Весь свій могутній талант він присвятив служінню народові. Це ім'я стало символом нашого народу. Його портрет – у кожній хаті. Його «Кобзар» лежить на столі поряд з хлібом, а його пісні вишиті на рушниках.

«Історія мого життя,- писав поет, - становить частину історії моєї Батьківщини.»

Шевченко вийшов з народу, жив народом, і не тільки думкою, але й обставинами життя був з ним міцно і кровно зв'язаний. Тому ми говоримо не лише про його поезії, а й про нього самого.

Сьогодні наш усний журнал присвячений життю та творчості Т. Г. Шевченка.

Розгортаємо першу сторінку нашого журналу. Використовується мультимедійна презентація.

«ДИТЯЧІ РОКИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА»**Виступи учнів.**

1. 9 березня (25 лютого за старим стилем) 1814 року, темної ночі, перед світом, у селі Моринцях на Звенигородщині, в хаті Григорія Шевченка, кріпака пана Енгельгардта, блиснув на все село вогник – народилася нова панові кріпацька душа, а Україні – її великий співець Тарас Шевченко.

У старій хатині

В кріпака колись,

В тихий день весняний

Хлопчик народивсь.

2. Хлопчик ріс мовчазним, завжди чомусь замислений, ніколи не тримавсь хати, а все тинявся десь по бур'янах, за що в сім'ї його прозвали малим приблудою.

Не дивлячись на те, що народився поет у бідній кріпацькій сім'ї, і дитинство його було тяжким і безраднісним, малий Тарас ріс допитливим і розумним хлопчиком.

3. Коли Тарасу виповнилося 8 років, батьки віддали його до дякона в науку, п'яниця – дякон навчав дітей по церковних книгах і за найменшу

провину карав різками. Будучи вже відомим поетом, Шевченко згадував ту школу, куди привела його кріпацька доля.

Ти взяла мене маленького за руку

І хлопця в школу привела

До п'яного дяка в науку...

Учися, серденько, колись,

З нас будуть люди, - ти сказала.

4. Та недовго тривала Тарасова «наука». Несподіване горе випало на долю маленького хлопчика. Замучена важкою працею померла мати.. А коли хлопчикові виповнилось 12 років, не стало й доброго батька. Він залишився круглим сиротою. Смерть батька зовсім приголомшила малого Тараса.

Там матір добрую мою,

Ще молодую у могилу

Нужда та праця положила.

Там батько, плачучи з дітьми,

А ми малі були та голі,

Не витерпів лихої долі –

Помер на панщині...

А ми – розлізлися межі людьми,

Мов мишенята:

Я до школи – носити воду школярам...

5. Тарас наймитує, а у вільний від роботи час читає і малює. А по закутках, щоб ніхто не бачив його горя, плаче.

У тяжкій неволі

Ріс малий Тарас.

Він не вчився в школі.

Він ягнята пас.

Тарас наймитує в школі, а потім наймається пасти громадську череду.

Сонце вже доволі височенько,

Вітряки розп'яні стоять.

Он малий Григорія Шевченка

За селом пасе чужих ягнят.

6. Мине 20 років – і він буде з болем згадувати своє дитинство у вірші «Мені тринадцятий минало»

Мені тринадцятий минало.

Я пас ягнята за селом.

Чи то так сонечко сіяло,

Чи так мені чогось було?

Мені так любо, любо стало,

Неначе в бога...

Уже прокляли до паю,

А я собі у бур'яні

Молюся богу... і не знаю,

Чого маленькому мені

Тоді так приязно молилось,

Чого так весело було?

Господне небо і село,

Ягня, здається, окотилось!

І сонце гріло, не пекло!

7. Та недовго сонце гріло,

Недовго молилось...

Запекло, почервоніло

*І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся :
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята –
Не мої ягнята!
Обернувся я на хату –
Нема в мене хати.
Не дав мені бог нічого!..
І хлинули сльози...*

Вчитель. Відкриваємо наступну сторінку журналу «ШЕВЧЕНКО – ХУДОЖНИК».

Сьогодні про Шевченка – художника розповідь бібліотекар нашої школи. Тож запрошуємо її до слова.

Бібліотекар. Коли Тарасу виповнилося 15 років, управитель поміщика Енгельгардта взяв його у дворову челядь, слугувати козачком у молодого пана.

У панських покоях Тарас уперше побачив картини справжніх художників і був ними зачарований. Він крадькома намагався їх змалювати, за що часто був битий. Так почалася нова сторінка його життя, життя насиченого враженнями і пізнанням світу.

Молодий Павло Енгельгардт часто подорожував зі своєю челяддю. Це дало змогу молодому Шевченку побувати у Києві, Вільно, Петербурзі та інших містах.

Наступний період позначений у житті 17-річного Тараса Шевченка великими і значними змінами. Він, як і раніше, виконував обов'язки козачка, але пан уже доручав йому оформлення будинку. Зрештою Енгельгардт вирішує віддати Тараса в учні живописцю В. Ширяєву, своєму колишньому кріпакові, маючи на меті зробити з юнака придворного художника. Ширяєв був талановитий художник-декоратор. Ним захоплювався відомий в той час архітектор Карло Росі.

У 1832 році Тарас переїхав до Петербургу. На 4 роки він був відданий в науку цеховому майстру Ширяєву і навчався різних живописних робіт. Молодий Шевченко і жити перебрався на горище будинку, в якому жив майстер. І до цього часу на тому будинку висить меморіальна мармурова дошка, на якій написано золотом, що в 32 – 33 р.р. там проживав Т. Г. Шевченко. Написано НА ВІКІ !

В артілі Ширяєва Тарас Шевченко працює зранку до пізньої ночі, розписуючи церкви, палаці, щойно збудований Сенат.

Одночасно, перебуваючи в артілі Ширяєва Шевченко з 1834 року відвідує лекції професора художника Венеціанова. Професійних навичок набув у Ширяєва і розвинув художній смак. Найбільшого успіху в роки перебування у майстра Тарас досяг у жанрі акварельного портрета. Тільки два портрети його пензля дійшли до нас із тих років.

Слайди:

- Портрет П. Енгельгардта. (1833р.)
- Голова жінки. (1834 р.)

Енгельгардт удостоїв Тараса нетривалим позуванням, пан бажав знати, чого ж зумів навчитися його майбутній дворовий художник.

3. Т. Шевченко зазирає в літній сад малювати статуї, де і відбулася зустріч із земляком – художником І. Сошенком, який навчався у художника Карла Брюлова в Академії мистецтва.

У Петербурзі Шевченку зустрілися добрі і розумні люди. І Сошенко знайомить його з поетами В. А. Жуковським та Є. Гребінкою, художниками К.

Брюловим та Венеціановим. За короткий час недавній кріпак піднявся до рівня високоосвічених людей того часу.

Юнака приваблювало уже не лише малярство. Вирваний підлітком із рідного середовища, він сумував за ріднею, особливо за сестрою Катериною, все частіше згадував розповіді діда Івана і воно само собою складалися у віршовані рядки. За власним зізнанням Шевченко почав складати вірші десь із 1837 року, але соромився показувати їх навіть друзям.

4. На картині великого українського художника Меліхова Т. С. зображено один з поворотних моментів Т. Шевченка. Друзі подбали про звільнення його з кріпацтва.

5 .К. Брюлов 1838 р. малює портрет поета В.А. Жуковського і розігрують його в лотерею за 2500 крб. і викуповують 22 квітня 1838 року його з неволі. (Енгельгардт дав Т. Г. Шевченку визвольний лист)

ВІЛЬНА.

«Я, нижчепідписаний, звільнений від служби гвардії полковник Павло Василів син Енгельгардт відпустив назавжди на волю кріпосну мою людину Тараса Григорового сина Шевченка, що дістається мені в спадщину від покійного батька мого дійсного таємничого радника Василя Васильовича Енгельгардта , записаного по ревізії Київської губернії , Звенигородського повіту , в селі Кирилівці, до котрої людини мені, Енгельгардту і спадкоємцям моїм в дальшому справи не має і нічого претендувати, а вільний, він Шевченко обрати собі рід життя, який побажає».

28 травня 1838 року Тарас став вільним слухачем Академії мистецтв, учнем Карла Брюллова. 6. «Шевченко у художній майстерні К. Брюллова».

Він виправдав надії друзів. В 1845 році закінчує Петербурзьку художню академію з двома срібними медалями і званням вільного художника. Тарас малює портрети, картини, ілюструє свої вірші.

Учитель образотворчого мистецтва. Ось погляньте, яка прекрасна картина «Катерина» (1842 р.). За мотивами його однойменної поеми Шевченко виступив на захист селянської дівчини і звеличив її образ. Шевченко подарував нам прекрасні малюнки про дітей.

«На пасіці» (1843 р.)

В картині вгадується суто особисте, потаємне, що пройшло через життя і творчість майстра – мрія про родинне тепло. Адже великий Кобзар не мав сім'ї , дітей і тому-то, мабуть, так багато у нього картин, присвячених дітям.

Мало хто з видатних художників того часу так багато малював дітей, як Т. Г. Шевченко. 28 його малюнків присвячено дітям. Шевченко був одним з найвидатніших майстрів українського образотворчого мистецтва. Шевченко – художник працював у галузі станкового живопису, графіки, декоративного розпису та скульптури, досконало володів технікою акварелі, олії, офорта, рисунка олівцем і пером. Є автором понад 1 тис. творів. (Не зберглися понад 165 робіт).

«Монастир Видубичі. Київ». Робота виконана технікою офортом – фрац.- азотна кислота. Спосіб гравіювання на металевій пластині за допомогою методу протравлювання азотною кислотою. Як майстер офорту Шевченко стояв на рівні кращиків граверів того часу.

У період заслання Шевченко виявив себе, як майстер краєвиду. Був першим художником, який відтворив поетичність похмурих середньоазіатських гір і пустель, красу облич казахів .

Картини із часів заслання:

«Сепія» (грецька каракатиця), морський головоногий молюск, у тілі якого виробляється коричневий барвник. (Натуральна або синтетична коричнева фарба)

Картини виконані технікою (сепія) коричневого кольору. Багато полотен створив Тарас Шевченко, тому й бережемо ми їх, тому й дороге нам усе, що намалював він нам своїм чарівним пензлем.

Історія світової культури знає мало прикладів, коли в одній особі так блискуче поєднуються поетичне і художнє обдарування. До таких феноменів належить Тарас Шевченко.

Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка в основному зберігається в Київському музеї Т. Г. Шевченка.

Вчитель. Відкриємо третю сторінку журналу «ШЕВЧЕНКО – БОРЕЦЬ ЗА ПРАВДУ»**Виступи учнів:**

1) *Всю неправду, всі нещастя,*

Що душили груди

Виливав він на папері

Піснею між люди.

2) *Бог і Біблія у хаті,*

І Шевченко, і Буквар,-

Той духовно є багатий,

Хто береться за «Кобзар».

3) Шевченків «Кобзар» - це Біблія українського народу, це книга, якій судилося бути безсмертною, бо сам народ визнав її своєю книгою.

Народ, який має такого поета, як Шевченко, і таку вічну книгу, як «Кобзар» - безсмертний. В цій книзі переплелися доля селянки – кріпачки з долею всієї неньки – України, боротьба гайдамаків та козаків з боротьбою народу за щастя і волю. Автор зібрав в ній кожну сльозинку, найменший стогін болю кріпака. Духовну велич і красу народу він підніс на найвищу височінь, чим збагатив увесь світ.

4) В багатьох хатах українців сьогодні побачиш портрет Тараса Шевченка, завітчаний вишитим рушником. А на столі, поряд з хлібом, лежить його книга поезій – «Кобзар».

По «Кобзарю» отім старім

Учились грамоті щасливі,

Росли задумані від «Дум»,

Гострили гнів за Катерину

І клали в серце тихий сум

За слізну долю удовину.

5) Про те, як було упорядковано і видано першу редакцію «Кобзаря», збереглися спогади Петра Івановича Мартоса – полтавського поміщика, який фінансував випуск книги. Під час одного з сеансів (Шевченко писав портрет Мартоса), Мартос знайшов папірець, що був густо списаний віршами. Зав'язалась розмова:

- Що се таке, Тарас Григорович? – запитав Мартос.

- Та се, добродію, не вам кажучи, як іноді нападуть злидні, то я пакчаю папірець, - відповідав той.

- Так що ж? Се ваше сочиненіє?

- Еге ж.

- А багато у вас такого?

- Та є чималенько.

- А де ж воно?

- Та отам під ліжком у коробці.

- А покажіть...

Учитель. Потім, за версією Мартоса, він зібрав усю коробку, разом з Євгеном Гребінкою систематизував вірші і видав «Кобзар» Т. Г. Шевченка 1840 року.

У першому виданні 1840 року було тільки 8 поезій: «Думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч».

13. Книжка була випущена в м'якій синій обкладинці без будь-якого тексту на цій обкладинці. І лише на зворотньому боці був намальований Кобзар. Читач зразу ж поринав у світ незвичних, але привабливих образів. Видання зробило Шевченка відразу ж дуже відомим. Відгуки і рецензії з'явилися майже в усіх петербурзьких журналах і газетах. Такого раніше не було з жодною книгою, написаною українською мовою.

«Кобзаря» було вилучено і заборонено. Поет мріяв про нове видання. 8 березня 1847 року він записав: «Випускаю в люди другого «Кобзаря», свого». Але видання не відбулося.

Учень. За бунтарські вірші 33-річного Тараса забрали в солдати. Він малює і пише таємно, а його гнівні вірші несли панам страх. Незважаючи на заборону, Шевченко писав вірші і в солдатах:

О думи мої, думи! О слово зле!

За тебе марно я в чужому краї

Караюсь, мучаюсь, але не каюсь!

За Тарасом слідкували

Все забороняли,

За писання й малювання

Жорстоко карали.

Повернувсь Тарас з неволі

Вже хворим додому.

Але пісню, але думку

Не забув складати.

Звільнення із заслання – після десяти років неволі – пробудило в Шевченкові надію на нове видання його творів. Але лише через два роки поет отримав такий дозвіл і 23 січня 1860 року квиток на випуск «Кобзаря» було видано.

Учень. Коли Шевченко був на засланні в далеких степах Казахстану, він тужив за Україною, і це можна простежити в його віршах.

Садок вишневий біля хати,

Хрущі над вишнями гудуть,

Плугатарі з плугами йдуть.

Співають ідучи дівчата,

А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечеря біля хати,

Вечірня зіронька встає,

Дочка вечерять подає,

А мати хоче научати –

Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати

Маленьких діточок своїх,

Сама заснула біля них.

Заснуло все – тільки дівчата

Та соловейко не затих.

Учень. Доля України завжди хвилювала великого Кобзаря. Шевченко вірить у краще майбутнє свого народу :

І на оновленій землі

Врага не буде супостата,

А буде син і буде мати,

І будуть люди на землі.

Учитель. Ознайомимося з наступною сторінкою журналу.

«МИ ТЕБЕ НЕ ЗАБУДЕМ, ТАРАСЕ»

Виступи учнів

- 9 березня 1861 року Тарасу Григоровичу Шевченку виповнилось 47 років, але поет уже був важкохворий. Привітати його прийшли друзі; було багато надіслано телеграм. 10 березня перестало битися серце великого поета.

Помер Тарас...

Неволя підрубала сили,

Зашуміли сумно-сумно

По Славуті хвилі.

Попливли Дніпрові хвилі

Аж у синє море

Всьому світу гомоніли

Про велике горе.

Затужила Україна

Плакала немало,

Як ховала свого сина

Пісняра ховала.

Пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» та «заповіт» стали символами пам'яті про Шевченка. Вони для нас святі. І не співаються просто так будь-де. Коли всі починають співати, всі встають, припиняють розмови. Бо пісні ці безсмертні. (Звучить пісня «Реве та стогне Дніпр широкий»)

Учитель. Прослухайте розповідь про те, як народився вірш «Як умру, то поховайте».

- *Листопад 1845 р. видався мокрий, вітряний, холодний. Шевченкові ця погода дошкуляла більше, ніж іншим. Він працював тоді в Археографічній комісії і мусив весь час роз'їжджати по селах і містах, змальовувати старовинні церкви, монастирі, незвичайні будівлі. Вранці поет виїхав із села В'юнище в Андруші, в дорозі змок до нитки. Весь день його морозило, а надвечір він повернувся до В'юнища зовсім хворим. Довелося злягати в чужій хаті серед чужих людей. Думи роєм носилися в голові, просилися на папір. Про хворобу поета дізнався його щирий приятель, переяславський лікар Андрій Осипович Козачковський і негайно ж перевіз Тараса Григоровича з В'юнища до себе у Переяслав. У хворого почалося двостороннє запалення легенів. У той час мало хто видужував від цієї хвороби. Це знав і лікар, знав і поет. Після 20 ерудня хворому погіршало, становище його було майже безнадійним. Тарас Григорович лежав у чистій, теплій, затишній кімнаті, сумно дивився у стелю і думав про свою останню годину, про долю України, про майбутнє рідного народу. В уяві виринав Дніпро, лани широкополі і села, що нагадували поетові писанку. Було боляче, що лишилися невиспіваними його думи, що гарячу, чисту, нерозтрачену любов до рідного народу доведеться забирати з собою в домовину. Ось у таку годину Шевченкові страшенно захотілося сказати народові, Україні, своїм друзям тепле щире слово, і на папері лягли рядки всім відомого вірша «Як умру, то поховайте»*

Вірш написано на Різдво 25 грудня 1845 р. Т. Г. Шевченко не знав тоді, що ця його поезія стане найпопулярнішою піснею, народним гімном, бойовим закликком до боротьби не тільки на його батьківщині, але й далеко за її межами. Не думав тоді автор «Кобзаря» ні про славу, ні про почесність, ні про можливу кару за свої сміливі думки. Він тільки хотів, може, в останній раз сказати народові про те, що думав,

що почував. То був його заповіт. На щастя, міцний організм Шевченка переміг хворобу, і через два тижні поет вже вирушив у путь на Чернігівщину з тим же таки завданням Археографічної комісії. А «Заповіт» пішов у люди: його переписували в десятках і сотнях примірників, передавали з рук у руки, вивчали напам'ять.

- Коли прах Шевченка привезли з Петербурга до Києва, представники української інтелігенції радилися, де поховати поета: в Києві чи Каневі.

Вирішили, що в Каневі. Зважили на те, що саме в Каневі він хотів оселитись, купити землю і поставити хату. Труну з тілом поета відпроваджено до Канева.

Після перевезення тіла поета в Канів, народилися легенди, що то не Шевченка там поховали, а когось іншого, сам поет живий.

Інші казали, що під час перевезення тіла справжнього Шевченка вкрали, а в могилі – підміна. Шевченкові приписували звільнення селян з кріпацтва і уперто переказували, що в могилі зарито ножі для майбутнього повстання проти панів, а в домовині сховано не тіло поета, а «списки на землю», що їх буцімто відібрав у панів Шевченко. Сучасники оповідають, що в середині XIX століття вся Чернеча гора була покрита стежками, які врзнобіч збігались до могили – вона стала святим місцем на Україні.

Умер співець – і привезли

Його на рідну Україну.

І коло синього Дніпра

Йому насипали могилу.

Умер співець, але живуть

В серцях людей слова безсмертні!

І тихо на Україні всій

Бринять його пісні славетні.

- Сьогодні до нього, нашого пророка звертаємо свої погляди. З його ідеалами, помислами звіряємо свої кроки.

Збулось пророцтво мудрого Тараса

Ми зрозуміли, що ми є народ,

У єдності, братерстві і любові

Йдемо ми разом до нових висот.

Хай сяють золотом над нами

Великої країни прапори.

Ми – українці, Бог і слава з нами,

Ми є і будемо, ми завжди були.

Вчитель. Ось і перегорнули ми останню сторінку нашого усного журналу. Сподіваюсь на те, що всі слова, сказані сьогодні залишить слід не лише у вашій пам'яті, а й у вашому серці. Але це не все. Детальніше про життєвий шлях Т. Г. Шевченка ви можете дізнатися із книг.

Огляд виставки – літератури про життя та творчість поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабишкін О. Шевченкові слова. К., 1989.
2. Гармаш М. Наш Шевченко. Дивослово. 2000 №5. С.5-7.
3. Руденко О.І., Петренко Н.Б. Вічний, як народ. – К., 1998.
4. Сидоренко Т. Великий син українського народу. Історія в школі. 2001. №3-4. С. 3-6.
5. Флакїна Н. Ми не забули тебе, Тарасе. Українська мова та література в школі. 2014. №11. С.2-5.

Т.П.Ткаченко,

учитель української мови і літератури Зорівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Зорівської сільської ради Золотоніського району

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ЗОЛОТОНІЩИНА: БАЖАНЕ І ДІЙСНІСТЬ

РОЗРОБКА УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Мета:

- формувати пізнавальну компетентність: ознайомити учнів із літературним краєзнавством Золотоніщини; показати велич і неповторність постаті Т. Шевченка; дослідити творчість письменників Черкащини, акцентуючи увагу на висвітленні у їхньому доробку образу Т. Шевченка;

- розвивати комунікативну компетентність: займатися дослідницькою діяльністю, висловлювати власну думку, розвивати усне мовлення, учитися культури спілкування;

- формувати полікультурну компетентність: вивчати мистецьку історію рідного краю, послухати в запису пісні на слова Т. Шевченка;

- розвивати соціальну компетентність: формувати національну самосвідомість, патріотичні почуття, сприяти творчій і соціальній активності учнів;

- розвивати компетентність продуктивної праці: створити власні поетичні та живописні твори на основі особистого сприйняття доробку Т. Шевченка.

Тип уроку: урок-дослідження.

Умови проведення уроку: учні класу заздалегідь розподіляються на групи й отримують випереджувальне завдання:

- група «Історики» досліджує питання: перебування Т.Г. Шевченка на Золотоніщині; Золотоноша і золотонісці в долі Т.Г.Шевченка;

- група «Дослідників творчості Кобзаря» шукає згадки про Золотоношу у творах Шевченка;

- група «Фольклористи» досліджує питання: легенди і перекази нашого краю про Т.Шевченка.

- група «Літературознавці» аналізує тему образу Т. Шевченка у творах письменників Черкащини;

- група «Краєзнавці» доповідає про вшанування пам'яті Великого Кобзаря на Золотоніщині;

- група «Творці» готує власні малюнки та вірші, присвячені Т. Шевченку.

Обладнання: портрет Т.Шевченка, ілюстрації, диски, музичний центр, папір, фломастери, фотографії, цитати, клей, олівці.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент (звучить запис пісні на слова Т.Шевченка «Плавай, плавай, лебедонько» композитор К.Стеценко, виконує О.Петрусенко).

II. Актуалізація чуттєвого досвіду.

Слово вчителю: вслухайтеся в слова протоієрея Мацкевича, виголошені над домовиною Т.Г. Шевченка 22 травня 1861 року:

«...Світло буває різне: одне ховається і скніє в невідомості, друге являється світові - й блискавка з громом миттєво ширяє з кінця в кінець піднебесної, потім гасне. Та є світло, що заяснівши раз, не вгасає ніколи. Це світло чисте, негідробне, світло істинне... Ось, братіє християни, перед нами світло, що світло всій Україні, перед нами Тарас Шевченко! Гори канівські, луги й доли українські! Ви бачите перед собою мужа, який любив Україну й був коханий нею навзаєм. Від північної столиці Росії й до нашого невеличкого містечка - чий прах несуть? Кого проводжають так далеко й з такою шаною? Чи мужа, що йому притаманні воєнні доблесті, чи урядовця, який уславився на полі суспільної діяльності? Ні, братіє, це

Тарас Шевченко! Хто його не знає? Він якийсь час був воїном, але рядовим; він не був і урядовцем; та ім'я його відоме цілому краю, та діла його славетні: його славний розум, його живі, ніким не загоджвані думки й почуття, що ними пройняті його твори, глибоко запали у серця та душі співвітчизників.

Ти, прадавній Борисфене, що красуєшся сивими хвилями своїми, Дніпре! Ти, кому судилося нарешті на хребтах своїх хвиль принести до нас прах Шевченка,- скажи ти нам про дорогого кожному українцеві Кобзаря! Був час, коли Україну нашу мали за край, недосяжний для піднесених думок і почуттів, та Шевченко довів, що Україна має таке ж серце, таку ж душу, приступну для всього високого й прекрасного. Так, у Бозі спочилий брате! Світло твоє просвітилося перед чоловіці. Пройдуть віки, й віддалені нащадки побачать і дізнаються, хто був Тарас Шевченко!»

III. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Світло Шевченкового генія світить нам уже два століття. Ім'я жодного поета в світі не панує так беззаперечно, як ім'я Великого Кобзаря. Нам, землякам поета, дуже хочеться доторкнутися до генія, відчутти його присутність, знати, що він ходив цими ж стежками, милувався цими ж краєвидами, що саме наш край він називав «світом тихим, краєм милим». Чи справді Т.Г.Шевченко був у наших краях, чи ми видаєм бажане за дійсність, дізнаємося з ваших досліджень.

IV. Цілевизначення та планування. Учні записують у зошити тему та план уроку.

План

1. Вступ.

Надгробне слово протоієрея Мацкевича, виголошене над домовиною Т.Шевченка під час перепоховання великого сина України у Каневі 22 травня 1861р.

2. Звіти дослідницьких груп:

- «Історики»
- «Топонімісти»
- «Фольклористи»
- «Літературознавці»
- «Краєзнавці»
- «Творці»

3. Висновок.

V. Сприйняття нового матеріалу.

Слово «Історикам». Серед матеріалів про життя і творчість Т. Шевченка для нас особливий інтерес становлять ті, що свідчать про його перебування в наших краях. Документів про це залишилось небагато і всі вони відносяться до 1859 року. Провівши довгі 10 років на каторзі, Шевченко повертається до Петербурга, але душа поета рветься додому, на Україну. Для цього потрібно було отримати дозвіл. Тільки у травні Тарас Григорович такий дозвіл отримав і зразу ж вирушив у дорогу. Спочатку Тарас Григорович гостював у лікаря Козачковського у Переяславі, далі побував у Прохорівці в Михайла Максимовича. Тут він намалював портрети самого Максимовича та його дружини Марії Василівни. Звідти човном переправився на правий берег Дніпра, відвідав село Пекарі й Канів, краєвиди яких надихнули на створення малюнка «Коло Канева». Далі Шевченко відвідує рідні Моринці, Керелівку, їде в Корсунь. На початку липня Тарас Григорович повертається до Пекарів, щоб придбати шматок землі, на якій мріє збудувати хату,

одружитися та й доживати віку у щасті та згоді. Але тут поет був заарештований, доставлений у Мошни (17 липня), наступного дня перевезений у Черкаси, а звідти до Києва і назад, у Петербург, уже назавжди... Два вірші, написані у Черкасах, позначені 21 і 22 липня та малюнок «У Черкасах» переконливо свідчать про ці сумні події, які сталися з поетом на його рідній Черкащині.

Учитель. Цікаво, а чи є у творах Великого Кобзаря згадки про населені пункти нашого краю?

Слово «Дослідникам творчості Великого Кобзаря». Так. Є. В автобіографічній повісті «Близнець» знаходимо такі слова: «Років через два після отримання цього листа на хуторі, я з обов'язків служби повинен був прожити кілька місяців у Золотоноші і Переяславі». Але поет не зміг виконати цих «обов'язків служби», бо на той час був уже на засланні. У повісті «Наймичка» автор розповідає про Ромоданів шлях між Кременчуком і Ромнами, зокрема переповідає таку «бувальщину»: «Валка чумака Романа просувався таким маршрутом: спершу на Хорол, так що йому Золотоноша залишалася праворуч...». Але коли їхати на Ромни згаданим шляхом, то Золотоноша весь час буде зліва. Отже, це художній вимисел.

У 1845 році Шевченко виконував обов'язки співробітника Київської археологічної комісії і за її дорученням змальовував археологічні пам'ятки. Невже, подорожуючи Київщиною, Полтавщиною, Тарас Григорович міг проминути наш Красногірський монастир, адже він описує навіть дорогу до нього: «По Золотоніській дорозі за сім верст од міста Переяслава – високий курган, називаний Богданова могила». Але ні малюнків, ні спогадів про своє перебування у Золотоноші поет не залишив... Чи не збереглося?

Найбільше пов'язує Т.Г.Шевченка із Золотонощиною дружба з уродженцем с. Богуславець **Михайлом Максимовичем**, (ректор Київського університету, один з найвідоміших культурних діячів того часу). Це в нього у Прохорівці Канівського повіту Тарас Григорович гостював у червні 1859р.

Відомо також, що в Золотоноші проживали люди, яких знав Тарас Григорович. В одному з листів М.Максимович пише про долю їхніх спільних знайомих: «Нинішній рік забрав з цього світу багатьох для мене дорогих людей. До числа останніх належить і наш Золотоніський Лукаш».

Шевченко був знайомий і з засідателем Золотоніського земського суду Л.П.Деркачем. У 1860 році він переслав через М.Максимовича Деркачу свій портрет і примірник «Кобзаря» з автографом.

Згадку про Золотоношу зустрічаємо у листі М.Максимовича до поета 14 грудня 1860 року: «... завелася якась мара, яка перехоплює, і ледве не в самій Золотоноші, наші листи – і мої до вас, і їхні до мене, надто останні, чому і запідозрюю більше Золотоношу...»

Учитель. То виходить, що Тарас Григорович у Золотоноші не був. Чому ж тоді так багато народних переказів, легенд свідчать про його перебування в наших краях?

Слово «Фольклористам». Відомий Золотоніський краєзнавець М.Ф. Пономаренко досліджував це надзвичайно цікаве для нас питання. Одного разу Михайло Федорович побачив на золотоніському прицерковному кладовищі гурт людей, які уважно слухали старого діда. Підійшовши ближче, він почув, що мова йшла про Шевченка. Тоді він запитав того старого чоловіка: «А чи був Шевченко у Золотоноші?» - «Звісно. Був і не раз. Переходив через місто. Наші ж землі над Дніпром обходив уздовж і поперек» - «А звідки ж Ви, діду?» - «Із Сушків.» - «Як вас звати?» - «Захар Сорока».

А в 1959 році 82-річний мешканець с. Сушки Андрій Цибуля розповідав, що десь у 1911 році він служив кучером у професора Володимира Науменка, власника дачі на Михайловій горі. Одного разу професор розповідав: «Шевченко був у Золотоноші, там він цікавився назвою міста і легендою про збирання татарями данини з нього». За Науменковими словами, Шевченко називав найвродливіших парубків у місті, зодягнув їх у татарські

шати, стягнув човни в одне місце, посадив на них золотоніських перевдягнених «татарів» - і ось татарська флотилія плине річкою. Сам же Кобзар, стоячи над річкою за мольбертом, малював картину «Татари везуть данину». Звідси й назва «Золота ноша», річка, що несе золото.

Існував ще один переказ, який передав своїм нащадкам Олексій Лукаш: Шевченко любив бувати в церквах, і надто в Красногірському монастирі, часто змальовував святині, збирав документи про них.

Фольклор, пов'язаний з іменем Т.Шевченка, надзвичайно багатий і глибокий. Скоро після смерті поет був перетворений у народного героя й овіяний народними легендами. Послухайте легенди про перебування Т.Шевченка на Черкащині:

Він приходив до людей з книжками.

Питаєте, чи був Тарас у Пекарях? Та старі люди переказували, що бував частенько. Він приятелював з пекарським дідом Опанасом. У діда Опанаса баба була – грім, а не баба. Та злюща – страшна. Вона, казали старі, ото як вглядить Тараса і свого діда «веселеньким», то по потилиці обом перепадає. Я пам'ятаю, ще моя баба співала пісню про Тараса й діда Опанаса:

Пішов дід Опанас
По горілку для нас,
Зачепився за пень
Та просидів цілий день.
Прийшла баба, відчепила
І потилицю набила.
Іди, вражий сину, додому
Та й не кажи нікому,
Що я тебе била.

А вже ж цю пісню, кажуть, то склав Тарас. Веселий був, кажуть, людяний. Завжди приходив до людей з піснями і ото аж там, на тому боці потоку, там густий очерет ріс, було, читає. Свої пісні читав та все про волю говорив, про бідних людей. А панів кляв. Такий був чоловік, що є що згадувати. У всіх людей його портрети є. (Від У.Г. Нагорного (1880 р. н.), с. Пекарі Канівського р-ну.)

Про могилу біля Шевченкового дуба

Недалеко від старого-престарого гіллястого дуба на Михайловій горі, під яким частенько відпочивав Тарас Григорович Шевченко, коли бував у маєтку Максимовича, росте собі чималий сучкуватий дубок.

Під тим дубком лежить ледве-ледве примітна довгаста могила. Про неї здавна переказують старі люди сумну історію.

Колись за два чи за три роки до кінця кріпаччини розмовляв Шевченко з Максимовичем про волю. Тарас Григорович говорив йому, що люд повинен стати вільним і від панів, і від панщини. Цю розмову підслухала служниця Максимовича та й почала потай і пошелки переказувати кріпакам сусіднього пана про волю. Той пан про це довідався й осякаєнів, як звір. Не питаючись Максимовича, схопив ту бідолашну дівчину й почав їй «давати волі». Пост'юбали сердешну мало не до смерті, а після того ще й погрожували. Не стерпіла вона знущання і наложила на себе руки. Пішла з мотузкою до сучкуватого дуба і там повісилася. Так її під тим дубом і закопали, не звелівши ховати на кладовищі.

Отакі розказують про цю могилу. (Від П.П. Яковенка, с. Прохорівка)

Похорон Шевченка

Так, так, сину, правду кажуть про Тараса. То ж ви усе з писань берете та з оцих картинок, що на стінах висять, бо ви ж люди письменні. А я хоч і не учена, а розкажу про Тараса те, що я своїми очима бачила, як його хоронили.

Давно це було, а як сьогодні поміню, коли труну Тараса з Канева везли на гору.

Винесли його з собору, а кругом миру, миру – ніде і ногою ступнути. Поставили труну на віз, увітчаний вінками, квітками та клечанням, і повезли потихеньку по канівських горах та лісах, що від Хмільної, бо там не так круто було, як од Дніпра. Обвезли аж ген поза ярами та кручами.

Як тепер помню – віз самі люди везли, а я з дівчатами підпихали воза аж до самої Чернечої гори.

Часто ставами одпочивати та попереду ліс вирубувати. І все, куди везли Тараса, дорога була заслана цвітами, травою та зеленими гіллячками.

Як привезли Тараса на гору, ми підвели голови й кругом глянули. А миру! Матінко моя! Такого миру кругом, аж гора стугоніла. Стільки людей я ще зроду не бачила. Я плачу та сліз було, що вам до вечора не переказати.

А подарків яких нам тоді надавали: і стрічок, і лент, і хусточок, поясів червоних, різних-разних пам'ятних речей. Я й досі держу хусточку від похорону Т.Шевченка. (Від 100-літньої бабусі Покивайленко).

Дід Ядловський на похороні Шевченка. Мій дід розказував, що познайомився він з Тарасом Григоровичем, коли пас скот на Чернечій горі. Туди Тарас часто приходив писати і малювати, а коли побачив пастушка, мозо діда, то з ним розмовляв. А коли Тарас умер, везли його хоронити на ту гору. Тоді саме мій дід чоботи шие у хазяїна; то він як почує, що везуть хоронити Тараса Григоровича, покинув чоботарювати і зразу побіг до процесії.

Хазяїн: Куди ти? – а він і не оглянувся.

Дід дуже любив Тараса, через те він свою хату біля могили поставив, насадував ліс і сад 50 років, до самої смерті охороняв Тарасову могилу. (Від М.О. Демченко, внучки І.Ядловського, м.Канів)

Квіти на Чернечій горі. Під час похорону Т.Г. Шевченка в Каневі всю дорогу перед труною вистеляли квітами, любистком та рідною землею. Люди збирали ті квіти і зелень. Кожному хотілося принести в свою оселю квітку чи любисток, як часточку святої пам'яті про дорогу і близьку людину. Трудящі вірили в пророчі слова про прийдешню волю. Мабуть, це й спонукало до думки, що квіти і зелень, якими була встелена дорога від Канева до Чернечої гори, і квіти, посажені на могилі, мають цілющу силу. Слава про цілюще зілля Тараса пішла далеко за межі Канівського повіту. Люди з різних кінців України приїжджали і пішки приходили, щоб добути те зілля і збирали і несли його в далеку дорогу, як дорожочинний скарб – пам'ять про рідного Кобзаря. (від У.П. Шарафан (1887р.н., м. Канів)

Перекази розповідають, що у Гельмязові в 1840 році почала діяти церква Святої Трійці. Шевченко, перебуваючи в Прохорівці у Максимовичів, не пропустив нагоди познайомитись із сусіднім містечком. У «Мистецькій спадщині» Шевченка – художника є замальовка олівцем «Степка» 1845г., на якій засвідчено місцевість правого берега Супою з садибою Савченка, жителя Гельмязова.

До слова запрошуються «Краєзнавці», які досліджували, як золотонісці вшановували пам'ять великого Кобзаря.

Першими вшанувала пам'ять Т.Г.Шевченка в нашому краї гельмязівська молодь. Вони зібрали кошти, замовили в Києві погруддя поета і встановили його на людному місці.

Багато золотонісців брали участь у перепохованні поета, у Золотоніському краєзнавчому музеї і по сьогодні зберігається грудочка землі, взята тоді з могили.

Золотонісці були ініціаторами спорудження монумента поету в Києві, навіть кошти зібрали, але влада не тільки не спорудила пам'ятника, а й заборонила відзначати Шевченківські дні. Та золотоніську інтелігенцію не покидала думка про будівництво пам'ятника Т.Шевченку, тільки вже в Золотоноші. І в 1927р у місті було встановлено бронзовий бюст Т.Г.Шевченка скульптора Балавенського. На жаль, під час війни цей бюст було зруйновано і тільки в 1956р в парку було встановлене нове погруддя поета скульптора М.Г.Лисенка. Минав час, змінювались естетичні вимоги, постало питання про заміну пам'ятника. Старий пам'ятник перенесли на подвір'я школи-інтернату, а в центрі міста спорудили монумент Т.Г.Шевченка заслуженого скульптора України П.Ф. Мовчуна.

Слово «Літературознавцям». Наш золотоніський поет, земляк М.Максимовича і щирий шанувальник Т.Шевченка Іван Семенович Дробний, милуючись монументом Великого Кобзаря, «почув» такі слова поета:

За життя ходить тут не вдалося,
То посиджу бронзовим хоча б.
Йдуть жінки у маєві волосся
Із відлунь далеких моїх зваб.
Є одна тут – коляя Ликері:
І лице, і голос, і слова.

На балкон виходить он в ті двері,
Де в будинку справа прожива.
Знаю – не Ликеря: може ,Валя.
Там її уздрівши з-під брови,
Я з тих пір сиджу на п'єдесталі
З правим поворотом голови...

Іван Семенович Дробний у статті «О братіє моя українська возлюбленная...» написав: «Невдовзі уже виповниться 200 літ від дня народження Т.Г.Шевченка. Люди мого покоління, кому не байдужа доля нашої літератури та історії, не можуть знову й знову не повертатися до цієї визначальної постаті у бутті української нації. Узнаючи нові й нові факти з життя та творчості поета, я весь час відчуваю до різкого болю в свідомості свою обкраденість на Шевченка».

Василь Захарченко: «Хто такий для України Шевченко? А ось хто! Першим для України Бог є. А за ним – Шевченко... Це аж ніяк не перебільшення. Пророка несила перебільшити».

Василь Пахаренко: « Він – духовний цемент нації. Після його появи уже ніхто не зміг і не зможе, як би не силвився, - розмити, поглинути – перекреслити наш народ».

Напевно, жоден з Черкаських письменників не оминув у своїй творчості тему Т.Г. Шевченка і їх твори можна цитувати дуже довго. Та нам цікаво буде побачити і послухати звіти наших «Творців».

Мистецький вернісаж. (Учні демонструють свої малюнки, присвячені Т.Шевченку, коментують їх.)

VI. Узагальнення та систематизація знань (використання проектної технології). Робота груп творців.

Учитель. Для узагальнення всієї інформації, яку сьогодні почули, ви в групах створюватимете проекти. Перед вами великий аркуш паперу, фото пам'ятників Т.Г.Шевченку, цитати з творів, фото краєвидів, фломастери, ножиці, клей. Створіть плакат до Шевченківських днів у своїй школі. Час – 15 хвилин, після чого відбудеться презентація проектів.

До слова запрошуються юні поети, які прочитають власні твори про Тараса Шевченка.

VII. Презентація творчих проектів груп. (Кожна група захищає свій проект)

VIII. Підбиття підсумків уроку.

Учитель. Незважаючи на те, що немає жодних документальних підтверджень перебування Т.Шевченка на Золотоніщині, він є настільки близьким і рідним, що ми відчуваємо його незримую присутність навіть сьогодні. Він у нашій незалежності, у мові, у душі кожного щирою українця стоїть на сторожі нашої власної честі і гідності.

Приєм «Мозковий штурм». (Учні формулюють висновки про зв'язок Т.Шевченка і Золотоніщини.)

Рефлексія. Аналіз роботи кожної з груп на уроці. Оцінювання

IX. Домашнє завдання: розробити художньо-літературний проект «Шевченко і Золотоніщина»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушкін В. Шевченкові стежини в Черкасах. Холодний яр. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. 250с.
1. Дробний І.С. Хата з лободи. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. 417с.
2. Захарченко В. Так що ж воно таке – любов? Холодний яр. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. 250с.
3. Пахаренко В. І. Найвищий геній України. Холодний яр. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. 230с.
4. Філь С. До річниці смерті Великого Кобзаря. Українська мова та літ. 2013. №3(763). С.6-8.
5. Шокур О. Тарас Шевченко у фольклорі Канівщини. Українська мова та літ. 2012. №4 (740) С.12- 16.
6. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка. Київ: Веселка, 2011. 500с.

С.І.Січкара,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

В.П.Архипова,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ СТАНОВЛЕННЯ УСЕБІЧНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Тема компетентнісного навчання загалом і читацької компетентності зокрема нині актуальна й важлива. Потребу часу є окреслення ключових проблем упровадження компетентнісного навчання в практику на прикладі літературної освіти. Як відомо, компетентною називаємо ту особистість, яка здатна самостійно використовувати знання й уміння, необхідні для розв'язання поставлених завдань. Компетентному ж читачеві притаманні сталий інтерес до читання, здатність увяляти і переживати прочитане, критично й рефлексійно мислити, вести діалог із текстом, інтерпретувати прочитане. І саме на уроках української літератури вчитель спроможний сформувати такі компетентності, що ґрунтуються на знаннях, досвіді, цінностях, здобутих у процесі навчання. Сам зміст літературної освіти не можна уявити без уміння учня сприймати й осмислювати художній твір, без здатності повноцінного сприймання його емоційнообразної специфіки, логіки думок автора.

Таким чином, предмет «Українська література» у сьогодиншій освітній системі набуває особливої актуальності й вагомості, адже **формування компетентного читача з добре розвиненими творчими, розумовими, пізнавальними здібностями – найголовніше завдання сучасного уроку літератури.**

Для того, щоб сформувати читацьку компетентність, учителю літератури необхідно, у першу чергу, зацікавити учнів читанням, а потім навчити вибирати літературу для себе, удосконалюючи естетичні смаки, розвивати постійну потребу в читанні, навчати розуміти й оцінювати прочитане, забезпечити певні знання учнів з теорії та історії літератури, літературної критики, формувати в них навички аналізу художнього твору. Адже художній твір – це не просте повідомлення про події та героїв, а явище певного етапу розвитку культури народу, тому робота з книгою змушує працювати мислення, розвиває здатність учня осмислювати отриману інформацію, інтерпретувати її та оцінювати художні явища на основі власних почуттів. Учитель-словесник має підготувати читача, здатного висловлювати власну думку, бо читачів не можуть не хвилювати світоглядні питання, характерні особливості різних епох і країн, цікаві відомості з галузі людинознавства і культурології, можливість пізнати сутність людини. І саме вчитель покликаний розвинути читацькі навички, виховати читача, який би отримував задоволення від цього виду діяльності, який би врешті зрозумів, що читати потрібно, щоб повноцінно жити: пізнавати світ, отримувати освіту, спілкуватися, вирішувати складні життєві проблеми, переживати різні психологічні стани, радіти, співпереживати, дивуватися. До того ж читання має цілющу функцію: воно корисне для душі.

Але, на жаль, усі ми знаємо, що книга сьогодні переживає складний період. Сучасна ситуація з читанням у світі характеризується як системна криза читацької

культури. Це пов'язано із тим, що ХХІ століття – це епоха електронної інформації, загального прискорення темпів життя. Підлітки тривалий час перебувають у віртуальному просторі. Ще однією із причин того, що сьогодні діти читають менше, є переосмислення суспільних цінностей. Підліток часто відмовляється читати, бо в його очах людина з книжкою належить до цінностей не його світу, а зовсім іншого, часто незрозумілого. Водночас соціологи і психологи зазначають, що діти, яких не цікавить книга, частіше за інших не знаходять виходу зі складних ситуацій, слабше орієнтуються в складнощах дитячого сприйняття світу, частіше потрапляють в антисоціальні ситуації, відчують дискомфорт у процесі спілкування з однолітками, відчувають самотність, замкнутість, розгубленість тощо. Суть проблеми сьогодні якраз і полягає в тому, як привернути увагу учнів до книги та викликати бажання читати.

Глибоко переконані, що **привернення уваги дітей до високохудожніх літературних творів української та світової літератури, відродження читання як духовної потреби – це не менш важлива робота, ніж виховання, навчання дітей та турбота про їхнє здоров'я.**

Для того, щоб стати справжнім читачем, необхідно вчитися читати. Крім того, що необхідно зрозуміти прочитаний текст, читання включає в себе висунення гіпотез і висловлювання припущень, формулювання суджень, узагальнення та прогнозування. Недостатньо читати і лише механічно відтворювати зміст, переказувати сюжет, наводити факти. **Сьогодні на перший план висувається творче читання, яке вимагає осмислення отриманої в результаті читання інформації, її інтерпретації, оцінки та визначення власної думки.**

Яким же чином слід побудувати урок літератури, щоб діти не тільки навчилися «правильно» читати художній твір, але щоб і урок став цікавим, творчим і максимально результативним? Як відомо, тексту на уроках літератури відводиться пріоритетна роль: його читають, переказують, аналізують, трансформують, інтерпретують, складають. Поняття «текст» трактується сьогодні дуже широко: це і письмовий текст, і мова вчителя та учнів, електронні матеріали, відеоматеріали. Тож на уроці робота з текстом має будуватися на інтерпретації та певному порядку дій. Тут важливий і емоційний аспект, і ґрунтовна робота над текстом, коли вчитель демонструє різні види аналізу тексту: культурологічний, літературознавчий, лінгвістичний, смисловий, символічний, комплексний. Зауважимо також, що будь-який авторський задум завжди спрямований на діалог із читачем, тому робота на уроці літератури має вибудовуватися на засадах діалогічності. **Головна місія учителя – допомогти учням налагодити діалог із текстом і поміж собою.** Філософи вважають, що діалогічність – це органічна внутрішня сутність буття і першоджерело будь-якої місцевої

діяльності. Узагалі, творчість – це завжди переосмислений, перетворений, художньо усвідомлений діалог світу і людини. Тому не слід забувати, що під час діалогу між автором твору та читачем вирішуються філософські, естетичні та етичні питання. Письменник вірить, що його читатимуть, зрозуміють, можливо, візьмуть його думки за основу свого світогляду, зроблять своєрідним дороговказом. Також під час читання відбувається не тільки передача інформації від літератора до читача, а часто спостерігається зворотній зв'язок, коли читацьке сприйняття художнього тексту впливає й на творчий задум автора, і на формування характерів його героїв.

Для формування й перевірки рівня читацької компетентності корисними будуть і літературознавчі завдання, виконання яких з огляду на визначену мету зумовлює потребу залучення наявних і засвоєння нових знань та вироблення нових умінь. Компетентісно зорієнтовані завдання спонукають до дії, тому що спрямовані не на відтворення інформації, а на організацію самостійної пошукової і творчої діяльності школярів. Вони мають не лише навчальну, а й життєву цінність, оскільки ґрунтуються на цікавому для учня матеріалі.

Тож характер навчальної діяльності на уроках літератури повинен сприяти формуванню логічного мислення школярів, умінню аргументувати свої судження про явища життя, відображені у творі, про вчинки героїв.

Сьогодні учителями-словесниками розроблено чимало методів, прийомів, технологій, вибір яких обумовлюється специфікою навчання у школі, віковими та індивідуальними особливостями учнів, рівнем їхнього літературного розвитку, життєвого й читацького досвіду. Пропонуємо до розгляду найбільш актуальні: **інтригуючий початок, коментоване читання, постановка проблемних завдань, ґрунування або «асоціативний куш»; розгадування кросвордів; літературні диктанти, вікторини, конкурси, сценарії; проблемні запитання; евристичні бесіди; написання листів письменникові чи герою; зіставлення прототипу й художнього образу; читацькі відгуки; зіставлення твору з його екранізацією або театральною виставою; проведення диспутів, семінарів, практикумів безпосередньо в бібліотеці.** Майстерність учителя полягає в тому, щоб грамотно й точно вибрати та запропонувати такий вид діяльності і сформулювати завдання таким чином, щоб робота з текстом допомогла учневі глибше і точніше зрозуміти його зміст.

Сучасні реалії обумовлюють необхідність не тільки створення, але й системної підтримки читацького середовища в школі.

Цікаві технології прилучення учнів до читання пропонує Анна-Марія Богосвятська, кандидат філологічних наук:

- **проект «Коло сімейного читання»** (дитина, що росте серед книг, рано чи пізно до них потягнеться хоча б із цікавості, із бажання долучитися до світу дорослих; стає актуальним відродження традиції сімейного читання);
 - **створення електронних презентацій про улюблені книги та їхніх героїв** (зміст для кожного слайда такої презентації відбирається дуже ретельно, учень вчиться структурувати матеріал, групувати події, явища, давати їм власну оцінку);
 - **«Літературний салон»** (учасниками салону можуть бути і педагоги, і школярі, і їхні батьки, які приходять на такі зустрічі насолодитися бесідою про прочитані книги, знайти новий життєвий досвід);
 - **читання вчителем вголос цікавої розповіді або уривка з твору** – незамінний спосіб спонукати дітей до читання, це допомагає учневі шукати «своїх» письменників, привчає жити в оточенні літературного життя;
 - **ведення читацьких щоденників.**
- «Щоденник подвійних нотаток» дає можливість читачеві пов'язати зміст тексту із особистим досвідом. У процесі читання учні записують рядки, що спонукали замислитись, і коментарі до них, загальні враження.

«Тричастинні щоденники» мають третю графу – «запитування до вчителя». Цей прийом дозволяє працювати не тільки з текстом, але й вести діалог з учителем із приводу прочитаного. Читання стає більш уважним, вдумливим, а обговорення, засноване на записах у щоденнику, – більш цікавим.

Існують також універсальні заходи, що заохочуватимуть учнів до читання: соціологічні дослідження; проекти; конкурси, фотоконкурси; круглі столи; анкетування, опитування, моніторинги, бесіди; дискусії, диспути; створення презентацій, буклетів; виставки цікавої літератури; зустрічі з письменниками, відомими людьми, яким читання і книга допомогли досягнути успіху в житті. Цікавим і корисним є сучасний процес створення букросингу, він дає можливість читачеві поділитися книгою з іншим, принести прочитану книгу до бібліотеки і навіть залишити її у громадському місці для того, щоб інша випадкова людина могла цю книгу знайти та прочитати.

Загалом, проводячи заходи щодо залучення учнів до читання, необхідно подбати про те, щоб в організації їхнього дозвілля, спілкуванні цікава книга посіла гідне місце.

Безумовно, необхідно усвідомити і той факт, що книга стала цифровою і перетворилася на файл. Одна з найважливіших особливостей електронних книг – можливість збільшення фрагментів тексту, наявність функцій пошуку тощо. Але вона залишається текстом (а не книгою), який можна читати, осмислювати, обговорювати, перечитувати.

Тому ще одним важливим завданням учителя є те, щоб переорієнтувати дитину з розваг на освіту, повернути читачів у справжній світ книги. **Словесниками вже розроблено ряд методичних прийомів, які уможливають роботу з текстом на різних інформаційних носіях, а саме:**

- створення презентації до твору, що вивчається;
- представлення буктрейлера на запропонований літературний твір;
- перегляд за допомогою мережі Інтернет кіноверсії твору, що вивчається;
- прослуховування музичної інтерпретації програмового художнього твору;
- опрацювання електронної версії художнього тексту за програмою;
- розробка версії комп'ютерної гри за мотивами твору;
- розробка проекту сайту (віртуального музею) літературного героя;
- створення збірника творів одного автора.

Таким чином, потужні конкуренти книги – комп'ютер та Інтернет – при створенні відповідних педагогічних умов стають добрими союзниками і помічниками вчителя.

Тож бажано освітянам у новому зробити все можливе, щоб художнє слово, передане їхніми устами, знайшло свого читача, щоб їхні вихованці зрозуміли й усвідомили специфіку і силу художнього малювання словом і навчилися сприймати літературу як мистецтво мистецтв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яценко Т.О. Формування читацької компетентності учнів як головна проблема шкільного літературного навчання. Наукові записки. 2009. № 1. С. 69-71
2. Шкловська О. Методичні засади формування читацької компетентності. Українська література в загальноосвітній школі. 2006. №7. С. 10-14.
3. Богосвятська А.І. Методичні прийоми технології розвитку критичного мислення учнів через читання та письмо. Зарубіжна література в школах України. 2013. № 10. С. 20-25.
4. Богосвятська А.І. Технології прилучення учнів до читання. Зарубіжна література в школах України. 2014. № 4. С. 2-9.
5. Фасоля А.М. Читацька компетентність: Що формуємо, що і як перевіряємо. Дивослово. 2007. № 12. С. 5-11.

Т. І. Вдовиченко,

учитель початкових класів Черкаської загальноосвітньої школи
I – III ступенів № 32 Черкаської міської ради Черкаської області;

Н. М. Опалко,

учитель початкових класів Черкаської загальноосвітньої школи
I – III ступенів № 32 Черкаської міської ради Черкаської області

ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО НАВЧАННЯ І ЧУДОВОГО НАСТРОЮ

Нині ні в кого не виникає сумніву, що діти шестирічного віку у змозі успішно опанувати програмовий матеріал. Це беззастережно довела наука і підтвердила практика. Але методика роботи з найменшими учнями багато в чому різниться від традиційних засобів та прийомів навчання молодших школярів. Пояснюється це їхніми віковими особливостями – надзвичайною рухливістю, нестійкістю уваги. Тому треба їх постійно залучати до найрізноманітнішої діяльності, щоб виховати сталий пізнавальний інтерес до навчання, бажання ходити до школи.

Елементи гри дають вчителю можливість зацікавити учнів і протягом достатньо тривалого часу підтримувати їхній інтерес до вивчення складних питань, властивостей і явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу дітей не завжди вдається.

Захопившись грою, дитина не помічає, що вчиться, запам'ятовує нове, орієнтується у незвичайних ситуаціях, що поповнюється запас її понять, уявлень, розвивається фантазія. Фантазія, казка, гра – це суттєва частка духовного життя першокласника, що пробуджує в душі кожного з них добрі почуття, роздмухує вогник дитячої думки і творчості.

Згідно з вимогами НУШ в початкових класах проводяться **щоденні ранкові зустрічі**. Перед початком уроків вчитель присвячує 20 хвилин для проведення ранкової зустрічі. Стоячи у колі друзів, школярі вітаються, обмінюються власними враженнями та думками. Кожна дитина відчуває доброзичливість однокласників і вчителя, дарує посмішки та чарівні слова. Це сприяє розвитку емоційного інтелекту, адже діти вчать виражати власні емоції та розуміти емоції оточуючих.

Ранкові зустрічі мають чотири складових компоненти: вітання, групове заняття, обмін інформацією, щоденні новини. Родзинкою під час обміну інформації є календар незвичайних дат.

СІЧЕНЬ

13 січня - День "Зроби свою мрію реальністю."

14 січня - Очисти свій робочий день.

15 січня - День головного убору.

16 січня - День Дракона.

19 січня - День консервної бляшанки.

20 січня - День відеокамери.

22 січня - День святкування Життя.

23 січня - День почерку.

24 січня - День компліменту.

25 січня - День навпаки.

31 січня - День натхнення мистецтвом.

ЛЮТИЙ

1 лютого - День жувальної гумки.

2 лютого - День морозива на сніданок.

7 лютого - День балету.

8 лютого - День повітряних зміїв.

12 лютого - День позаземної культури.

14 лютого - День донора.

15 лютого - День бегемота.

18 лютого - День батарейки.

22 лютого - День скромності.

26 лютого - День "Розкажи казку".

БЕРЕЗЕНЬ

1 березня - Всесвітній день компліменту.

5 березня - День унікальних імен.

9 березня - День Барбі.

13 березня - День Кена.

20 березня - Всесвітній день оповідання.

21 березня - День ввічливості і важливих манер.

22 березня - Міжнародний день неробства.

23 березня - День цуцаняти.

25 березня - День читання.

26 березня - День "Придумай своє свято".

30 березня - День олівця. [1]

Щоранку вчитель зустрічає своїх вихованців. Всі вони різні: різний настрій, різне самопочуття, різні сподівання. Завдання педагога - згуртувати їх усіх в єдиний дитячий колектив і повести за собою. Щоб зацікавити дітей, можна використати метод проблемних запитань.

Одного ранку учні, заходячи до класу, побачили на дошці напис: **«Сап`янці»**. Діти були здивовані:

- Що це?

- Ой, яке дивне слово!

- Що воно означає?

Така імпровізована розмова між однокласниками сприяє їхньому згуртуванню, а головне, створює позитивну атмосферу в класі. Виникає проблема, яка допоможе активізувати роботу учнів на уроках протягом всього робочого дня. Пропонуємо фрагменти уроків, на яких цю проблему школярі намагались вирішити.

На уроці «Я пізнаю світ» учні висловлюють власні припущення щодо значення нового слова.

• Сап`янці – це мешканці планети Сап`ян.

• А може це такі новомодні танці?

• Ні, я знаю, напевне, це така страва, бо моя бабуся колись пекла завиванці, а тут сап`янці.

Гра «Додай слово»

Чоботи, черевики, сап`янці, капці – це ... (взуття)

- Отже, можна припустити, що сап`янці – це взуття.

Вишиванка, плахта, хустка, сап`янці, кожух – це ... (убрання)

- Це убрання сучасних українців чи так одягались у давнину?

- Щоб переконатись у правильності ваших думок, звернемось до Вікіпедії.

Сап'янці – в Україні – святкові жіночі чобітки з особливої шкіри сап'яну червоного, жовтого, зеленого кольорів.

Носи чобітків трохи задерті, халявки невисокі, підбори – високі. Такі чобітки носили зазвичай колись жінки.

Були оформлені орнаментом. [1]

Урок «Українська мова. Читання». Робота над текстом.

**НАРОДНА ЛЕГЕНДА
ПРО ДІВЧИНУ УКРАЇНУ, ЯКУ ГОСПОДЬ
ОБДАРУВАВ ПІСНЕЮ**

Якось Господь Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці – любов до господарювання, німці – дисципліну і порядок, росіяни – владність, поляки – здатність до торгівлі, італійці одержали хист до музики... Обдарувавши всіх, підвівся Господь Бог зі святого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була взута у червоні сап'янці, одягнута у вишиванку, руса коса переплетена синьою стрічкою, на голові мала вінок із червоної калини.

- Хто ти? Чого плачеш? – запитав Господь.

- Я – Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові й пожеж.

- Чого ж ти не підійшла до мене раніше? Я всі таланти роздав. Як же допомогти тобі?

Дівчина хотіла вже йти, та Господь Бог, піднявши правцю, зупинив її.

- Є в мене неоціненний дар, який уславить тебе на цілий світ. Це – пісня.

Узяла дівчина Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Поклонилася низенько Всевишньому і з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ. [2]

Гра «Уважний читач»

1. Укажи, що подарував Всевишній дівчині?

- а) гроші,
- б) сап'янці,
- в) пісню

2. Підкресли в тексті речення, що підтверджує правильність твоєї відповіді.

3. Поміркуй, чому Господь Бог зробив дівчині такий подарунок.

Гра «Швидко дай відповідь»

- Кому дісталась дисципліна?
- Що отримали угорці?
- Хто отримав хист до музики?

Гра «Карусель»

- Скільки народів отримали від Господа Бога подарунки? (7)

Діти стають у два кола по семеро учнів: одне – внутрішнє, статичне, друге – зовнішнє, динамічне. Кожна дитина з внутрішнього кола має фішки певного кольору. Коли дитина із зовнішнього динамічного кола дає правильну відповідь, вона отримує фішку. Перемагає гравець, який першим отримує 7 фішок.

Гра «Добери слово»

- Спробуйте до слів-предметів дібрати по два-три слова – назви ознак та назви дій.

Сап'янці – червоні, шкіряні, м'які.

Сап'янці – взувати, носити, ходити.

На уроці математики під час усного рахунку діти грають в гру «Закодоване слово».

4 + 5	4 - 6	7 + 1	9 - 6	3 + 7	10 - 5	1 + 6
-------	-------	-------	-------	-------	--------	-------

Таблиця для розкодування

	2	3	5	7	8	9	10
а	я	ц	і	п	с	н	

Отримали слово

4 + 5	8 - 6	7 + 1	9 - 6	3 + 7	10 - 5	1 + 6
с	а	п	я	н	ц	і

Після перегляду презентації «Алгоритм написання цифри 7» звучить питання:

- А чому саме цифра 7?
- В слові «сап'янці» - 7 букв.

Гра «Будь уважний»

- Скільки лапок у вовків? (4)
- Скільки в мишки є хвостів? (1)
- Скільки вушок у зайців? (2)
- Скільки пальців на руці? (5)
- Скільки крил є у лисиці? (ніскільки)
- Скільки в теремі криниць? (жодної)
- Скільки жаб літає в небі? (ніскільки)
- Скільки хвостиків у тебе? (жарт)
- Скільки пар сап'янців у дівчат? (2)

Гра «Допоможи звірятам»

На дошці – малюнки звірят, під ними – математичні вирази.

- Білочка, Зайчик, Їжачок на уроці математики у Лісовій школі старанно роз'язували приклади. Тому навіть не помітили, як підкралась хитра Лисичка і забрала Білоччині сап'янці. Допоможіть звірятам скоріше відновити приклади і повернути подружжі їй чобітки.

Інструкція

Клас поділено на три команди. Одна команда допомагає Білочці, друга – Зайчику, а третя – Їжачкові. Перемагає команда, яка правильно виконала завдання.

5 + ... = 9	7 - ... = 4	6 + ... = 8
8 - ... = 6	2 + ... = 8	9 - ... = 2
7 + ... = 8	9 - ... = 5	3 + ... = 7

Таким чином протягом робочого дня діти розширювали своє уявлення про сап'янці. А наостанок можна запропонувати дітям розгадати ребус.

Ребус

Відкрию секрет, яке відношення має слово «мудрість» до слова «сап'янці»: саме так вимовляється слово «мудрість» латинською мовою.

Отже, для дітей гра – це саме життя: відкриття світу, в якому вони вчаться жити, пізнання добра і зла, самого себе та пошук друзів.

Пропонуємо добірку матеріалів, які мають теоретичний та практичний характер, і які можна

використовувати під час підготовки ранкових зустрічей. Матеріали розміщені за адресою: Добірка матеріалів для організації ранкових зустрічей НУШ URL: <https://deponms.carpathia.gov.ua/nush/nova-ukrayinska-shkola-v-diyi/dobirka-materialiv-dlia-organizatsiyi-rankovih-zustrichei-nush1>

- **Посібник «Виховний проект «Ранкові зустрічі»** як засіб формування креативної особистості
Автор: Панфілова Неля Владиславівна

Про матеріал: Запропонований посібник має на меті дати вчителям початкових класів додатковий матеріал для проведення «Ранкових зустрічей». Він вміщує тематичне планування ранкових зустрічей у 1-4 класах, конспекти занять, ігри для проведення ранкових зустрічей, які були використані вчителем під час роботи з учнями школи.

- **Ранкові зустрічі. Обмін інформацією**

Автор: Тищенко Наталія Юріївна

Про матеріал: Роздатковий матеріал для проведення ранкових зустрічей. До набору входить 37 хмаринок з написами, 1 хмаринка з назвою, що клеїться на відерце, або кріпиться до найдовшої палички, є хмаринка-бонус. Даний матеріал цілком готовий до друку. Достатньо роздрукувати на кольоровому принтері, вирізати по контуру, прикріпити до палички та поставити у яскраве відерце.

- **Ранкові зустрічі, 1 клас. Розробка 5 ранкових зустрічей для 1 класу НУШ**

Автор: Головка Надія Іванівна

Про матеріал: Ця збірка матеріалів пропонує педагогічну технологію створення умов для повноцінного вияву і розвитку особистості. Тому навчальний день для кожного першокласника починається з традиційної ранкової зустрічі (привітання, вправи з психогімнастики, авторське крісло, математична хвилинка...), а далі – цікава, пізнавальна, різноманітна діяльність через навчальні центри.

- **Презентація «Ранкові зустрічі»**

Автор: Попадюк Марина Вікторівна

Про матеріал: Ранкові зустрічі у вигляді презентації. Вчителю буде легше проводити їх і дітям цікаво сприймати. Ранкові зустрічі подано у віршованій формі.

- **Розробка для першого класу «Ранкові зустрічі», з елементами кольоротерапії**

Автор: Мельник Світлана Володимирівна

Про матеріал: Розробки ранкових зустрічей з використанням кольоротерапії, складені відповідно до вимог Концепції НУШ. Призначено для вчителів початкової школи.

- **НУШ. Питання для ранкових зустрічей (Заготовки)**

Автор: Стрельченко Ірина Олегівна

Про матеріал: Запропоновані картки-питання допоможуть проводити ранкові зустрічі весело. Учні зможуть будувати потрібні запитання, послідовно та структуровано давати відповіді, роздумувати на важливі теми, бути вдячними та щирими.

Поради: видрукуйте картки на цупкому папері, прикріпіть картки-питання до паличок для шашлику або для морозива.

- **Презентація «Проект Ранкові зустрічі»**

Автор: Панфілова Неля Владиславівна

Про матеріал: Матеріал запропоновано всім учителям, які цікавляться і працюють над створенням

проектів разом з учнями. Вчитель має змогу об'єднати дітей, навчити їх працювати у команді, відповідально ставитися до роботи, шукати, досліджувати, помічати, робити висновки.

- **Ранкові зустрічі для учнів 1 класу**

Автор: Кондратенко Світлана Павлівна

Про матеріал: Інструкції та рекомендації для проведення ранкових зустрічей у першому класі. Розробка доповнена різноманітними вправами.

- **Ранкові зустрічі для першого класу (НУШ)**

Автор: Черевата Оксана

Про матеріал: Оформлені вправи для організації та проведення ранкових зустрічей у першому класі.

- **Ранкові зустрічі першокласників нової української школи**

Автор: Кайзер Любов Іванівна

Про матеріал: Ранкові зустрічі допомагають учням ближче познайомитися один з одним, розвивають мовлення дітей, зближують однокласників. Вчать учнів поважати думку товариша, вміння слухати.

- **Майстер-клас. Ранкові зустрічі для 5-6 класів «Філіжаночка чудового настрою»**

Автор: Гордієнко Ольга Олександрівна

Про матеріал: Майстер-клас-ранкові зустрічі для 5-6 класів «Філіжаночка чудового настрою». Сприяє створенню позитивної атмосфери в учнівському колективі на весь навчальний день.

- **Розробки ранкових зустрічей для 1 класу**

Автор: Орел Наталія Миколаївна

Про матеріал: Теорія та практика для організації ранкових зустрічей різної тематики. Детально розписано інструкції, добрано яскраві ілюстрації та цікаві ігри, вправи, які зацікавлять школярів.

- **Ранкова зустріч «Мій скарб – моя родина»**

Автор: Євенко Олександра Іванівна

Про матеріал: НУШ Розробка ранкової зустрічі «Мій скарб – моя родина» пробуджує пізнавальні інтереси до історії свого родоводу; виховує в учнів почуття любові та вдячності до своєї родини, вчить взаєморозумінню, взаємодопомоги, усвідомлення своїх обов'язків.

- **Ранкова зустріч «Рідна домівка»**

Автор: Жигайло Олена Володимирівна

Про матеріал: Ранкова зустріч «Рідна домівка» може бути використання під час проведення тематичного тижня НУШ.

- **Матеріали до ранкових зустрічей «Ранкові вітання»**

Автор: Скороднянська Світлана Миколаївна

Про матеріал: Одним із основних компонентів ранкової зустрічі є вітання. Матеріал містить добірку віршів для того, аби ранкові вітання стали більш різноманітними та цікавими для дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сап'янці. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Мала Сторінка: Вірші для дітей, казки, оповідання, ігри... URL: <https://mala.storinka.org/>
3. Добірка матеріалів для організації ранкових зустрічей НУШ. URL: <https://deponms.carpathia.gov.ua/nush/nova-ukrayinska-shkola-v-diyi/dobirka-materialiv-dlia-organizatsiyi-rankovih-zustrichei-nush1>
4. Календар незвичайних дат. URL: <https://www.dilovatova.com/>

О.А.Григораш,

старший викладач Черкаського державного бізнес-коледжу

BEING GOOD CITIZENS

(БУТИ ГАРНИМ ГРОМАДЯНИНОМ)

РОЗРОБКА КОМБІНОВАНОГО УРОКУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Молодь є центром уваги розвинутого суспільства, яке впевнено дивиться у майбутнє. Роль патріотичного виховання молодого покоління є неocenною, тому що патріотично налаштована молодь сьогодні - наше впевнене майбутнє завтра. Сьогодні диктує головний аспект та пріоритет - захист Батьківщини, демократичних свобод та цінностей. Формування чіткого усвідомлення того, як бути достойним громадянином та патріотом у повсякденному житті є невід'ємною складовою виховання молоді, яке здійснюється, у тому числі, під час навчального процесу. Тому доцільним є використання відповідної тематики програми англійської мови для реалізації цієї мети.

Розробка уроку є методичним доробком до вправи 3, ст.199-200 розділ 7, FOCUS ON YOUTH. Карп'юк О.Д Англійська мова (10-й рік навчання, рівень стандарту). На основі базового тексту вправи, яка представлена у вигляді розповідей молодих людей про їх соціальну активність, розроблено комплекс завдань комунікативної спрямованості для поглибленого засвоєння базової лексики уроку, результатом яких є узагальнююча розповідь по темі та презентація власних проєктів про свою соціальну позицію. Розробка уроку містить інтерактивну гру "Guess the word", метою якої є залучення до комунікації більшої кількості студентів та опрацювання активної лексики уроку у безпосередній бесіді із викладачем та спонукає до побудови непередбачених власних висловлювань, контролює та активізує словниковий запас.

Мета:

Навчальна: формування у студентів комунікативної компетенції на основі свідомого вживання лексичних одиниць, як можливість побудови самостійних висловлювань по темі; вживати нові лексичні одиниці теми у вправах комунікативної спрямованості та власних висловлювань за темою.

Розвивальна: розвивати логічне мислення, щодо застосування своїх навичок та вмій з користю для суспільства.

Виховна: висвітлено аспект патріотичного виховання - як свідомо бути достойним громадянином держави і суспільства в повсякденному житті, як можна бути корисним суспільству, які соціальні проєкти допоможуть розбудові нашої держави, формування загальнолюдських якостей.

Тип заняття: комбінований.

Обладнання: ПК, мультимедійна дошка, проєктор, картки.

Розробка може бути використана як урок англійської мови, або самостійний захід патріотичного напрямку іноземною мовою.

Підготовка до уроку: Певний набір вправ може бути використано в залежності від часу та рівня підготовки групи. З метою оптимізації навчального часу, базовий текст заняття може бути опрацьований вдома

Хід уроку

I. Вступна частина. LEAD IN. Викладачем пропонується на розгляд питання «Що означає бути свідомим громадянином?» **What does it mean to be a good citizen?** На даному етапі заняття розглядаються такі ключові питання як захист Батьківщини, допомога людям, захист довкілля, участь у гуманітарних проєктах та ін. Для полегшення комунікації студентам пропонується опорна вправа у вигляді таблиці.

II. Основна частина уроку. Читання тексту. **READING.** Виконання вправ на розуміння тексту. (вправи 2-5). Робота з лексичними одиницями теми. **VOCABULARY.** (вправи 6-10), інтерактивна гра "Guess the word" (вправа 11) Складання та драматизація діалогів по темі. **MAKING CONVERSATION** (вправа 12). Складання власних розповідей-проєктів по темі. **SPEAKING** (вправи 13-14)

III. Заключна частина. Письмовий контроль засвоєння лексичних одиниць по темі. Письмовий тест. **WRITING**

IV. Домашнє завдання. Підготувати медіа презентацію власного проєкту на основі опорних моментів та лексичних одиниць, як свідомо бути достойним громадянином суспільства у повсякденному житті.

LEAD IN

1. What does it mean to be a good citizen? Find the right answer

I think	it means to	protect your Motherland.
I'm sure		help people in need.
I suppose		protect the environment.
From my point of view		join humanitarian projects.
		lead a healthy life.
	keep your city clean.	
	study hard.	
	get good grades.	

READING

2. Read what young people say about citizenship projects they have participated in (A-F) and match each question (1-6) to the appropriate person.

Which project(s):

___ deals with charity?

- ___ deals with rescuing people`s lives?
- ___ requires teaching skills?
- ___ requires looking after people?
- ___ requires special training?
- ___ deals with environmental problems?

3. Complete the text with the right heading for paragraphs (A-F)

- Doing social work
- Helping people in trouble
- Charity work
- Keeping the place clean
- Teaching in the middle of nowhere
- Saving people

**TEXT
BEING A GOOD CITIZEN**

WENDY (A) _____

Our school is in a small town on the coast and tourism is very important for our **community**. One of the problems we've been having though is all the litter that gets left on the beaches. It's not all left by tourists. Unfortunately, most **gets dumped** by people who live **in the area** and some is **washed up** by the sea. Anyway, we decided to do something about it, so once a week during the summer we organized ourselves into **work parties** and cleaned the beaches. **Apart from** helping the image of the town, it gave us the chance to get **plenty of** fresh air.

TONY (B) _____

In citizenship classes, we visit **elderly people in the community**, who have difficulty in doing things for themselves, and help them. This means doing things like going to the shops and helping out in the house and garden. Sometimes, all we do is just **have a chat** with them. Sometimes we can find out something about life from them, because they've lived through a lot and have plenty of experience. I think it's important for different **generations** to **look out for** each other.

ALEX (C) _____

It's very beautiful here in the mountains and we get a lot of visitors, but **beneath** all the beauty it is quite a **wild and dangerous place**. I should know because I'm a volunteer with the local **mountain rescue service**. Naturally, we receive instruction in first-aid and how to use maps and compasses. I've even been in a helicopter. Last summer, I helped find a walker who had fallen and broken his leg. If we hadn't got to him, he would have died.

FRANCIS (D) _____

I had quite a few personal problems and it was a great help when I was able to phone up and talk to someone about them. That was when I decided that I would like to help out. **Basically**, I'm a volunteer on a **help line** for young people Teenagers who have **various** problems can ring us and just talk about what's worrying them. If it's something very serious, we can recommend professional help. Of course, we get training on how to **handle** calls, and it's a great feeling to know that you're there for people if they need you.

NAZ (E) _____

I saw this ad in the press calling for volunteers to go and work in the Third World for a year. I decided to take a **year out** before university and I thought it would be a great **opportunity**. I ended up helping kids learn English in a village in Africa. It was a real **eye-opener** for me as the resources were virtually non-existent and the classes were much larger than I thought they would be. However, I learnt a lot about myself being out there and **benefited** enormously from the experience.

GARY (F) _____

This boy in our town was very ill and needed an operation, but the waiting list was very long. So we decided to help **raise** money for him so he could have the operation privately, which would be a lot quicker. We decided to have a sponsored six-a-side football tournament in the gym at school. We had several teams and we all played each other **round the clock** for twenty-four hours. Of course, we rested while the other teams were playing, but it was **exhausting**. Anyway, we got family, friends and local firms to sponsor us and we made enough money for Richard to have the operation he needed.

4. Work in groups. Decide who said the following statements. Write W (WENDY), T (TONY), A (ALEX), F (FRANCIS), N (NAZ), G (GARY)

1. Our town is situated in the resort area that is dumped by the people of our community, so we decided to clean the beaches. _____
2. We made enough money for the boy to have the operation he needed. _____
3. We visit elderly people in the community, who have difficulty in doing things for themselves, and help them. _____
4. We get training on how to handle calls. _____
5. We receive instruction in first-aid and how to use maps and compasses. _____
6. The resources were virtually non-existent and the classes were much larger. _____
7. If it's something very serious, we can recommend professional help. _____
8. We had several teams and we all played each other round the clock for twenty-four hours. _____
9. We can find out something about life from them, because they have plenty of experience _____
10. All that we do is just have a chat with elderly people. _____
11. We receive instruction in first-aid and how to use maps and compasses. _____

5. Work in groups. Decide whether these statements TRUE or FALSE. Correct the false ones. Give your reason.

SENTENCES	TRUE	FALSE	CORRECTION
1. We decided to have a professional six-a-side football tournament at the stadium at school.			
2. One of the problems we've been having is all the noise on the beaches.			

3. I think it's important for different generations to look out for each other.			
4. It's a great feeling to know that you're there for people to make fun.			
5. I saw this ad in the press calling for professionals to go and work in the University for a year			
6. This means doing things like going to the gyms and making parties in the house and garden.			

VOCABULARY

6. What do the highlighted words mean?

WENDY

1. Community	___ a lot of	___ окрім
2. Get dumped	___ to be thrown	___ вимивати
3. In the area	___ besides	___ поблизу
4. Washed up	___ local people	___ багато
5. Work parties	___ nearby	___ викидати
6. Apart from	___ work teams	___ місцеве населення
7. Plenty of	___ throw away	___ робочі бригади

TONY

1. Elderly people	___ talk to	___ за місцем проживання
2. In the community	___ age group	___ поговорити
3. Have a chat	___ take care of	___ покоління
4. Look out for	___ seniors	___ літні люди
5. Generation	___ in the home	___ потурбуватись

ALEX

1. Beneath	___ emergency service	___ дике та небезпечне місце
2. Wild and dangerous place	___ feral and hazardous location	___ під
3. Mountain rescue service	___ below	___ гірська рятувальна служба

FRANCIS

1. Basically	___ hot line	___ приймати
2. Help line	___ different	___ лінія допомоги
3. Various	___ receive	___ в основному
4. Handle	___ mostly	___ різний

NAZ

1. year out	___ study leave	___ відкриття
2. eye-opener	___ insight	___ приносити користь
3. opportunity	___ chance	___ можливість
4. benefit	___ be of use of	___ академічна відпустка

GARY

1. raise	___ day and night	___ стомливий
2. round the clock	___ collect	___ цілодобово
3. exhausting	___ tiring	___ зібрати

GRAMMAR

7. Sort out the words from the box

opportunity raise important handle
various organize
instruction plenty take local community visit dangerous wild rescue image

Noun	Verb	Adjective
1. _____	1. _____	1. _____
2. _____	2. _____	2. _____
3. _____	3. _____	3. _____

8. What is the Odd-Word-Out

- opportunity, image, plenty, instruction, raise, community;
- take, coast, rescue, visit, benefit, handle;
- various, wild, local, handle, important, dangerous;

VOCABULARY

9. Complete the word-combinations from the text

opportunity raise coast air image experience wild dumped dangerous local first-aid instruction line various handle rescue community difficulty plenty chat organize

a small town on the _____ (узбережжя)
 to get _____ (викидати)
 to _____ oneself into work parties (організувати)
 to get _____ of fresh _____ (багато/повітря)
 the _____ of the town (вигляд)
 elderly people in the _____ (суспільство)
 to have _____ in doing things (складність)
 to have a _____ (спілкуватись)
 to have plenty of _____ (досвід)
 a _____ and _____ place (дикий/небезпечний)
 the _____ mountain _____ service (місцевий/рятувальний)
 to receive _____ in _____ (інструкції/перша допомога)
 a help _____ (лінія)
 to have _____ problems (різноманітний)
 to _____ calls (займатись, приймати)
 to be a great _____ (можливість)
 to _____ money (збирати)

10. Change the highlighted words with the synonyms from the box.

day and night hot line work teams feral and hazardous location local emergency service study leave make below

Beneath all the beauty it is quite a **wild and dangerous place**.
 We organized ourselves into **work parties** and cleaned the beaches.
 I'm a volunteer with the **local mountain rescue service**.
 I'm a volunteer **on a help line** for young people.
 I decided to take a **year out** before university
 So we decided to help **raise** money for a boy.
 We all played each other **round the clock**.

_____ all the beauty it is quite _____.
 We organized ourselves into _____ and cleaned the beaches.
 I'm a volunteer with the _____.
 I'm a volunteer on a _____ for young people.
 I decided to take a _____ before university.
 So we decided to help _____ money for a boy.
 We all played each other _____.

11. Game "Guess the word"

T: Now, let's play the game "Guess the word"! I have got cards with different words written on them. They are from our exercise "Being a good citizen". I'm going to give **S1, S2, S3** the definitions and they are trying to guess the meaning of the word. I won't use the words on my cards in the definitions. Let me give you an example, I have a card with "help line" on it, so I can't use help or line in my definition. So, card number 1. It's a group. It's a group of people of the same age.

S1: Peers?

T: No, they can be of different age.

S1: Do they belong to the same society or family?

T: Yes, they do.

S1: Are they generation?

T: Yes, that's right! So, students, give the definition! (S1 defines the word).

Card number 2. It's an adjective. It's the condition when you feel very tired.

S2: Sleepy?

T: No, not sleepy. It means that you are very tired!

S2: May be bored?

T: No, not bored. Bored means you are unhappy, because something is not interesting.

S2: Is it exhausting?

T: That's it! Who will explain the word? (S2 defines the word).

Card number 3. It's a noun. It's a situation when it is possible to do something.

S3: Is it to be able to?

T: No, not true! It's a modal equivalent but not a situation!

S3: Is it chance?

T: It's very close. It's a synonym. Try to remember the word from the text!

S3: Oh! The word is opportunity!

T: Well done! Who will define the word opportunity? (S2 defines the word).

And card number 4, the last one. It's a noun. It's group of people who live in the same area.

S4: Friends?

T: They may have the similar interests, but it's not right!

S4: Colleagues?

T: Colleagues are people working together, but they live in different places.

S4: May be locals?

T: Very close. It is a synonym to...

S4: Community!

T: Perfect! So, community is... Who will complete the definition? (S4 defines the word).

Thank you very much!
MAKING CONVERSATION

12. Work in pairs. Complete the short dialogues

WENDY _____ in the area work parties community _____

- Why tourism is very important for your _____ ?
- on the coast / in a small town / Because / we live .
- currently / are the problems /What /you have been having ?
- It is the litter on the beaches _____.
- you do / what /And / did /?
- We organized ourselves into _____ and cleaned the beaches.

TONY _____ generations in the community to look out elderly people have a chat _____

- do in citizenship classes / usually / What / do you /?
- We visit _____, go to the shops, help in the garden or simply _____ with them.
- it important / Do / you find/?
- I think it's important for different _____ for each other.

ALEX _____ wild and dangerous place mountain rescue service _____

- Do think you it is important to be a volunteer with the local _____ ?
- Yes, because it is quite a _____.
- do you / How / help people?
- broken his leg / Once / a walker / who had fallen/ and / I found.

FRANCIS _____ to handle help line _____

- Why did you decide to be a volunteer on _____ for young people?
- and / about problems / you can phone / It is / a great help / when / talk to someone /.
- to help people / Is it / easy /?
- Of course not, we get training on how _____ calls.

NAZ _____ opportunity eye-opener benefited take a year out _____

- Why did you decide to _____ and to work in the Third World?
- I thought it would be a great _____.
- Was it a real _____ for you?
- Yes, I learnt a lot about myself and _____ enormously from the experience.

GARY _____ round the clock raise exhausting _____

- Why did you decide decided to help _____ money for this ill boy-?
- have the operation / could / privately / He /, it is a lot quicker.
- football tournament / decided / to have a sponsored / We /.
- We all played each other _____ for twenty-four hours. It was _____, but we made enough money.

SPEAKING

13. Fill in the gaps with necessary words

BEING GOOD CITIZENS

Is it _____ to be a good citizen in _____ life? I think not. Young people all over the _____ are trying to be useful. It doesn't _____ where you live and who you are.

matter, world, every day, difficult

You live in a small town on the coast and tourism is very important for your _____. What can you do in this case? How can you be useful? It is not difficult at all. You can organize _____ parties and _____ the beaches. Besides you _____ enormously from the fresh _____.

air, benefit, clean, community, working

Elderly people are in every community. These people need your help and it will not cost you much. Going _____ and helping in the _____ or simply _____ with them is the only thing you should do. It's important for _____ generations to _____ for each other.

different, look out, chatting, garden, shopping

It is a great help when you can phone and talk to someone about your problems. You will do a lot of good being a volunteer on a help _____ for _____ people. You can help teenagers who have _____ problems. Of course you need _____ on how to _____ calls.

handle, various, training, line, young

Lots of young people decide to take a _____ before university and they think it is a great _____. It is a real _____ for you and your life _____. They _____ enormously from it.

eye-opener, benefit, opportunity, experience, year out

Very often people living nearby need your help. For example the boy in your town is very ill and needs an operation. You help _____ money for him to have the operation _____. You have a sponsored _____ in the gym. Several teams played each other round the _____ for twenty-four hours. It is really _____ but you make enough _____ to help the boy with the operation he needs.

clock, privately, exhausting, ordinary, tournament, money, raise

So, as you see, being a good citizen is an _____ thing.

14. Work in groups. Choose an idea or more to develop the project “Being a good citizen in everyday life”

The ways you can help the town you live in.

The ways you can help people of your own age.

The things you can do for the elderly people and people in need in the community.

WRITING

Test

Student _____

Group _____

Fill in the gaps with the necessary words

BEING GOOD CITIZENS

Is it difficult to be a good citizen in _____? I think not. Young people all over the _____ are trying to be useful. It doesn't _____ where you live and who you are.

You live in a small town on the coast and tourism is very important for your _____. What can you do in this case? How can you be useful? It is not difficult at all. You can _____ and _____.

Besides you _____ from the _____. These people need your help and it will not cost you much. _____ and _____ or simply _____ with them is the only thing you should do. It's important for _____ for each other.

It is a great help when you can phone and talk to someone about your problems. You will do a lot of good being a volunteer on _____. You can help teenagers who have _____. Of course you _____ on how to _____.

Lots of young people decide _____ before university and they think it is a _____. It is a _____ for you and your _____. They _____ from it.

Very often people living nearby need your help. For example the boy in your town is very ill and needs an operation. You help _____ for him to have the operation. You have a _____ in the gym.

Several teams play each other _____ for twenty-four hours. It is really _____ but you _____ to help the boy with the operation he needs.

So, as you see, being a good citizen is _____.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карп'юк О.Д. Англійська мова: Підручник для 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту. Тернопіль: Видавництво «Астон», 2011. 296 с.
2. Oxenden C., Latham-Koenig C. New English File. Pre-Intermediate Student's book. Oxford University Press, 2005. 160 p.
3. Murphy R. English Grammar in Use. Oxford University Press, 2005. 379 p.
4. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 19.11.2019).
5. English Synonyms Dictionary. Reverso Dictionary. URL: <https://dictionary.reverso.net/english-synonyms/index.html> (дата звернення: 19.11.2019)

Т.Л. Гавриленко,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

ЛОГОПЕДИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мова – це функція мозкових структур, які дозрівають у певні терміни онтогенезу та формують неврологічні критерії - конкретні етапи розвитку роботи мозку. Мова дитини правильно формується при умові розвитку другої сигнальної системи та постійно підтримується конкретними імпульсами першої сигнальної системи, що відбиває реальну дійсність. Добре розвинуте мовлення – найважливіша умова повноцінного та всебічного розвитку особистості. Порушення мовлення – є поширеною проблемою серед людей різного віку. Раннє діагностування та корекція мовленнєвих порушень займає найперше місце в галузі логопедії.

Тому треба знати певні закономірності мовленнєвого розвитку для правильного діагностування порушень мовлення. Відомо, що мова дитини

правильно розвивається в процесі онтогенезу одночасно з фізичним і розумовим розвитком. Засвоєння мови дитиною визначає її загальний показник розвитку та відбувається за чітко визначеною структурою розвитку і характеризується спільними рисами для усіх дітей. Тому необхідно мати чітке уявлення усього маршруту поетапного розвитку мовлення дитини в нормі. Необхідно вивчати основні закономірності та певні умови від яких буде залежати майбутній та успішний процес розвитку мовлення. Вважається, що першочергово у дитини розвиваються навички розуміння мови, вона вчиться розуміти чуже мовлення, просто слухає тих, хто її оточує. Тільки після того дитина опановує активною мовою, починає розмовляти сама.

А.Н. Леонтєва, виокремлює чотири етапи становлення мови дітей:

1-й - підготовчий характерний до року життя. На другому місяці життя у дитини з'являється мимовільна та неусвідомлена гра звуками, характерні голосові реакції у вигляді «гуління». Якщо у віці 2-3 місяців у дитини не спостерігається «гуління», є привід задуматися, наймовірніше, що без допомоги професійного логопеда не обійтись. В три-чотири місяці дитина має живі реакції на звук дорослого, реагує та повертається в його бік. При подальшому розвитку «гуління» поступово змінюється на дитячий лепет. У сім або майже дев'ять місяців дитина вимовляє відкриті склади, співвідносить їх з оточуючими, що з нею комунікують. Протягом дев'ятого та десятого місяця життя збільшується кількість лепетних слів, які дитина намагається імітувати за дорослим, спілкування дитини наділено різноманітними емоційними інтонаціями.

2-й – переддошкільний первісний етап опанування рідною мовою до трьох років. Цей період для дитини характерний підвищеною увагою до оточуючих і саме тому посилюється активність мовленнєвої діяльності. Характерним для цього періоду є накопичення активного словникового запасу та поява перших речень. Діти активно комунікують між собою та дорослими, застосовують найпростіші граматичні категорії мовлення та використовують структуру поширеного простого речення. У три роки дитина опановує основні граматичні форми та накопичує у словниковому арсеналі (приблизно 100 слів). Серйозним приводом звертання до логопеда є відсутність слів і фразового мовлення, якщо дитині вже більше двох років.

3-й – дошкільний етап від трьох до семи років. Розвиток мовлення дитини в цей період є найінтенсивнішим. Поступовий процес формування навичок словотворення, починає частіше вживати всі частини мови. Спостерігається достатньо стрімке становлення фонетико-фонематичної складової мовлення, вимовляння слів різної звукоскладової структури. На цьому етапі розвитку дитини спостерігається розгорнуте мовлення, фонетично, лексично та граматично правильно оформлене. Достатній рівень розвитку фонематичного слуху дитини, в майбутньому - запорука успішного оволодіння прийомами звукового аналізу й синтезу, що є необхідною та важливою умовою засвоєння граматики під час навчання в закладі середньої освіти. Дитина знає назви і називає достатню кількість предметів, вміє їх диференціювати. До досягнення дитиною п'ятирічного віку активно зростає словниковий запас, кількість засвоєних слів досягає до двох тисяч, вимовляє чітко та правильно свистячі, шиплячі звуки. У шість років в арсеналі словникового запасу дитини близько трьох тисяч слів. Речення стають більш складними, вживаються слова, які називають ознаки предметів: форму, характеристику, категорію предмета.

4-й шкільний етап від семи до сімнадцяти років - триває вдосконалення зв'язного мовлення. Діти свідомо засвоюють правила граматики, вміють вільно висловити власну думку, досконало володіють прийомами звукового аналізу та синтезу, на цьому етапі формується писемне мовлення.

Тому, наприклад, якщо дитина не говорить в два роки, це свідчить про те, що у неї є певна проблема, яку треба знайти, щоб допомогти дитині компенсуватися. Чекає та вірити в казки про те, що заговорить в п'ять

років, це тільки втрачати час реабілітації. Мова - це зона Брока (моторна функція - відтворення мови) і зона Верніке (сенсорна функція - розуміння мови), вони в нормі активізуються до двох років, якщо у дитини в два роки немає фразової мови - значить у нього дисфункція мовленнєвих зон мозку або більш серйозна причина затримки розвитку, тому бездіяльність і неправильна реабілітація призводять до наслідків, які після шести років вже неможливо компенсувати.

Серйозні розлади мовлення припадають на кожного дванадцятого та чотирнадцятого дошкільника. Причому, є думка, що хлопчики мають дану проблему в чотири рази частіше. Але ця думка не має під собою наукової підстави, для всіх дітей норми розвитку мови однакові. Пластичність мозку найбільш активна саме до шести-семи років, якщо дитину привели до логопеда від двох до трьох років, то шанс того що вона вийде в норму дуже високий, ніж тоді, коли дитині вже виповнилося майже п'ять років.

Трапляється так, що дитина все ж починає розмовляти з трьох років і пізніше визначеного терміну без допомоги фахівців, це означає, що затримка розвитку мови була, але вона компенсувалася. Можливо, мозкова дисфункція була невелика, і мозок зміг сам налагодити функцію мовленнєвої зони, або причина була в дефіцитарному розвитку - педагогічної занедбаності, або неврозі (психологічної проблеми). На жаль, подібні ситуації можуть дати про себе знати в більш пізньому віці проявами дисграфії чи дислексії - порушення процесів сприйняття читання і письма. Коли ці діти приходять до школи, в більшості вони набувають синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ). Тому, якщо є присутнім відхилення від норми, краще не поклатися на удачу і відразу звернутися до фахівця. Мовленнєва готовність дитини до школи займає одне з провідних місць серед усіх компонентів готовності дитини до навчання у школі та є багатокомпонентним, складно організованим психолого-педагогічним новоутворенням. Важливо не втратити час, бо чим раніше почнеться логопедична та психологічна робота з дитиною - тим менше у нього буде проблем в майбутньому.

Для подальшого розвитку необхідно вчасно виявити та виправити усі порушення звуковимови ще в дошкільному віці, до того, як вони сформують стійкі та складні порушення. При виявленні порушення у вимові, важливо своєчасно та в повному обсязі обстежити мову дитини. Стосовно кожного мовленнєвого порушення, логопедичне обстеження виконують ретельно та конкретно. В цій статті розкриваються питання диференційної діагностики дислалії та дизартрії.

Дислалія визначається як порушення звуковимови при нормальному слуху і збереженій іннервації апарату мовлення.

Попередньо треба досконало обстежити будову та обсяг рухливості *артикуляційного апарату*. Розпочинається з ретельного обстеження особливостей будови мовленнєвих органів : язика, губ, зубів, піднебіння тверде та м'яке, щелеп. Фахівець уважно відмічає, наявність або відсутність порушень будови органів артикуляції.

Наступний крок обстеження рухливості органів артикуляційного апарату. Дошкільника просять виконувати певні вправи на імітацію (услід за фахівцем) при розумінні мовлення, можливо, фахівець запропонує вербальні інструкції, наприклад: облизати язиком губи, дотягнувшись кінчиком язика до носа, підборіддя,

лівого, потім правого вуха; поклатати язиком, як конячка; зробити язик широким та розпластаним, потім вузьким, як голка; висунути язика, та підняти його кінчик до гори та намагатися утримати його в такому стані; змінювати положення кінчика язика то в правий кут губи, то в лівий, постійно змінюємо швидкість руху; висунути язика чим найдалше, потім втягнути глибоко в порожнину рота; витягнути губи трубочкою, після розтягнути їх в широку посмішку, видвинути вперед нижню щелепу, потім відтягнути її назад, розкрити широко рот, потім зімкнути щелепи. При цьому вчитель-логопед відмічає правильність виконаних інструкцій, швидкість та вільність рухів органів артикуляційного апарату, їх поступовість, рівномірність та можливість вільно виконувати переключення від однієї дії до іншої, що безпосередньо впливає на чітку та виразну вимову.

Під час обстеження звуковимови виявляється уміння дитини вимовляти різні звуки ізольовано та використати його у вільній та невимушеній мові. Необхідно перевірити, як дитина володіє різною складовою структури слова. Найшвидший спосіб виявлення у дитини вміння вимовляти різні звуки мови є такий: дитині пропонують озвучити предмети, що зображені на картинках, в назвах яких присутній звук що саме перевіряємо але в різних позиціях: на початку, в кінці слова, в середині та в поєднанні з голосним звуком. Приблизний перелік таких слів: ведмідь, дзиґа, комод. Перевірте наскільки виразна артикуляція, чи є перестановка або випадіння звуків та складів.

Пропанову спробувати корекційно-розвиткову **вправу «Рибка Дорі»**. Допоможи рибці допливти до озера. Мета: автоматизація звуку «Р» та «Р'» у словах (на початку, всередині, вкінці), розвиток уваги, уяви; визначення місця звука в слові.

Обладнання: два поля з картинками, дві риби, кубик.

Ціль: Допоможи рибці допливти до озера.

Хід гри: кожен гравець по черзі кидає кубик. Кількість крапочок відповідає кількості кроків. Дитина робить свій хід та правильно називає слово. Якщо гравець потрапляє на картинку із червоним кружечком - пропускає хід, із зеленим - робить додатковий. Картинка із зірочкою зобов'язує витягнути картку та виконати завдання. Якщо учасник гри потрапляє на стрілку, то він рухається в тому напрямку, в якому вона вказує. Словник: рак, радіо, ракета, редька, ремінь, рис, рись, рот, робот, ромашка, розетка, рожевий, рука, ручка, рушник, жираф, баран, барабан, сокира, хмара, сарафан, гараж, перець, черепаха, дерево, мандарин, коричневий, ворона, корова, морозиво, кенгуру, кукурудза, комар, помідор, кукар, самовар, кефір, ріпа, річка, ріг, рюкзаць, горіхи, носоріг, сухарі, пиріг, двері, акваріум, пиріжки, корінь, крючок, кріт, трюмо.

Важливо перевірити чіткість та правильність вимови слів, що перевіряються, у фразовій мові. Запропонуйте дитині вимовити підряд кілька фраз, в яких повторюється досліджуваний звук. Добре для цієї мети використовувати звичайні прислів'я, різні приказки, скороговки, знайомі для дитини потішки. Значну увагу звертайте чи правильно дитина диференціює звуки, чи не змішує фонему, і чи не замінює їх в мовленні (окремих словах та фразах). Для обстеження пропонують дитині предметні та сюжетні картинки, на яких проголошені слова та фрази повинні бути схожими за артикуляцією або за звучанням фонем. Наприклад, обстежуємо звуки *к* та *х*, пропонуємо повторити слова: холодильник, кухня, хом'як. Важливий етап обстеження *фонематичного сприйняття*, слід з'ясувати як дитина сприймає фонему на слух і чи вміє розрізнити. Дуже часто це стосується звуків, які схожі за артикуляційною

вимовою або близькі за своїм звучанням. Перевіряємо чи вдається дитині розрізнити опозиційні (кореляючі) фонему з групи свистячих та шиплячих (*са-ша, за-жа, са-за і т.п.*), дзвінких та глухих (*да-та, па-ба і т.п.*), сонорних (*ра-ла, ри-ли і т.п.*), м'яких та твердих (*са-ся, ла-ля і т.п.*). Для ретельного обстеження вчитель-логопед пропонує повторювати в слід за ним різні звуки опозиційного ряду (*са-ша, ша-са, ач-ащ, са-ца, жа-ша, ла-ра*).

Коли дитина окремі звуки вимовляє невірно, важливо ще раз здійснити їх перевірку наступним чином: їй пропонують, як тільки почує потрібний звук, здійснити будь-який помітний рух. Наприклад, якщо серед запропонованих звуків *са, ца, ча* логопед промовляє звук *ша*, тоді дитина плескає в долоні. Можна провести вправу з розрізною абеткою, дитина знаходить або пише ті звуки, що промовить логопед.

Далі потрібно перевірити чи може дитина розрізнити слова, близькі за звучанням, але різні за значенням, наприклад: *жук-сук, мишка-миска, зірка-зіпка, коза-коса, кит-кіт*, шар-шарф, Маша-Даша-каша, бак-лак-мак-так-рак. Даний метод дозволяє виявити логопеду рівень фонематичного сприйняття, рівень розвитку уваги та слухової пам'яті. Вправа «Свинка Пеппа заплуталася». Логопед розказує історію про свинку Пеппу, яка знайшла картинку і хоче відібрати ті, які їй потрібні. Логопед розкладає на столі малюнки (лук, жук, сук, ложка, дошка, сом, мак, рак, лак і т.п.). Діти отримують завдання розкласти по іграшкових будиночках картинку із зображеними на них предметами, у яких схожа вимова. Потім діти отримують наступне завдання. Вибирають з певного іграшкового будиночка, ту картинку яка потрібна герою (предмет зображений на картинці називає логопед).

Найскладнішими є органічні порушення – дизартрія. алалія, ринолалія. **Дизартрія** – порушення вимовної сторони мови, обумовлене недостатністю іннервації артикуляційного апарату. Вагомою ознакою при дизартрії є порушення звуковимови і просодичної сторони мови, пов'язане з органічним ураженням центральної та периферичної нервової системи. Страждає здатність правильно промовляти звуки, мовлення стає незрозумілим (всі, а не частину, як при дислалії). Дизартрія нерідко поєднується з недорозвиненням інших компонентів системи мовлення (фонематичного слуху, лексико-граматичної сторони мови)

Дизартрія нерідко спостерігається в осіб, які страждають на дитячий церебральний параліч (ДЦП). За даними Е. М. Мастокова, дизартрія при ДЦП проявляється в 60 - 85% випадків. При виявленні порушень мовлення необхідна консультація та обстеження невропатолога та логопеда.

Під час обстеження фахівець звертає увагу на будову мовленнєвого апарату, стан мускулатури обличчя, рухливість органів артикуляційного апарату, будову порожнини рота та гортані, особливості дихання. При обстеженні мовлення з'ясовуються нюанси вимови звуків, ритм та темп мовлення, її розбірливість, синхронність мовлення та дихання, гучність голосу, розвиток лексичного та граматичного ладу при формуванні слів і комунікацій.

Обстеження рекомендовано розпочинати з вивчення обличчя дитини у стані спокою. При цьому зазначається виразність носогубних складок їх симетричність/асиметричність, характер лінії губ і щільність їх змикання. Фіксують наявність насильницьких рухів (гіперкінезів) мимічної мускулатури. Обстеження мимічних м'язів, за допомогою спроби тримати рот закритим,

закривати очі (обидва і кожне око ізольовано), насупити брови, відзначають появу співдружних рухів (синкинезій).

З'ясовується обсяг рухів органів артикуляційного апарату (оскал зубів, рухи нижньої щелепи, наддування щік, задмухування свічки). Це дає змогу з'ясувати стан лицевого нерва та кругових м'язів рота. При цьому визначається якісна сторона кожного руху, його повноцінність або неповноцінність. Обстеження рухових функцій необхідно проводити при різних навантаженнях і повторях. Враховують якість рухів, фіксують час включення в рух, виснаженість, втома, наявність співдружних рухів (синкнезій). При такому навантаженні може з'явитися слинотеча, що характерно для дизартрії.

Спостереження за жувальним рефлексом, та як дитина ковтає тверду та рідку їжу, чи може дитина поперхнутися і як часто це трапляється; розпитати батьків про ранній початок грудного вигодовування малюка.

Необхідно визначити особливості будови та характер анатомічних дефектів, потім перейти до обстеження моторики артикуляційного апарату.

Тому алгоритм дії логопеда обстеження дитини має бути таким:

- Губи: 1. Наявність післяопераційних рубців, розщеплення верхньої губи,
- 2. Зуби: неправильний прикус та посадка зубів в порожнині рота
- 3. Язик: язик вузький або занадто широкий, великий чи взагалі маленький, наявність масивної та короткої під'язикової зв'язки;
- 4. Тверде піднебіння: вузьке, куполоподібне, розщеплення твердого піднебіння.
- 5. М'яке піднебіння: коротке, відсутність маленького язичка, укорочений або роздвоєний м'який язичок

Потім логопед переходить до обстеження артикуляційної моторики.

- 1. Рухливість губ: оскал, смичка, витягнути губи трубочкою.
- 2. Рухливість нижньої щелепи: відкрити та закрити рот.
- 3. Рухливість язика: вперед-назад, вгору-вниз, вправо-вліво, розплесканий язик, висовування язика «голкою».
- 4. Стан м'якого піднебіння: при спробі енергійно вимовити звук *a*, піднебінна фіранка піднімається до гори, при вимовлянні голосних звуків наявність або відсутність рівномірного витоку повітря через ніс, відсутність або наявність глоткового рефлексу (поява блювотних рухів при спробі легкого дотику шпателем до м'якого піднебіння).

При дуже важкому випадку паралічу можуть бути відсутні довільні рухи губ, язика та інших органів артикуляції, і тоді необхідно виявити деякі рефлексорні рухи. Наприклад: розширення губ при посмішці, витягування губ під час піднесення до рота їжі, язик ховається при дотику шпателем, рух м'якого піднебіння при покашлюванні, позіханні та деякі інші.

Паретичний стан голосових складок і м'якого піднебіння відбивається на диханні та звукоутворенні. Може спостерігатися носовий відтінок звуку, сіпота, виснаженість, зміни модуляції голосу. Дихання зазвичай поверхневе, нерівне, вдих і видих короткі.

Проводять обстеження вимову звуку, при цьому відзначаються особливості артикуляції, відзначається чітка послідовність рухів, що входить в артикуляційний уклад звуків, плавність переходу від одного звуку до іншого в збігу приголосних, поява призвуків.

Крім порушень у вимові, важливо звернути увагу на достатній рівень володіння складовою структурою слова.

Потім виявляють особливості розрізнення мовних звуків. Дитині дають мовну інструкцію спробувати повторити за логопедом ряди складів з опозиційними звуками, наприклад: *та-та-та, ша-са-ша, ра-ла-ра та ін.* Оскільки часто діти не вміють вимовити ці звуки, дитині пропонують завдання, що виключають власне промовляння і розраховані на впізнавання і виокремлення досліджуваних звуків. Так, він повинен підняти руку або поплескати в долоні, почувши заздалегідь обумовлений звук або склад серед інших звуків або складів, наприклад склад *-са-* виокремити серед складів *ша, ча, ца, ца.* Перевіряють також розрізнення слів, що відрізняються одним звуком (коса - коза, дрова - трава та ін.)

При обстеженні дітей, у яких встановлена дизартрія, необхідно враховувати особливості розрізнення не тільки звуків які змішуються, але і голосних (вони зазвичай погано диференціюються в артикуляції).

Рівень розвитку лексико-граматичної сторони мовлення обстежують за допомогою методів, розроблених для дітей із загальним недорозвиненням мови. При обстеженні лексики дітей, які страждають на дизартрію, необхідно враховувати труднощі дитини називання предметів. Тому, якщо дитина відмовляється назвати який-небудь предмет, необхідно перевірити, чи є це слово в його пасивному словнику.

У ряду випадків для діагностики мінімальних проявів дизартрії допомагають функціональні проби.

Проба 1. Дитині дають інструкцію відкрити широко рот, просять висунути язика вперед та намагатися його утримувати нерухомо, переважно по середній лінії та одночасно стежити тільки очима за предметом, який рухається зі сторони в сторону.

Проба 2. Прохання для дитини буде наступним. Потрібно виконувати артикуляційні рухи язиком, в той час логопед кладе свої долоні на шию дитині. Можливо під руками буде відчуватися напруга шийної мускулатури, а іноді помітні рухи з закиданням голови, особливо під час промовляння звуків, дизартрії.

За допомогою даного додаткового обстеження можна виявити не грубі парези лицьової мускулатури, що перешкоджають нормальному формуванню артикуляції, що свідчить про можливість порушення дизартричного ряду.

В результаті проведеного обстеження логопед отримує уявлення не тільки про порушення артикуляції і звуковимови, а й про рівень загального мовного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1. Филичева Т.Б. Основы логопедии: учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности «Педагогика и психология». Москва: Просвещение, 1989. 223с.
- 2. Блінова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: навчально-методичний посібник. В 2 ч. Київ: Благовіст, 2001.215с.
- 3. Белова-Давид Р.А. До питання медико-педагогічного комплексу порушення мови в дошкільнят/ Під ред. Белова-Давид Р.А. та Гриншпуна Б. М. Київ: Просвітництво, 1969. 158с.
- 5. Інклюзивна освіта URL : inclusive.ostriv.in.ua/publication/code-58A016FF32BBD/list-2A89DA0F727
- 6. Шеремет М.К. Сучасні підходи до подолання порушення звуковимови URL : studfile.net/preview/5602323/

Т.І.Єлейнік,

консультант - логопед Черкаської обласної психолого-медикопедагогічної консультації, учитель - логопед Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 18 Черкаської міської ради

ЧОМУ У ДІТЕЙ «КАША В РОТІ»?

Добре розвинуте мовлення — найважливіша умова всебічного повноцінного розвитку дітей. Чим правильніше та багатше мовлення дитини, тим легше їй висловлювати свої думки, тим ширші її можливості у пізнанні навколишньої дійсності, змістовніші стосунки з однолітками та дорослими, активніше відбувається психічний розвиток.

Порушення мовлення — поширене явище. Найскладнішими є органічні порушення — дизартрія, апалія, ринолалія. Серед учнів загальноосвітніх шкіл, які мають порушення мовлення — діти-дизартрики.

Дизартрія - порушення вимовної сторони мови, обумовлене недостатністю іннервації мовного апарату. Ведучим дефектом при дизартрії є порушення звуковимовної і просодичної сторони мови, пов'язане з органічним ураженням центральної і периферичної нервової системи.

Діти з дизартрією за своєю клініко-психологічною характеристикою являють собою вкрай неоднорідну групу. При цьому немає взаємозв'язку між важкістю дефекту і виразністю психопатологічних відхилень. Дизартрія, втому числі і важкі її форми, можуть спостерігатися у дітей зі збереженим інтелектом, а легкі "стерті" її прояви - як у дітей зі збереженим інтелектом, так і у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Дизартрія нерідко поєднується з недорозвиненням інших компонентів мовної системи (фонематичного інструменту, лексико-граматичної сторони мови). У залежності від виразності цих проявів для логопедичної практики вкрай важливо виділити декілька груп дітей з дизартрією:

- з фонетичними порушеннями;
- фонетико-фонематичним недорозвиненням;
- загальним недорозвиненням мови (вказується

рівень мовного розвитку).

При фонетичних порушеннях основною задачею є корекція звуковимови.

При сполученні дизартрії з мовним недорозвиненням здійснюється комплексна система логопедичного впливу, що включає фонетичну роботу, розвиток фонематичного слуху, роботу над словником, граматичним ладом, а також спеціальні заходи, спрямовані на попередження чи корекцію порушень письмової мови.

Діти з дизартрією за клініко-психологічної характеристики можуть бути умовно розділені на кілька груп залежно від їх загального психофізичного розвитку:

- дизартрія у дітей з нормальним психофізичним розвитком,
- дизартрія у дітей з ДЦП,
- дизартрія у дітей з олігофренією,
- дизартрія у дітей з гідроцефалією,
- дизартрія у дітей з ЗГР,
- дизартрія у дітей з мінімальною мозковою дисфункцією (ММД).

Незважаючи на те, що у дітей можуть не спостерігатися виражені паралічі та парези, моторика їх відрізняється загальною незручністю, недостатньою координованістю, вони незграбні в навичках самообслуговування, відстають від однолітків за спритності і точності рухів, у них з затримкою розвивається готовність руки до письма, тому довго не проявляється інтерес до малювання та іншим видам ручної діяльності, у шкільному віці відзначається поганий почерк. Можуть бути виражені порушення інтелектуальної діяльності у вигляді низької розумової працездатності, порушень пам'яті, уваги. Для багатьох дітей характерно уповільнене формування

просторово-часових уявлень, оптико-просторового гнозису, фонематичного аналізу, конструктивного праксису.

Симптоматика дизартрії

При дизартрії на різних рівнях порушена передача імпульсів з кори головного мозку до ядер черепно-мозкових нервів. У зв'язку з цим, до м'язів (дихальним, голосовим, артикуляційним) не надходять нервові імпульси, порушується функція основних черепно-мозкових нервів, що мають безпосереднє відношення до мови (трійчастий, лицьова, під'язиковий, язикоглоткового, блукаючий нерви). Трійчастий нерв іннервує жувальні м'язи, нижню частину обличчя. При ураженні - труднощі у відкриванні та закриванні рота, жуванні, ковтанні, рухах нижньої щелепи. Лицьовий нерв іннервує мимічну мускулатуру особи. При ураженні - обличчя амімічне, маскоподібне, важко заплющити очі, нахмурити брови, надути щоки. Під'язиковий нерв іннервує мускулатуру двох передніх третин мови. При ураженні - обмежується рухливість мови, виникають труднощі в утриманні мови в заданому положенні. Язикоглотковий нерв іннервує задню третину мови, м'язи глотки і м'якого піднебіння. При ураженні - виникає носовий відтінок голосу, спостерігається зниження глоткового рефлексу, відхилення маленького язичка в сторону. Блукаючий нерв іннервує м'язи м'якого піднебіння, глотки, гортані, голосових складок, дихальну мускулатуру. Поразка веде до неповноцінної роботи м'язів гортані і глотки, порушення функції дихання.

У ранньому періоді розвитку дитини ці порушення проявляються наступним чином:

Грудний вік: внаслідок паретичних м'язів мови, губ утруднено грудне вигодовування - до грудей прикладають пізно (3-7 добу), відзначається мляве смоктання, часті зригування, покашлювання. На ранньому етапі розвитку мови у дітей може бути відсутнім лепет, що з'являються звуки мають гугнявий відтінок, перші слова з'являються із запізненням (до 2-2,5 років). При подальшому розвитку мови грубо страждає вимова практично всіх звуків.

При дизартрії може мати місце артикуляційна апраксія (порушення довільних рухів артикуляційних органів). Артикуляційна апраксія може виникнути у зв'язку з недостатністю кінестетичних відчуттів у артикуляційній мускулатурі. **Порушення звуковимови, зумовлені артикуляційною апраксією, відрізняються двома характерними особливостями:**

- спотворюються і змінюються звуки, близькі за місцем артикуляції;
- порушення звуковимови не постійно, тобто дитина може вимовляти звук і правильно, і неправильно.

Виділяють два варіанти артикуляційної апраксії:

- кінестетична, пов'язана з патологією тім'яних відділів головного мозку, характеризується труднощами знаходження окремої артикуляційної пози.

- кінетична, обумовлена патологією при моторних відділах мозку. Порушена динамічна організація артикуляційних рухів, утруднений перехід від одного звуку до іншого. При цьому спостерігаються повтори звуків, складів, пропуски, перестановки, вставки.

Причини виникнення дизартрії

Пренатальний період: порушення внутрішньоутробного розвитку та внутрішньоутробне ураження головного мозку може бути обумовлено патологією вагітності, захворюваннями матері (вірусні інфекції, серцево-судинна, ниркова недостатність, психічні та фізичні травми, радіація, алкоголізм, лікарська

інтоксикація. Особливо важливими є перші три місяці вагітності). При цьому дитина народжується з патологією, яка може проявитися не відразу (наприклад, різні парези проявляються в міру дозрівання пірамідальних шляхів).

Натальний період: ураження головного мозку дитини під час пологів. Це може бути черепно-мозкова травма, крововилив у мозок, народження дитини в асфіксії та ін.

Постнатальний період: менінгіти, менінгоенцефаліти, черепно-мозкові травми в ранній період розвитку дитини. Ці захворювання можуть зумовлювати недорозвинення або ураження примоторно-лобної, тім'яно-скроневої зон головного мозку.

Класифікація дизартрії

Дизартрія підрозділяється на форми:

1. Бульбарна дизартрія (від лат. *bulbus* і цибулина, форму якої має довгастий мозок) проявляється при захворюванні (запаленні) або пухлини довгастого мозку. При цьому руйнуються розташовані там ядра рухових черепно-мозкових нервів (язикоглоточного, що блукає й під'язичного, іноді тройного й лицьового).

Характерним є параліч або парез м'язів глотки, гортані, язика, м'якого піднебіння. У дитини з подібним дефектом порушується ковтання твердої й рідкої їжі, утруднене жування. Недостатня рухливість голосових складок, м'якого піднебіння приводить до специфічного порушення голосу: він стає слабким, носовим. У мові не реалізуються дзвінкі звуки.

У дітей із цією формою дизартрії спостерігається атрофія м'язів язика й глотки, знижується також тонус м'язів (атонія). Такий стан м'язів язика є причиною численних перекручувань звуковимовлення. Мова невиразна, украй нечітка, уповільнена.

2. Підкіркова дизартрія виникає при ураженні підкіркових вузлів головного мозку. Характерним проявом підкіркової дизартрії є порушення м'язового тонусу й наявність гіперкінезу.

Гіперкінез і насильницькі мимовільні рухи не контрольовані дитиною. Ці рухи можуть спостерігатися в стані спокою, але звичайно підсилюються при мовному акті.

Мінливий характер м'язового тонусу (від нормального до підвищеного) і наявність гіперкінезу обумовлюють своєрідні порушення фонації й артикуляції. Дитина може правильно вимовляти окремі звуки, слова й короткі фрази, і через мить він вже виявляється не в змоззі вимовити ні звуку. Виникає артикуляторний спазм, язик стає напруженим, голос переривається. Іноді спостерігаються мимовільні вигуки, «прориваються» гортанні звуки. Діти можуть вимовляти слова й фрази надмірно швидко або, навпаки, монотонно, з більшими паузами між словами. Виразність мови страждає через неплавне перемикавання артикуляційних рухів при проголошенні звуків, а також через порушення тембру й сили голосу.

Характерною ознакою підкіркової дизартрії це порушення темпу, ритму й інтонації мови. Іноді при цій формі в дітей спостерігається зниження слуху, що ускладнює мовний дефект.

3. Мозочкова дизартрія характеризується скандованою «рубаною» мовою, іноді супроводжується вигуками окремих звуків. У чистому виді ця форма в дітей спостерігається рідко.

4. Коркова дизартрія. При цій формі порушується довільна моторика артикуляційного апарата. Насамперед порушується вимова складних по звуко-складовій структурі слів. Діти здатні чітко вимовляти ізольовані звуки, але в мовному потоці звуки спотворюються, виникають заміни. Особливо важкі сполучення приголосних звуків. При прискореному темпі з'являються зупинки, що нагадують заїкуватість.

При корекції звертає увагу на себе той факт, що дефектні звуки швидко виправляються в ізольованій мові, але із затрудненням автоматизуються у мові.

5. Псевдобульбарна дизартрія є наслідком перенесеного в ранньому дитинстві, під час пологів або у внутрішньоутробному періоді органічної поразки мозку в результаті енцефаліту, родових травм, пухлин, інтоксикації та інше. У дитини виникає псевдобульбарний параліч або парез, обумовлений поразкою провідних шляхів, що йдуть від кори головного мозку до блукаючого і під'язичного нервів. По клінічних проявах порушень в області мимічної й артикуляційної мускулатури він близький до бульбарного.

У результаті псевдобульбарного паралічу у дитини порушується загальна й мовленнєва моторика. Маля погано ссе, поперхається, захилинається, погано ковтає. З рота тече слина, порушена мускулатура обличчя.

Діагностика стертої дизартрії

Поширеним мовним порушенням серед дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є стерта дизартрія, яка має тенденцію до значного зростання. Вона часто поєднується з іншими мовними розладами (заїканням, загальним недорозвитком мовлення та ін.) Це мовна патологія, що виявляється у розладах фонетичного та просодичного компонентів мовленнєвої функціональної системи і що виникає внаслідок невиряженого мікроорганічного ураження головного мозку.

Термін «стерта» дизартрія вперше був запропонований О.А. Токаревої, яка характеризує прояви «стертої дизартрії» як легкі (стерті) прояви «псевдобульбарної дизартрії», які відрізняються особливою складністю подолання.

Серед причин, що викликають стерту дизартрію, різними авторами були виділені наступні:

1. Порушення іннервації артикуляційного апарату, при якій відзначається недостатність окремих м'язових груп (губ, язика, м'якого піднебіння); неточність рухів, їх швидке виснаження внаслідок ураження тих чи інших відділів нервової системи.

2. Рухові розлади: труднощі знаходження певного положення губ і язика, необхідного для вимовлення звуків.

3. Оральна апраксія.

4. Мінімальна мозкова дисфункція.

У роботах Г.Г. Гутцман, О.В. Правдиної, Л.В. Мелехової, О.А. Токаревої, І.І. Панченко, Р.І. Мартинової розглядаються питання симптоматики дизартричних розладів мови, при яких спостерігається «смитість», «стертість» артикуляції. Автори відзначають, що стерта дизартрія за своїми проявами дуже схожа на складну дислалію.

Диференціальна діагностика стертої дизартрії надзвичайно важка. Порушення фонетичної сторони мови при стертії дизартрії, зовні схожі з іншими звуковимовними розладами, разом з тим мають свій специфічний механізм. Виражені порушення звуковимови при стертії дизартрії важко піддаються корекції і негативно впливають на формування фонематичної та лексико-граматичної сторін мовлення, ускладнюють процес шкільного навчання дітей. У той же час своєчасна корекція порушень мовного розвитку є необхідною умовою психологічної готовності дітей до навчання в школі, створює передумови для найбільш ранньої соціальної адаптації дошкільників з порушеннями мови.

Для діагностики даного порушення необхідно звертати увагу на наявність неврологічної симптоматики і проводити динамічне спостереження в процесі корекційної роботи: якщо в ході амбулаторного обстеження психоневролог відразу виявляє органічну неврологічну симптоматику, то такі форми правомірно віднести до дизартрії. Часто зустрічаються діти, у яких при одноразовому обстеженні будь-яких симптомів не відзначається.

При діагностиці відрізнити легкий ступінь дизартрії від подібних з нею порушень часто буває дуже важко, оскільки ряд симптомів дизартрії за формою майже

ідентичний симптомів інших розладів мовленнєвої діяльності. Труднощі збільшуються і тим, що дизартрія часто проявляється в структурі різних неврологічних і психопатологічних синдромів (дитячий церебральний параліч, синдром мінімальної мозкової дисфункції, затримка психічного розвитку, олігофренія та ін) і разом з тим співіснує з іншими мовними порушеннями (алалією, ринолалією, заїканням). Однак це вкрай важливо, тому що від постановки правильного діагнозу у великій мірі залежать вибір адекватних напрямків корекційно-логопедичного впливу на дитину з легким ступенем дизартрії і відповідно ефективність цього впливу.

Стерта дизартрія найчастіше діагностується після п'яти років.

Для раннього виявлення стертої дизартрії і правильної організації комплексного впливу необхідно знати симптоми, що характеризують ці порушення. Обстеження дитини починається з розмови з мамою та вивчення поліклінічної карти розвитку дитини. Аналіз анамнестичних відомостей показує, що мають місце: відхилення у внутрішньоутробному розвитку (токсикози, гіпертонія, невропатія і ін); асфіксія новонароджених; стрімкі або затяжні пологи. Зі слів мами, «дитина закричала не відразу, дитину приносили годувати пізніше, ніж всіх».

1. Починається з вивчення обличчя дитини у стані спокою. При цьому зазначається наявність посмикування, виразність носогубних складок, асиметрії.

2. З'ясується обсяг та координація загальних рухів — біг, ходьба, стрибки (координація рухів рук — проба Озерницького «кулак — долоня — ребро»).

3. Обстеження мимічних м'язів (насушити брови, підняти одну брову, заплющити одне око).

4. З'ясується обсяг рухів органів артикуляційного апарату (оскал зубів, рухи нижньої щелепи, надування щік, задмухування свічки). Це дає змогу з'ясувати стан лицевого нерву та кругових м'язів рота.

5. З метою обстеження моторики язика пропонують такі вправи: висунути язик вперед, відтягнути назад, підняти догори, опустити донизу, зробити вузьким, широким, облизати губи «по колу».

6. За аналогією зробити із зубами:

- Асиметричне положення висунутого язика вперед, його тремор та активні в цьому положенні зміни конфігурації.

- Рух нижньої щелепи під час руху язика вгору, рух пальців рук коли рухається язик.

7. Кінестетична чутливість перевіряється так: попросити дитину висунути язик і за допомогою шпателью або бинта виконувати пасивні рухи вгору, вниз, праворуч, ліворуч. Потім запропонувати дитині самостійно повторити ці рухи.

8. Звернути увагу на забарвлення та силу голосу (гугнявий, сиплий або затухаючий), а також на темп мовлення.

9. Фіксується втома і виснажливість.

10. З'ясується ступінь точності артикуляції, якість злиття звуків та перемикання при збігу приголосних.

- Труднощі утримання артикуляційних поз.

- Труднощі в переході від однієї артикуляційної пози до іншої.

- Стійкість порушень звуковимови та труднощі автоматизації поставлених звуків

- Повільний темп артикуляційних рухів.

У ряді випадків для діагностики мінімальних проявів дизартрії допомагають функціональні проби.

Проба 1. Дитину просять відкрити рот, висунути язик вперед і утримувати його нерухомо по середній лінії і одночасно стежити очима за предметом, який переміщається в бічних напрямках. Проба є позитивною і свідчить про дизартрію, якщо в момент рухів очей відзначається деяке відхилення язика в цю ж сторону.

Проба 2. Дитину просять виконувати артикуляційні рухи язиком, поклавши при цьому руки на його шию.

При найбільш тонких диференційованих рухах мови відчувається напруга шийної мускулатури, а іноді й видимий рух з закиданням голови, що свідчить про дизартрію.

За допомогою такого спеціального, поглибленого обстеження виявляються негрубі парези лицьової мускулатури, що перешкоджають нормальному формуванню артикуляції. Таким чином, всі випадки порушень звуковимови такого патогенезу слід розглядати як розлади дизартричного ряду.

Дослідження вітчизняних логопедів з питання диференціальної діагностики стертої дизартрії і дислалії.

Серед різноманітних мовних порушень у дитячому віці затруднення для диференціальної діагностики та логопедичної роботи представляють функціональна дислалія і легка форма дизартрії.

При виборі адекватної методики корекції і для досягнення максимального результату логопедичної роботи з подолання порушень фонетичної сторони мови актуальними є питання диференційної діагностики зовні схожих по проявах артикуляторних розладів.

Огляд даних літератури свідчить, що стерті форми дизартрії залишаються недостатньо вивченими, недостатньо висвітлено питання диференціальної діагностики стертих форм дизартрії і складної дислалії, не розроблений системний підхід до корекції даного мовного порушення.

Щоб відмежувати стерті форми дизартрії від складної дислалії, необхідне комплексне медико-педагогічне дослідження: аналіз медико-педагогічної документації, вивчення анамнестичних даних.

Вивчення диференціальної діагностики стертої форми дизартрії і дислалії представляє інтерес для неврології та логопедії, і вимагає подальшої розробки прийомівранньої неврологічної та логопедичної діагностики, вдосконалення методів логопедичної роботи в перші роки життя з дітьми, що мають перинатальні ураження мозку, і з дітьми групи ризику, вдосконалення методів корекційної роботи з дітьми 5-10 років, а також посилення взаємозв'язку у роботі невропатолога і логопеда.

Для розгляду питання диференційної діагностики даних порушень мовлення мені здалося цікавим вивчити погляди вітчизняних логопедів, таких як Поваляєва М.А., Архипова Ф.Е., Мартинова Р.І. на дану проблему.

1. Поваляєва М.А. Широкий аналіз практики показав, що стерті форми псевдобульбарної дизартрії досить часто змішують з дислалією. Проте корекція звуковимови при дизартрії викликає певні труднощі. Аналіз випадків дітей з дислалією та легкою дизартрією показав, що для розуміння даних мовних розладів недостатньо вивчення особливостей власне мовного порушення. Патологія мови (порушення звуковимови) обмежує здібності і соціальні можливості дитини, відбивається на всій його особистості, в ряді випадків є причиною відриву від колективу. Соромлячись свого мовного дефекту, дитина стає замкнутою, невпевненою у своїх силах і можливостях. Дефекти мови в більшості випадків є причиною неуспішності її в школі. Поваляєва М.А. розглянула питання про схожість двох порушень, довівши, що стерту форму дизартрії по праву можна ототожнювати зі складною дислалією. Це стало одним з головних кроківна шляху вивчення даної проблеми.

2. Завдяки логопеду Мартиновій Р.І. було проведено всебічне клініко-педагогічне дослідження дітей з функціональною дислалією, легкою дизартрією і дітей з нормальною мовою.

По закінченню дослідження можна зробити кілька висновків, про те, що:

1. Відставання у фізичному розвитку виявлялося значно більше у дітей з легкою формою дизартрії, ніж у дітей з функціональною дислалією і дітей з нормальною мовою.

2. У дітей з нормальною мовою з функціональною дислалією відхилень з боку центральної нервової

системи не виявлялося. При легких формах дизартрії неврологічна симптоматика у мовній системі виявлялася у вигляді стертих парезів, гіперкінезів і порушення м'язового тону в артикуляційних і мимічних м'язах. Порушення з боку вегетативної нервової системи особливо наголошувалося у дітей з легкою формою дизартрії, в меншій мірі при функціональній дислалії.

3. Порівняльне дослідження психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення) у досліджуваних дітей показало, що різниця між досліджуваними групами проявляється не тільки в порушенні однієї локальної функції - порушення мови, але і в сукупності всіх психічних процесів. Порушення нервово-психічних функцій значно більше виявлялося при легких формах дизартрії, ніж при функціональній дислалії.

4. Подібне дослідження нервової системи та виявлення симптомів органічного ураження (при стертих формах дизартрії) показало, що в цих випадках затримується темп психічного розвитку дитини, що вимагає більш активного медико-педагогічного впливу.

5. Проведене дослідження психологічних особливостей у дітей з легкою формою дизартрії і функціональної дислалії показало, що робота логопеда не повинна обмежуватися постановкою і виправленням тільки дефектних звуків, але повинна мати більш широкий діапазон корекції особистості дитини в цілому.

3. Саме Архипова Ф.Є. розробила параметри порівняння дітей зі стертою формою дизартрії і дислалії, зробивши тим самим внесок у питання диференціальної діагностики дизартрії і дислалії.

1. Загальна моторика

У дітей з легкою формою дизартрії наголошується моторна незручність. Вони погано бігають, ніяково переступають сходами, часто перепиняються. Відзначається деяка недостатність координації рухів. У логопеда в кабінеті при обстеженні дитина погано стоїть на одній нозі, не може стрибати на одній нозі.

У дитини з дислалією немає ніяких порушень з боку моторики. Невролог при обстеженні не виявляє у нього неврологічної симптоматики.

2. Дрібна моторика

У дитини з дизартрією пізно формуються навички самоосвіти. Погано тримають олівець, сильно напружують м'язи руки. І, навпаки, через зниження тону м'язів рук, дитина недостатньо натискає на олівець, ліній малюнка мляві. При роботі з вирізною картинкою складений малюнок зрушується з місця, частини його точно не зміщуються одна з іншою. Здається, що дитина неохайна при виконанні роботи, але насправді це порушення моторики. Вперше проявляється дефект порушення орієнтування на аркуші паперу внаслідок порушення просторових уявлень. У шкільному віці це призводить до дзеркального письма, недостатнього орієнтування у зошиті. Діти можуть відчувати труднощі на уроці креслення в старшому віці при виконанні геометричних завдань. При обстеженні дитина не виконує пальчикові вправи. Характерним є пошук рухів, що вимагають тонкої диференційованої роботи пальців: «замок», «коза».

У дитини з дислалією з боку моторики таких порушень немає.

3. Артикуляційний апарат

У дитини зі стертою дизартрією виявляються:

- гіпертонус: обличчя дитини маскоподібне, м'язи при пальпації тверді;

- характерне положення верхньої губи - вона натягнута і притиснута до верхніх ясен, а під час промови вона нерухома; мова аграматична; голос ослаблений, відсутні модуляції (не може зобразити як мукає корова), не виконує завдання «Ехо»; моватрохи прискорена; ослаблений мовної видих; страждають приголосні і голосні звуки.

- гіпотонус: обличчя гіпомімічно (міміка недостатня); при пальпації м'язи обличчя в'ялі; рот відкритий; дитина не утримує позу закритого рота (але треба виключити

лорпатологію); мовне дихання поверхнєве; дитина не закінчує слова, як би допускає граматичні помилки, страждають зазвичай приголосні.

- Гіперсалівація: (підвищене слиновиділення) особливо при збільшенні навантаження. При цьому треба виключити захворювання шлунково-кишкового тракту (гастрит, стан голоду).

- Девіація мови (відхилення мови від середньої лінії) при функціональному навантаженні на мовний апарат. Наприклад, при виконанні вправи «маятник» потрібно подивитися в який бік відхиляється язик.

- Гіперкінези: (насилницькі рухи мови) виділяються ступені гіперкінезів: важка (мова сіпається в передне-задньому напрямку), середня (з мови пробігають хвилі, то в поздовжньому, то в поперечному напрямку, іноді, це спостерігається лише при функціональному навантаженні), легка (тремор кінчика язика при функціональному навантаженні, іноді супроводжується ціанозом - посинінням).

- Порушення якості артикуляційних рухів: рухи виконуються, але страждає їх якість; ослаблена м'язова сила (багато клацань зробити не може, страждає ритмічність); скорочено час утримання артикуляційної пози.

У дитини з дислалією зазвичай немає таких симптомів.

4. Звуковимову

При стертії дизартрії постановка звуків ведеться за класичною схемою, тобто способи ті ж прийоми, можна використовувати фонетичну ритміку. Причому тут звуки ставляться легко, але тривалий процес автоматизації. Іноді, доводиться відпрацьовувати у спонтанному мовленні кожну позицію звука в слові.

При дислалії постановка звуку також ведеться за класичною схемою, але поставлений звук засвоюється в мові дитини надовго і не вимагає тривалого процесу автоматизації.

5. Загальне мовленнєвий розвиток дітей зі стертою дизартрією умовно можна розділити на три групи:

- Діти, у яких порушено звуковимову, просодика, але у них хороший фонематичний слух, багата лексика, не порушений граматичний лад мови - ФН (порушення прикордонно з дислалії, їх важко диференціювати).

- Діти, у яких не закінчився процес формування фонематичного слуху. Це група ФН + стерта форма дизартрії. Таких дітей може бути до 50%.

- Діти, у яких недорозвинення фонематичного слуху позначається на недорозвиненні складової структури слова; бідний словниковий запас, аграматизми в мові. У 5 років така дитина може сказати «на санок» замість «на санках». Ця група дітей у яких формується ЗНМ + стерта форма дизартрії. Їх у групі з ЗНМ може бути 80%.

6. Просодика

У дітей зі стертою дизартрією наголошується невиразна, нерозбірлива мова - «каша в роті». Бідні інтонації, тихий голос, іноді нозальний відтінок мови. Найчастіше темп мови швидкий, прискорений, дитина не договориє закінчень слів і дуже скорочує вимова голосних звуків (редукує до мінімуму). У дитини згасаючий голос, починає говорити голосно, спадає в міру мовного навантаження. Інтонаційне забарвлення погіршується. Для дітей з дизартрією характерно погіршення якості мови зі збільшенням навантаження.

У дислаліків з повторенням вправ якість мови поліпшується.

Висновки:

1. Цілим рядом спостережень було встановлено, що діти, які страждають неясним, незрозумілим, на перший погляд ніби мають тотожні дефекти. Однак глибоке вивчення дозволило виділити серед цих дітей дві групи (дизартрія і дислалія), що мають абсолютно різну природу мовного дефекту.

2. Більш детальне обстеження необхідно при дизартрії, тому що цей вид розладів звуковимови

обумовлений не тільки порушенням артикуляційної моторики, а й порушенням інших компонентів мови. А рухові розлади артикуляційного апарату більш грубі й важкі у порівнянні з дислалією. При дислалії грубих порушень артикуляційного апарату немає, а в ряді випадків артикуляційні порушення відсутні взагалі.

3. При дизартрії (за винятком стертих форм) виступає неврологічна симптоматика. Діти зі стертою формою дизартрії нагадують дислаліків. Однак при обстеженні виявляються несприятливі фактори в анамнезі, органічна мікросимптоматика в неврологічному статусі, а також ускладнення при проведенні логопедичних заходів. Якщо при дислалії мовний дефект пов'язаний з неправильною вимовою окремих звуків або груп, то при дизартрії страждає не тільки звуковимовою, але й голос, темп, плавність, модуляція, дихання і т.д.

4. Випадки розладів звуковимови, що поєднуються з порушенням голосу і дихання, не можна розглядати як складну дислалію або затримку мовленнєвого розвитку. У цих випадках правильним є висновок: стерта форма дизартрії, при якій необхідно вести спеціальну комплексну корекційну роботу, що поєднується з масажем, ЛФК, спеціальною артикуляційною гімнастикою, спрямованою на розвиток і зміцнення артикуляційної мускулатури, масажем артикуляційного апарату.

5. Узагальнивши висновки всіх авторів, які займалися вивченням питань, присвячених дизартрії і дислалії, відзначимо, що стерта дизартрія за своїми проявами дуже близька до складної дислалії.

Методика роботи при дизартрії

Система логопедичного впливу при дизартрії має комплексний характер: корекція звуковимови поєднується з формуванням звукового аналізу та синтезу, розвитком лексико-граматичної сторони мови та зв'язаною висловлювання. Специфікою роботи є поєднання з диференційованим артикуляційним масажем і гімнастикою, логопедичної ритмікою, а в ряді випадків і з загальною лікувальною фізкультурою, фізіотерапією та медикаментозним лікуванням. Успіх логопедичних занять багато в чому залежить від їх раннього початку та систематичності проведення.

Робота над звуковимовою будується з урахуванням наступних положень:

1. Залежність від форми дизартрії, рівня мовного розвитку та віку дитини.

2. Розвиток мовної комунікації. Формування звуковимови повинно бути спрямоване на розвиток комунікації, шкільної і соціальної адаптації дитини.

3. Розвиток мотивації, прагнення до подолання наявних порушень, розвиток самосвідомості, самоствердження, саморегуляції та контролю, почуття власної гідності і впевненості в своїх силах.

4. Розвиток диференційованого слухового сприймання та звукового аналізу.

5. Посилення перцепції артикуляційних укладів і рухів шляхом розвитку зорово-кінестетичних відчуттів.

6. Поетапність. Починають з тих звуків, артикуляція яких у дитини більш збережена. Іноді звуки вибирають за принципом більш простих моторних координацій, але обов'язково з урахуванням структури артикуляційного дефекту в цілому, в першу чергу працюють над звуками раннього онтогенезу.

7. При важких порушеннях, коли мова повністю не зрозуміла для оточуючих, робота починається з ізольованих звуків і з складів. Якщо мова дитини зрозуміла і в окремих словах може вимовляти дефектні звуки правильно, робота починається з цих «ключових» слів. У всіх випадках необхідна автоматизація звуків у всіх контекстах і в різних мовних ситуаціях.

8. У дітей з ураженням центральної нервової системи важливе значення має попередження важких порушень звуковимови шляхом систематичної логопедичної роботи в домовленнєвому періоді.

Логопедична робота при дизартрії проводиться поетапно.

В основу логопедичної роботи покладається принцип «від провідного дефекту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Архипова Є.Ф. Стертая дизартрия. Москва, 2006.
- Гуровец Г.В., Маєвська С.І. До питання діагностики стертих форм псевдобульбарний дизартрії. Питання логопедії. Москва, 1982.
- Кареліна І.Б. Диференціальна діагностика стертих форм дизартрий і складною дислалії. Дефектологія. 1996. № 5. С. 10-14.
- Логопедія. Методичне спадщина: посібник для логопедів та студ. дефектол. факультетів пед. вузів / Під. ред. Л.С. Волкової: У 5 кн. Москва: Гуманит. вид.центр ВЛАДОС, 2003. - Кн. 1: Порушення голосу і звукопроносительного сторони мови: У 2 ч. - Ч. 2. Ринолалія. Дизартрія. - 304 с. - (Бібліотека вчителя дефектолога).
- Лопатіна Л.В. Прийоми логопедичного обстеження дошкільнят зі стертою формою дизартрії і диференціація їх навчання. Дефектологія. 1986. № 2. С. 64-70.
- Лопатіна Л.В. Диференціальна діагностика стертою дизартрії і функціональних розладів звуковимови. Матеріали конференції «Реабілітація пацієнтів з розладами мови». Санкт-Петербург. 2000. С.177-182.
- Мартінова Р.І. Порівняльна характеристика дітей, які страждають на легкі форми дизартрії та функціональної дислалії. Хрестоматія з логопедії: Навчальний посібник для студентів вищих і середніх спеціальних педагогічних навчальних закладів: У 2 тт. Т. 1. / Под ред. Л.С. Волкової і В.І. Селіверстова. - Москва: Гуманит. Вид. Центр ВЛАДОС, 1997. - С. 214-218 (Зі скороченнями з публікації в сб.: Розлади мови і методи їх усунення. / Під. Ред. С. С. Ляпідевського, С. Н. Шаховської. Москва, 1975. С.79-91.
- Мартінова Р.І. Про психолого-педагогічних особливостях дітей дислаліків і дизартриков. Нариси з патології мови і голосу / Под ред. С.С. Ляпідевського. Москва. 1967. С.98 - 99; 109-110.
- Мелехова Л.В. Диференціація дислалії. (Аналіз випадків за матеріалами медико-педагогічної консультації при дефектологічному факультеті МГПИ ім. В. І. Леніна). Нариси з патології мови і голосу. / Под ред. С.С. Ляпідевського. Вип. 3. Москва. 1967. С 80 - 85.
- Поваляєва М.А. Довідник логопед. Ростов - на - Дону: Фенікс. 2002.
- Правдіна О.В. Логопедія. Москва. 1969.
- Рау Є.Ф. Виховання правильної вимови у дітей. Москва: Медгиз, 1961.
- Токарева О.А. Функціональні дислалії. Розлади мови в дітей і підлітків / За ред. С.С. Ляпідевського. - Москва, 1969. С 104 - 107.
- Філічева Т.Б., Н.А. Чевелева, Г.В. Чіркїна. Основи логопедії. Москва, 1989. 221 с.
- Хватцев М.Є. Логопедія. Москва, 1959.
- Шембель А.Г. Механічні дислалії. Розлади мови в дітей і підлітків / За ред. С.С. Ляпідевського. - М.: 1969. - 3 128-134; 140-144.
- База знаній Allbest. МОН України. СДПУ ім. А.С. Макаренка/ Методика роботи при дизартрії. Суми, 2010. URL: http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/2c0a65635a2a4d78b4c53a89421216c27_0.html

Н.В.Івко,

учитель біології Москаленківського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I – III ступенів» Чорнобаївської районної ради Черкаської області

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ З ДОСВІДУ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

У XXI столітті, завдання, які стоять перед освітніми закладами, фіксуються навколо проблем розвитку життєвої компетентності молодшої людини. Компетентнісно спрямована освіта передбачає внесення суттєвих змін у змістову, технологічну, виховну, управлінську архітектоніку української школи. Мова йде не лише про оновлення змісту освіти, але й про докорінні зміни в освітньому процесі і технологіях навчання. У структурі навчання посилюється роль і значення освоєння способів діяльності, підвищення їх технологічності, створення умов для соціальної дії, проектної, дослідницької діяльності. Формування компетентності учнів, тобто їх здатностей мобілізувати знання у реальній життєвій ситуації, - найактуальніша проблема сучасної школи [1].

Нові підходи у сфері освіти – це чітка організація та вдосконалення освітнього процесу. Як наслідок, розробка альтернативних систем навчання, авторських методик вимагають від учителя вміння працювати у творчому режимі, нестандартних напрямках, опановувати специфічні форми і методи орієнтації будь – якого навчального курсу на розвиток життєвих компетентностей учнів, їх талантів і обдарованості. Кожен учитель замислюється над проблемою: яким має бути сучасне навчальне заняття, як організувати і провести його, щоб отримати максимальну віддачу? Тим часом ще наприкінці 50 – х років академік О. Несмеянов висловив думку, яка й дотепер залишається надзвичайно актуальною: «Мені здається, що загальним недоліком нашої загальної й вищої освіти є прагнення дати учневі якомога більший обсяг знань без належної турботи про якість цих знань. Тим часом обсяг цих знань має нульову цінність. **Головне значення** і в житті, і в науці має вміння застосовувати свої знання. Ми ж переважно дбаємо про обсяг знань, а не про вміння їх застосовувати. Будь-яку освіту – середню чи вищу – слід розглядати не як певний науко – накопичувач, що дає змогу збирати знання, а як тренування мозку». Більшість вчителів і науковців у всьому світі погоджується з тим, що слід переходити від «передавання знань» до «навчання жити». Школою освіта не закінчується, а починається. Не самі знання мають бути метою школи, а учень, який вважає знання, інтелект, духовний розвиток цінностями.

Незважаючи на те, що проблема розвитку творчого начала в учнів досліджується вже давно,

багато питань залишається нерозв'язаними. Як і раніше, більшість навчального часу відводиться репродуктивній, нетворчій діяльності. Левова частка завдань у підручнику має також відтворювальний характер. Якщо педагоги й докладають зусиль для розвитку творчих можливостей особистості, то йдеться передусім про розвиток спеціальних творчих здібностей у певній галузі (музичній, літературній). Такі загальні творчі властивості, як здатність генерувати ідеї, застосовувати знання й уміння в новій ситуації, гнучкість розуму, з різних причин часто залишаються поза увагою вчителя.

Учитель традиційно орієнтує учнів на засвоєння знань. Такий підхід до організації навчально – пізнавальної діяльності за сучасних умов не є продуктивним, бо кількість знань зростає надто швидко. Тому все більшого значення набуває розвиток таких властивостей особистості, які дають можливість творчо використати одержані знання.

Отже, **реальна проблема суспільства** в інтенсивному інтелектуальному розвитку потенціалу кожної дитини. Тому найважливіша роль у цьому процесі належить школі, навчання в якій повинно бути підпорядковане формуванню різних видів компетентностей, виховання такої особистості, яка не тільки має знання, високі моральні якості та є професіоналом, але й уміє адекватно діяти в певних ситуаціях, застосовуючи знання і беручи на себе відповідальність за свою діяльність.

Біологічні знання є важливим елементом культури освіченої людини. Біологія стає наукою, що є теоретичною основою прикладних галузей фізики, хімії, перспективою розвитку яких є розробка сучасної медичної діагностичної і лікувальної техніки, фармакології, виробництва біологічно активних речовин, продуктів харчування для дітей і хворих людей. Кожен учитель біології несе особисту відповідальність за знання, які учень отримує в школі. А кожен випускник, щоб знайти своє місце в житті, бути успішним, активно засвоїти свої життєві й соціальні ролі, має володіти знаннями, уміннями і навичками: бути гнучким і мобільним, швидко адаптуватися до змінних життєвих ситуацій, використовувати свої знання для розв'язання життєвих проблем, бути комунікабельним, приймати виважені рішення, бути відповідальним за своє майбутнє та досягнення життєвого успіху. Сьогодні, як ніколи раніше, перед

школою постає проблема виховання свідомої людини, з достатньо сформованими компетентностями, які дають їй змогу успішно інтегруватися в українське та європейське суспільство.

Найбільш ефективними методами, які сприяють формуванню ключових компетентностей, є **сучасні педагогічні технології**, особливе місце серед яких посідає методика розвитку критичного мислення. Сприятливим середовищем для цього є освітній процес, зокрема уроки біології. Методика розвитку критичного мислення може бути застосована на різних етапах уроку. На етапі актуалізації опорних знань доцільно використовувати основні форми роботи: «мозкову атаку», роботу в парах. На цьому етапі уроку учні активізують мислення, говоріння, промовляючи свої думки. Метод «мозкової атаки» ефективним є і тому, що дозволяє з'ясувати рівень засвоєння вивченого раніше матеріалу, дає змогу кожному учневі визнати свої помилки або ж навпаки одержати задоволення від певного багажу знань. Я завжди говорю учням: «Не бійтеся висловити свою думку, навіть якщо вона є неправильною, вчіться спілкуватися». Наприклад, запитання для обговорення: чи можуть водорості бути ворогами у природі і для людини? (тема «Водорості (зелені, бурі, червоні)», 6 клас); поясніть, чому у фруктових садах між деревами сіють гречку і ставлять вулики з бджолами? (тема «Різноманітність плодів»).

В ході вивчення нового матеріалу часто використовую метод «Читання з позначками». Учень, читаючи певний текст, ставить відповідну позначку, яка інформація є новою і зацікавила, а яка вже відома. Доцільно використовувати цю методику по закінченню вивчення теми, на підсумкових уроках про значення вивчених організмів: вищих спорових чи покритонасінних рослин, або ж класів тваринних організмів: плазунів, птахів чи ссавців.

Якісним середовищем для розвитку критичного мислення й формування ключових компетентностей є групова форма роботи. Важливим є те, що у процесі цієї роботи в учнів розвивається почуття колективізму, взаємопідтримки, взаємодопомоги. Кількість учнів у класах дозволяє проводити роботу в малих групах. Завдання пропоную досить різноманітні. Наприклад, при вивченні вищих спорових рослин учні працюють в групах і виконують завдання: за поданими муляжами складають цикл розвитку хвощеподібних (I група) і плауноподібних (II група). Ефективним є завдання змагального характеру, коли учням пропонується розв'язати однотипні кросворди на швидкість. Доцільним є і виконання завдань на закріплення здобутих знань: при вивченні теми «Тканини рослин» (біологія, 6 клас) групи учнів заповнюють таблиці за планом – назва тканини, особливості будови, функції і розташування. Вдалою є методика складання сенкану, якою учні із задоволенням оперують. Часто використовую її на етапі рефлексії, з метою перевірки засвоєння вивченого терміну чи біологічного поняття. Наприклад, учні 9 класу часто складають сенкани з такими словами: клітина, ядро, білки, пластиди, ДНК.

Формування ключових компетентностей неможливе без спеціальної форми організації пізнавальної діяльності - інтерактивного навчання. Сьогодні інтерактивні технології є засобом соціалізації учнів у процесі навчання. Використовую методики інтерактивного навчання на всіх етапах уроку. Зокрема «дерево проблем» дає змогу учневі здійснити зв'язок між окремими поняттями. Так, вивчаючи тему «Біологія – наука про життя», учні складають асоціативний куц з словом біологія, а при вивченні теми «Основні процеси життєдіяльності квіткової рослини» із словом рослина.

Часто використовую основні типи інтеракції кооперативного навчання, зокрема парної. При вивченні теми «Будова клітини на світло-оптичному та електронному мікроскопічному рівнях» учні працюючи в парах порівнюють світловий та електронний мікроскопи і заповнюють таблицю. Вивчаючи будову рослини і її органів учні за даним текстовим матеріалом створюють схему будови молодого паростка і молоді рослини. Працюючи в парах учні виконують і практичні завдання: за гербарними зразками визначають тип оцвіттини, наводять приклади однодомних і дводомних рослин (тема «Суцвіття»). З цікавістю учнями виконуються і ігрові завдання, зокрема знаходять зайвий термін у запропонованому переліку слів: корінь, листок, квітка, стебло. Окремі види завдань учні виконують самостійно, працюючи з підручником, тобто шукають відповідь на поставлене запитання, або ж виконують завдання в зошиті з друкованою основою.

Сучасні інноваційні технології надзвичайно різноманітні. Вчитель повинен докладати максимум зусиль, щоб зорієнтувати учня на необхідність одержання знань різними шляхами - прийомами найрізноманітніших форм і методів навчання. Технології ситуативного навчання передбачають створення моделі навчання у гри. Під час гри учні не відчують невпевненості у своїх знаннях і без страху висловлюють свої думки. На уроках біології використовую імітаційні ігри, за яких учні моделюють процеси, явища і т.п. Такі ігри найчастіше провожу при вивченні тем у 7 класі, де можна зобразити представників різноманітних класів тваринних організмів, творчо презентувати моменти життєвих процесів, способів живлення. Наприклад, створити образ представника родини Хижі, або показати один із характерних процесів життєдіяльності представників ряду Курині.

Цікавими є і **сюжетно-рольові ігри**, де учні виконують ролі екологів, лікарів, журналістів. Наприклад при вивченні теми «Антропоічний вплив на атмосферу» (біологія, 11 клас) учні виступають в ролі лікарів, журналістів, екологів, попередньо підготувавши випереджувальні завдання. Ігрові технології відрізняються від інших тим, що гра добре відома, звична й улюблена форма діяльності, ефективний засіб активізації учнів, які є неконтактними, пасивними на уроці. У гри завжди є кінцевий результат, адже учні мають можливість проявити себе, вчаться формувати себе як особистість. З пізнавальною активністю учні виконують завдання: «Виправ помилку», «Ти – мені, я – тобі», «Плутанина» і інші.

Інтерактивні технології як дискусія, метод «Прес», «Займи позицію» сприяють розвитку особистісних якостей, творчих здібностей формують такі ключові компетентності, як комунікативні вміння. Метод дискусії застосовую для питань, що вимагають міркувань. Наприклад під час вивчення теми «Світоглядні та наукові погляди на походження та історичний розвиток життя (біологія, 9 клас) учням пропоную для обговорення переваги й недоліки поглядів. Метод «Прес» найоптимальніше використовувати на заключному етапі уроку, як підсумок вивченого матеріалу. Так, по закінченні вивчення теми «Обмін речовин і енергії в клітині – енергетичний і пластичний обмін» (біологія, 9 клас) учні підтверджують думку про значну енергетичну ефективність кисневого розщеплення в порівнянні з безкисневим. А учні 6 класу, вивчаючи тему «**Запліднення у квіткових рослин. Будова насінини**» акцентують увагу на перевагу статевого розмноження в порівнянні з нестатевим. Важливим методом у формуванні ключових компетентностей особистості є проблемність. Проблемне навчання є основою розвитку пізнавальних інтересів та розумових здібностей. Вважаю за необхідне створювати проблемну ситуацію на початку вивчення нового матеріалу, тоді і інтерес у учнів буде більш продуктивніший. Наприклад: створюємо проблему при вивченні явищ у природі - уявіть, якою була б поверхня нашої Землі, якби не відбувався процес гниття? Або, пошукове завдання при вивченні теми «Водорості» (біологія, 6 клас) звучить так: слово водорість можна поділити на два слова: водо – «вода» та рість – «рости». А чи тільки у воді існують водорості? Які вони? Скільки їх? Проблемні ситуації можна створювати і на інших етапах уроку: під час експериментальної частини уроку, виконання практичних завдань. Творчу активність учня розвивають і індивідуальні пошукові завдання з використанням дидактичного матеріалу. Так, **вивчення теми «Гриби»** дає змогу використовувати надзвичайну велику різноманітність таких завдань, а саме: чому осика розвивається краще, якщо поряд із нею ростуть гриби? Або, чому зрізання плодового тіла гриба трутовика не призводить до «одужання» дерева? Навчально - виховний процес матиме певний результат лише тоді, коли на уроці створена позитивна психологічна атмосфера, що сприяє формуванню особистісних якостей учнів. Учнів необхідно налаштувати на активну співпрацю, створити на уроці атмосферу довіри й співробітництва. Доцільно використовувати на початку уроку розминки у формі біологічних диктантів, бліц - опитувань, вікторин, розгадувань кросвордів і таке інше.

Серед новітніх технологій у освітньому процесі пріоритетнішим для вчителя біології є **метод проектів**, який поєднує в собі особистісно зорієнтований і комунікативно – діяльнісний підходи. Досвід роботи досвідчених педагогів з упровадження методу проектів довів його ефективність щодо формування ключових компетентностей. Проектну діяльність найкраще застосовувати на уроках узагальнення і систематизації знань, коли необхідно дослідити, проаналізувати і представити оформлений результат діяльності. При

вивчені теми «Значення водоростей у природі та житті людини» (біологія, 6 клас) учні підготували проекти в різноманітних формах: комп'ютерної презентації «Значення зелених водоростей», фотовиставки «Значення червоних водоростей», творчої виставки малюнків «Значення бурих водоростей».

Творча діяльність учня після закінчення загальноосвітньої школи тісно пов'язана з тим, як учень в процесі навчання здобував знання, чи розвивав самостійність і креативність. Одержання цілісної системи знань неможливе без взаємозв'язку у вивченні шкільних предметів, тобто інтегрованого навчання. Уроки біології більш інтегровані з предметами природничо-математичного циклу. **Наприклад, вивчення теми «Голонасінні» (біологія, 6 клас) неможливе без надання інформації про природні зони і природні ресурси (географія); а при вивченні теми «Хімічний склад клітини» (біологія, 9 клас) учні згадують про найбільш поширені елементи – органогени, макро- і мікроелементи (хімія).**

Сьогодні вимагає підвищення інтересу до навчання шляхом застосування нових прийомів і методів. Активізувати пізнавальну діяльність у викладанні того чи іншого предмету, підготувати учнів до життя дозволяє технологія схемних і знакових систем. Сучасний учитель є «зануреним» у світ знаків і знакових систем. Вивчення біології теж неможливе без написів, таблиць, схем, креслень і т.д. Часто пропоную учням записати певну опорну схему (класифікації певних систематичних груп організмів, характерні процеси життєдіяльності видів, які розглядаються) під час пояснення нової теми, або ж самостійно скласти схему за поданим текстовим матеріалом. Заповнення таблиць, які пропонуються в зошиті з друкованою основою і завдання в підручниках теж є обов'язковою умовою кращого оволодіння знаннями. Такі завдання частіше пропоную регламентуючи час, разом з тим це дає змогу зрозуміти якість засвоєння матеріалу.

Компетентна особистість – це поінформованість у певній галузі, з певного питання, авторитетність, високі моральні якості і звичайно знання. Формування різних видів компетентностей, які є взаємозалежними тісно пов'язане з створенням таких умов, коли всі учні залучаються до активної навчальної діяльності процесу самонавчання, самореалізації. Останнім часом дедалі ширшого використання на уроках набуває комп'ютер. Він дозволяє скоротити час на одноманітну малопродуктивну роботу, підвищити інтерес до предмета. Успішне використання комп'ютера в освітньому процесі неможливе без відповідного програмного забезпечення. У процесі викладання біології я з великим задоволенням використовую комп'ютерні програмні засоби. В першу чергу це інтенсифікує діяльність вчителя й учнів, сприяє диференціації та індивідуалізації навчання, посилює між предметні зв'язки. Застосування КПЗ дає змогу мені як учителю продемонструвати малюнки, схеми, порівняльні таблиці; оживити об'єкт вивчення за допомогою анімації (вдалими є перегляди, що відтворюють процеси поділу клітини, розмноження одноклітинних організмів). За допомогою комп'ютерної

програми я зможу перевірити домашнє завдання шляхом проведення тестування. Якщо в класі кількість учнів більша, ніж комп'ютерів, то організується групова форма роботи: частина учнів виконують письмове завдання в зошитах з друкованою основою, інші працюють за комп'ютером, і навпаки. Для більш зрозумілого пояснення навчального матеріалу можна використовувати мультимедійні технології. Це стосується в першу чергу мультимедійних презентацій, які дозволяють вчителю в більшості випадків перейти до деталізації інформації, переглянути відеоматеріал. Серед основних напрямків використання ІКТ є виконання лабораторних і практичних робіт, презентації творчих робіт учнів.

Джерелом підвищення ефективності уроку я вважаю прояв інтересу до навчання, вміле використання наочності, дидактичного, роздавального матеріалу. Якщо дитина сприймає тільки слово, клітини її мозку швидко втомлюються і не справляються з роботою. В свою чергу використання наочності сприяє впливу на органи чуття: зорові, слухові і дотикові аналізатори, які беруть участь у процесах сприйняття, забезпечують отримання міцніших знань. На уроках біології використання гербарних зразків, колекцій, вологих препаратів, мікропрепаратів є необхідністю. Форми роботи з ними можуть бути парними, індивідуальними і груповими. Вивчення будови, процесів життєдіяльності живих організмів неможливе без загального уявлення про цей організм. Дієвою допомогою в цьому є демонстраційне використання таблиць і малюнків, при вивченні анатомії і фізіології людини – рельєфних таблиць із зображенням окремих органів або їх систем.

Кожен учитель має організувати освітній процес так, щоб учні не тільки мали змогу отримати знання й уміння з навчального предмета, а й розвивати в них такі якості, як пізнавальна активність, самостійність, уміння творчо підходити до виконання завдань. Метод самостійної роботи використовую на всіх етапах уроку. Учням пропоную скласти план конспект розповіді, опорну схему (наприклад зазначити відділи вищих спорових рослин – біологія, 6 клас), або ж письмово відтворити (мінімум тексту – максимум інформації) питання позитивного і негативного значення водоростей в природі і житті людини. Самостійну роботу з дидактичними матеріалами застосовую, щоб довести до кожного учня навчальне завдання. Це можуть бути різноманітні завдання: картка із завданнями для міркувань, картка із розрахунковим завданням, картка з німим малюнком – зробити певні позначення, тестові завдання, розв'язування кросвордів.

Мета кожного вчителя – вчити не для школи, а для життя. Розвивати життєво компетентну особистість, можна внаслідок підвищення якості знань учнів з кожного предмету, зокрема і з біології. Такий підхід полягає насамперед у використанні таких форм і методи навчання, які є посилюючими кожному учневі. Використання диференційованого підходу до навчання дає можливість кожному учневі реалізувати свої потенційні можливості. Диференціацію і індивідуалізацію знань здійснюю на орієнтовно-мотиваційній частині уроку, коли необхідно

перевірити засвоєння раніше вивченого матеріалу. Використовую дидактичні картки з різноманітними завданнями. На етапі закріплення вивченого матеріалу обов'язково включаю в роботу учнів, які мають слабкі знання, підбираю завдання репродуктивного характеру, які не вимагають логічного мислення, додаткових зусиль: теоретичні питання, ігрові прийоми. Важливим є і те, що потрібно створювати ситуацію успіху для кожного учня, бажання здобувати знання, надавати допомогу учневі, який її потребує.

Важливим у організації освітнього процесу є систематичний контроль якості знань і вмінь. Постійна перевірка засвоєння знань зобов'язує кожного учня готуватися до уроку. Вчитель повинен не лише об'єктивно оцінювати знання учнів, а навчати їх оцінювати себе і своїх товаришів. В своїй роботі я використовую різні форми оцінювання знань.

Основні види компетенцій, які учні одержують у навчальному процесі, - це ціннісно – смислова, освітня, навчальна, пізнавальна, інформаційно – комунікативна, загальнокультурна. Оптимальна структура уроку, різноманітність форм і методів роботи дають змогу реалізовувати мету навчально – виховного процесу. Цей процес не може бути одностороннім тому, що він включає і позакласну діяльність. Продовжую роботу з дітьми під час проведення тижнів біології і екології, які проходять щорічно згідно річного плану роботи школи. Використовую такі форми робіт: конкурси – змагання, вікторини, ігри, усні журнали, виставки творчих робіт учнів. Використання інноваційних підходів до організації освітнього процесу передбачає і докорінну зміну самого вчителя. Вчитель повинен постійно йти в ногу з часом і усвідомлювати ті завдання, що передбачають підготовку учнів які повинні творчо мислити, мати сформовані навчально-пізнавальні компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проектне бачення компетентісно спрямованої середньої школи: практико-орієнтований посібник / Ред. кол.: І. Г. Єрмаков, В. В. Нечипоренко. Запоріжжя. 2011. С.63 - 64.
2. Основи життєзнавства у сучасній школі: науково – методичний посібник / За ред.
3. І.Г. Єрмакова. Біла Церква: КОІПОПК, 2009.
4. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: науково – методичний посібник / За ред. І.Г.Єрмакова.-Запоріжжя: Центріон, 2005.
5. Підгребя Н. Педагогічна рада з використанням мультимедіа. Завуч. 2008. № 29. С.3.
6. Горбач С. Урок у системі функціонального аналізу, або сучасний урок у школі. Завуч. 2006. № 35. С.5 – 6.
7. Порохня Л. Метод проектів у навчальному процесі. Директор школи. 2006. № 42. С.12 – 13.
8. Матковський Й., Цепла Л. Ефективність інновацій в освіті. Директор школи. 2006. № 27-28. С.7 – 8.
9. Мелашенко К. Технологія проектного навчання. Завуч. 2006. № 13. С.12.
10. Сучасні шкільні технології. Ч.І. / Упор. І. Рожнятовська, В. Зоц. Київ: Редакції педагогічних газет. 2004.

I. М. Миронова,

учитель математики Топильнянського навчально-виховного комплексу
«Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів»
Шполянської районної ради Черкаської області

ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕВЕРНУТОГО НАВЧАННЯ У ПОЄДНАННІ З СЕРВІСАМИ ВЕБ 2.0 ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ СТИМУЛЮВАННЯ ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИКИ

*Ми позбавляємо дітей майбутнього,
якщо продовжуємо вчити сьогодні так,
як вчили цьому вчора.*

Джон Дьюї ,американський філософ, психолог та реформатор освіти

Не так давно МОН України, проаналізувавши результативність написання ЗНО з математики випускниками шкіл, вирішило підняти якість математичних знань шляхом введення обов'язкового зовнішнього оцінювання з цього предмета. Таким чином і вчителі, і учні мають отримати додаткову мотивацію для вивчення математики. Багато сьогоднішніх десятикласників, яких після закінчення школи у 2021 році очікує такий сюрприз, схопилися за голови. Адже, не секрет, що математика більшості дітей дається нелегко. Що ж має робити сучасний учитель для того, аби розвіяти славу математики як сухої і складної науки, яку може знати тільки той, кому пощастило мати схильність до вивчення точних наук? Як сформувати інтерес до вивчення математики? Але ж зацікавленість до будь-якої справи не з'являється на пустому місці, особливо, якщо це стосується формування інтересу до вивчення точних наук. Жодна навчальна тема, жодна задача чи рівняння не викликати в учня бажання її вивчити, розв'язати, довести, якщо учень не перебуватиме у позитивному мотиваційному середовищі, що стимулюватиме його інтерес.

У Плутарха є відома притча про трьох каменярів, які везли тачки з камінням. Працівників було трое. До них підійшов чоловік і задав кожному з них одне й теж питання: «Що ти робиш?» Відповідь першого була така: «Везу цю прокляту тачку». По іншому відповів другий: «Заробляю собі на хліб». Третій натхненно проголосив: «Будую прекрасний храм!» [1, с.1].

Кожний каменяр працював, але один з них трудився з необхідності, другий навіть повністю не уявляв, в чому мета його діяльності, і тільки третій каменяр працював із задоволенням, бо розумів ціль та кінцевий результат своєї роботи. Який з каменярів отримував втіху від своєї праці, хотів працювати творчо і результативно? Звісно, що третій, бо ним рухала найпотужніша сила.

Сукупність рушійних сил, які спонукають людину виконувати певні дії, власне, і є мотивацією її діяльності, в якій би сфері людина б не працювала.

Академічний тлумачний словник української мови дає такі визначення:

мотив (франц. *motif*, лат. *motus* – рух) – підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина спонукання до діяльності, пов'язана із задоволенням потреб людини;

мотивація – сукупність мотивів, система спонукань, які зумовлюють активність організму і визначають його спрямованість [2, с.360].

Необхідність мотивації для одержання оптимального результату від діяльності працівника давно уже відома у менеджменті. Різні фірми по різному стимулюють своїх працівників, щоб ті не просто «просиджували» свій робочий час, але старалися працювати сумлінно, креативно та творчо. Поряд з такими традиційними методами, як підняття заробітної плати, преміювання, можливість кар'єрного зросту і т.д. існують і доволі нестандартні способи, наприклад, розміщення домашніх тварин, проведення медитацій та курсів буддизму (компанія Google) або введення посади з назвою «геній» (компанія Стіва Джобса).

Озираючись на свій педагогічний досвід, можу сказати, що діяльність менеджера по відшукуванню мотиваційної спрямованості працівника є особливо близькою для роботи рядового шкільного педагога. Адже, як би учитель не старався зрозуміло та доступно пояснити новий матеріал, як-то кажуть учителі, «розкласти все по полицкам», але якщо учні будуть неготові до сприйняття знань, або з будь-яких причин не захочуть активно працювати на уроці, то наслідки такого навчання будуть безрезультатними та безуспішними. Саме в цьому й полягає сутність мотиваційного фактору освітнього процесу.

Мотивація є особливо важливим і специфічним компонентом навчальної діяльності, через реалізацію і за допомогою якого можливе формування навчальної діяльності школярів в цілому. Через мотивацію педагогічні цілі перетворюються на психічні цілі учнів, формується певне ставлення учнів до навчального предмета, усвідомлюється його ціннісна значущість для особистісного, інтелектуального розвитку дитини. [3,с.2]

Основна ціль навчальної мотивації – перевести учнів із рівня негативного й байдужого ставлення до навчання до зрілих форм позитивного ставлення до навчання, - дієвого, усвідомленого, відповідального. [3, с.3]

У чому полягає головне правило нашої традиційної системи навчання математики? На уроці учитель розповідає новий матеріал, підкріплюючи свої слова демонстрацією схем, графіків, презентацій, відеоматеріалів, словом, різноманітною наочністю, а дома учні намагаються узагальнити отримані знання шляхом розв'язання задач. Зрозуміти, як розв'язується той чи інший приклад не завжди відразу виходить з різних причин (чи то учень на уроці був не надто уважним, чи то посоромився визнавати в учителя

незрозумілий момент). А оскільки сучасні учні надто нетерплячі, щоб довго сидіти над завданням, яке «не хоче розв'язуватися», то так і залишається тема недопрацьованою і недовивченою. Такі невияшені теми накопичуються одна на одну, успішність навчання падає, математика перетворюється на незрозумілу химерну науку і ось уже далеко не кожен випускник школи може похвалитися міцними математичними знаннями, які він ще й може успішно застосувати на практиці.

А от якби математику учню було б вивчати просто цікаво, а не тому, що його лякає обов'язкове ЗНО, тоді і предмет уже б не здавався таким складним, і домашні завдання розв'язувалися б не з мукою, а з захопленням. То як же учителю домогтися формування пізнавальних інтересів учнів, які новітні технології використати при створенні мотиваційного середовища для занять математикою?

Знаходячись у пошуку нових, нестандартних ідей викладання математики, які покликані формувати інтерес до вивчення предмету, сучасний учитель, варто йому тільки забажати, може знайти ті форми роботи, які найбільше йому підходять. Особисто мене, в даний момент, цікавить одна з форм змішаного навчання, а саме методика «Перевернутий клас» (або «Перевернуте навчання») у поєднанні з використанням широких можливостей сервісів Веб.2.

«Перевернуте навчання» (flipped learning) – одна з форм змішаного навчання, при якій в якості домашнього завдання учні самостійно вивчають теоретичний матеріал, а час на уроці використовується для закріплення отриманих знань, спільного розв'язання практичних завдань, яке відбувається під керівництвом учителя. [4, с.1]

Методика «перевернутого навчання» полягає в тому, щоб залучити учнів до активної діяльності на уроці, а не пасивного прослуховування інформації, що надходить від учителя, і списування за ним з дошки. Замість традиційного домашнього завдання учні дивляться відео-лекції з теми, що в подальшому буде розглядатися на уроці, переглядають заздалегідь підготовлені презентації, прослуховують майстер-класи розв'язування різних видів задач, тощо, тобто самостійно проходять той матеріал, який повинні були б пройти в класі. Потім розв'язують короткий і легкий тест на усвідомлення переглянутого.

На мою думку, найоптимальнішим варіантом є виконання подібних онлайн-тестів на спеціальних віртуальних платформах, це допомагає учителю контролювати, чи всі учні переглянули навчальні відео, і сприяє формуванню навиків самоконтролю у самих школярів.

Під час уроку учні, співпрацюючи з вчителем, обмінюються своїми знаннями, ставлять запитання, створюючи при цьому «дискусійне поле»; виконують практичні завдання, закріплюючи теорію; з'ясовують незрозумілі моменти з переглянутих дома матеріалів; розв'язують завдання, складніші, ніж у першому тесті, поступово переходячи до розв'язування нетипових, компетентнісних та прикладних задач, які вимагають роботи в парах або групах. Модель «перевернутий клас» дає можливість учителю вивільнити час для спілкування з учнями на уроці. Можна приділити більше уваги тим учням, яким важко дається навчальний предмет. Обдаровані учні теж перебувають у виграшній позиції, вони мають більше свободи для того, щоб навчатися у власному темпі, а не чекати поки одну задачу розв'яже весь клас. Це сприяє реалізації компетентнісного й індивідуального підходу в навчанні, відбувається розвиток особистісних якостей учнів: самостійність, відповідальність, активність.

Основна мета «Перевернутого класу» – покращити розуміння учнями матеріалу, тобто зосередити увагу

учнів на розумінні матеріалу лекції, а не на самій лекції. По суті домашня робота, яку зазвичай учні не знають, як виконати, виконується у класі, в той час як лекції зазвичай прослуховуються учнями вдома. Саме тому ця модель так і називають – «Перевернутий клас». [5, с.60]

Концепція «перевернутого класу»

Традиційне навчання	«Перевернуте навчання»
Підготовка до уроку	
Учні читають попередні матеріали	Учні вивчають повний модуль матеріалу в інтерактивній формі
На уроці	
Учні слухають лекцію (або відтворення матеріалу іншими учнями)	Учні у співпраці з учителем на практиці застосовують ключові моменти матеріалу
Вдома після уроку	
Учні намагаються пригадати матеріал та виконати домашнє завдання	Учні перевіряють розуміння і розширюють знання шляхом розв'язання більш складних або творчих завдань

Ознайомившись із методикою «перевернутого навчання», учитель може відчувати труднощі або розгубитися при підготовці до таких уроків, адже тепер мало підібрати задачі, відповідні навчальній тематиці, необхідно ще й подбати про форми подачі нового матеріалу, який учні вивчатимуть дома. А цей момент є чи не найголовнішим, адже від якості, зрозумілості, оригінальності та привабливості відео уроків, презентацій і демонстрацій залежить те, як учень сприйматиме новий матеріал: постараться вникнути в саму суть теми чи вимкне нудне відео посередині і заявить учителю, що він нічого не зрозумів.

Сучасних школярів вабить усе нове й інтерактивне. Вони так люблять Інтернет, що не хочуть розлучатися з ним і на мить, тому дієвим мотиваційним середовищем для опанування нових знань є використання широких можливостей сервісів Веб 2.0, серед яких хочу виділити, зокрема, роботу з віртуальними дошками, інтерактивні вправи, тестування он-лайн та створення інтерактивних робочих аркушів. На сьогодні Інтернет пропонує багато навчальних платформ для створення подібного контенту, але я хочу зупинитися на тих, які використовую особисто.

Віртуальна інтерактивна дошка (онлайн-дошка, електронна дошка, стіна, whiteboard-проект) – це мережевий інструмент, призначений для поєднання зображень, документів, відео та аудіо в інтерактивний формат, тобто один з таких інструментів навчання за допомогою яких можна підсилити зацікавленість й активність учнів, поліпшити ефективність роботи на уроках, організувати спільну діяльність учнів. Інтерактивні онлайн дошки або стіни з'явилися у 2006–2007 рр. і на даний час продовжують набувати популярності серед педагогів. Дані веб-сервіси надають можливість візуалізувати навчальний матеріал і репрезентувати його більш привабливо та зрозуміло, що допоможе вчителю цікаво провести заняття, а учням – краще засвоїти новий навчальний матеріал, адже дані інструменти дозволяють об'єднувати текст, зображення, відео та аудіо в інтерактивний формат. Також їх можна використовувати як інструмент для організації кооперативної спільної діяльності учнів не тільки на занятті, а і в позанавчальний час. [6, с.1]

На сьогодні у мережі «Інтернет» для створення онлайн дошок існує декілька ресурсів: Glogste,

Dabbleboard, WikiWall, Twiddla, Scribblar, Padlet, але одні з них є виключно англomовними, інші – платними. Серед них платформа Padlet (<http://ru.padlet.com/>), особисто як для мене, - це зручний і практичний веб-сервіс для організації роботи з різним інтерактивним контентом. Дана віртуальна дошка дозволяє створювати безліч сторінок і, головне, підтримує кирилицю. У безкоштовній версії Padlet – це сервіс, яким користуватися може кожен бажаючий. (Щоправда, безкоштовно можна створювати не більше трьох віртуальних дошок, але оскільки дошка може мати нескінченну кількість сторінок, то це не є таким вже й сильним недоліком). Користуватись даним сервісом легко, а його можливостей для застосування в навчанні більш ніж достатньо. Дошку може заповнювати не тільки учитель, відкривши учням доступ, можна й потрібно робити їх теж активними учасниками її редагування, **що дозволяє використовувати дошку, як:**

- майданчик для організації групової роботи під час проведення «мозкового штурму», узагальнення знань, рефлексії;
- для розміщення навчальної інформації або завдань для її пошуку;
- для організації спільного виконання домашнього завдання;
- як місце для розміщення ідей для проєктів та їх обговорення;
- як інструмент для організації спільної кооперативної діяльності учнів на заняттях або в позаурочний час. [6, с.3]

Інтерактивні вправи – навчальні вправи, які учні виконують в ігровій формі (вікторини, пазли, відповідності, рухомі зображення тощо) та за їх допомогою можуть перевірити і закріпити свої знання. Простим і зручним для роботи з створення інтерактивних вправ є онлайн-сервіс LearningApps.org. Це конструктор, який є додатком Веб 2.0 для підтримки освітнього процесу. LearningApps призначений для створення і зберігання інтерактивних завдань з різних предметів і для учнів різного шкільного віку. Сервіс працює на різних мовах (наразі й українську мову додано до інтерфейсу); у галереї зберігається багато уже готових завдань та шаблонів, які можна з легкістю використати і переробити під свої потреби; надається можливість отримати код для розміщення інтерактивної вправи на сторінках сайтів чи тих же віртуальних дошок.

Інтерактивні робочі аркуші – це веб-сторінки, на яких можна розмістити навчальний матеріал різного типу (відео, зображення, текст, гіперпосилання, презентації, запитання і вікна для введення тексту) та завдання для учнів. Знаряддям для створення подібних інтерактивних аркушів, які можна використовувати при дистанційному навчанні, для домашніх робіт та для роботи в класі (при наявності інтерактивної дошки), є сервіс Wizer.Me. Це простий і швидкий інструмент для створення інтерактивних робочих аркушів із завданнями та вправами, в тому числі і на основі відео. Робота з інтерактивними аркушами схожа на роботу з віртуальними дошками, вона дозволяє створювати цікаві дидактичні матеріали для стимулювання інтересу при вивченні математики. Аркуші можна створювати з нуля, а можна використовувати вже готові роботи, відредагувавши їх за своїми потребами.

Он-лайн тести. І, звичайно, робота вчителя неможлива без постійного моніторингу навчальної активності учнів. Пожвавлює цей процес он-лайн тестування. Сервіс Online Test Pad надає можливість для перевірки знань у різних варіаціях, від звичайних тестів до вікторин. В конструкторі передбачена велика

кількість різних налаштувань тестів: одиничний вибір, мультिवибір, ввід числа, ввід тексту, відповідь у вільній формі, встановлення послідовностей, вибір відповідностей, заповнення пропусків, інтерактивний диктант, послідовне виключення. Сервіс здійснює можливість перетасування запитань та відповідей, швидко опрацюює результат та виставляє оцінку (яку, до речі, учні завжди сприймають як справедливу й об'єктивну). Всі ці можливості передбачено в налаштуваннях тесту. Також даний конструктор надає три можливості доступу до створеного тесту:

- основне посилання, за яким тест буде завжди доступним тим, кому його надіслали;
- бюджет для сайту, тобто спеціальний html-код, який дозволяє вставити тест на власний сайт;
- публікація на загальний доступ, що означає, що тест можна опублікувати на сайті Online Test Pad і його зможе пройти будь-який користувач сайту.

Всі ці та інші навчальні можливості освітніх сервісів Веб 2.0 дозволяють у значній мірі підготувати прекрасні матеріали для використання їх при застосуванні технології «Перевернутого навчання». Отже, що дає модель «Перевернутого класу» і чому її доцільно застосовувати при вивченні математики?

Вона чудово працює на підвищення пізнавальної активності й формування самостійної діяльності учнів.

Самостійне опрацювання нового матеріалу сприяє умінню опрацювати різні джерела інформації.

Враховуються індивідуальні властивості сприйняття учнями інформації.

Робота в класі дозволяє відвести більше часу на розв'язування прикладних та компетентнісних завдань, розвивати критичне мислення і творчий підхід до розв'язування задач.

Кожен з цих чинників впливає на покращення якості освіти. Отже, можна зробити висновок, що застосування технології «Перевернутого навчання» зробить сьогочасний урок математики більш насиченим, продуктивнішим та одночасно доступнішим для розуміння учнями, а використання освітніх додатків Веб 2.0 сприятиме формуванню таких навичок сучасного фахівця, як критичне мислення, творче вирішення завдань, конструктивне спілкування, співпраця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сутність мотивації, її основні елементи і мотиваційний процес. URL: https://management-books.biz/teoriya-menedjmenta_693/sutnist-motivatsiji-jiji-osnovni-elementi-18635.html
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.sn.ua>
3. Навчальна мотивація учнів: психологічно-дидактичний аспект. URL: <http://osvita.ua/school/method/technol/2651/>
4. Всеосвіта. Перевернуте навчання. URL: <https://vseosvita.ua/library/perevermute-navcanna-61118.html>
5. Васильєва Д. Змішане навчання на уроках математики. *Математика в рідній школі*. 2019. №1. С. 59-63.
6. Методика використання віртуальної дошки PADLET у навчальному процесі. URL: http://osnova.com.ua/items/item-november-2016/index_3.html

Н.О. Гулінська,

учитель математики Тальнівської ЗОШ I-III ступенів №2 Тальнівської міської ради Тальнівського району Черкаської області

МЕТОД ПРОЕКТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ**МЕТОДИЧНИЙ МАТЕРІАЛ З ДОСВІДУ РОБОТИ**

Проектні ідеї навчання допомагають активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, формувати стійкий інтерес до пізнання математики. Якщо учень допитливий, цікавиться окремими темами шкільної математики, проектна технологія навчання допомагає дати матеріал для розвитку пізнавального інтересу, сприяти формуванню тривалого, неминаючого інтересу до математики. Особливо корисно збуджувати інтерес учнів до вивчення тієї чи іншої теми розглядом її застосувань. Раніше найбільше ратували за застосування математики в техніці і виробництвах, дбали про політехнізацію навчання. У наш час техніка цікавить небагато, молодь більше цікавиться бізнесом, спортом, культурою, медициною, політикою. Тому слід більше звертати увагу на зв'язок навчання математики зі складовими життя пересічної людини. [4]

Навчити дітей бачити красу математики, розвивати та формувати інтерес до неї – одне із найважливіших завдань викладання математики. Адже стійкий пізнавальний інтерес – один із інструментів, що спонукає школярів до більш глибокого пізнання предмета, розвиває їх здібності. Проектна діяльність дає вчителю унікальну можливість розвивати творчі здібності дитини на будь-якому етапі формування її інтелекту. Фігури (графіки), логіка і практичне застосування – ось три кити, три основні складові, що дозволяють гармонічно розвивати образне і логічне мислення дитини будь-якого віку, виховувати навички пізнавальної, творчої і практичної діяльності. Організований у такий спосіб навчальний процес допоможе розвинути у дітей кмітливість і винахідливість. Використання методу проектів не залишає байдужими учнів до роботи, бо кожен має змогу отримати таке завдання, виконання якого принесе йому задоволення та відчуття значимості виконаного завдання. А якщо учні задоволені результатами своєї роботи, у них відкривається друге дихання, підтримувати яке вчителю набагато приємніше, ніж нарікати на небажання дітей займатися математикою.

Формування математичних компетентностей методом проектів

Під поняттям «математична компетентність» розуміють спроможність особистості бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і метод математичного моделювання, будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень.

Однією з гілок математичної компетентності є процедурна компетентність – уміння розв'язувати типові математичні задачі. Працюючи у групах, учні по можливості намагаються не відстати у досягнутих результатах від інших учасників своєї групи, адже загальний результат її роботи залежить саме від кожного учасника. Володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень є змістом логічної компетентності. Саме у доведенні, а іноді й у суперечці під час певного дослідження чи обґрунтування народжується істина. Отримана таким шляхом, вона більш стійко займає позицію у свідомості та пам'яті дитини. Практичні та прикладні задачі посідають важливе місце у проектній діяльності, формують у школярів свідоме ставлення до вивчення математики, виховують потребу у її вивченні. Та головною змістовою лінією є володіння методами дослідження таких завдань за допомогою математичних методів. У цьому і полягає сутність дослідницької компетентності.

Одним із основних завдань кожного вчителя є розвиток у своїх вихованців умінь оцінювати доцільність використання математичних методів для розв'язання практичних та прикладних задач, тобто формувати методологічну компетентність.

Формуючи дійовий компонент математичної компетентності, необхідно створити для учнів оптимальні умови для поступового переходу від дій під керівництвом учителя до самостійних, даючи змогу самим шукати шлях розв'язання пізнавальних та практичних завдань. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистої зацікавленості в даному виді діяльності. [6]

Пропонуємо учителям математики розглянути приклад міні – проекту «Дизайнер» для учнів 6 класу

Короткий опис: основною метою проекту є розвиток навичок використання засвоєного матеріалу з теми «Задачі на пропорційний поділ» при складанні кошторису для закупівлі матеріалів для оздоблення кімнати та формування процедурної та дослідницької компетентностей учнів, виховання математичної грамотності особистості як елемента загальнолюдської культури.

Механізм реалізації проекту**Постановка проблеми**

Учитель. Усе наше життя складається із задач: математичних, природничих, медичних, побутових тощо. Від уміння їх розв'язувати залежить наше життя. Адже на кухні, в магазині, у процесі виконання багатьох побутових справ людина мусить рахувати, прогнозувати певні витрати. Сьогодні ми спробуємо навчитися робити те, що необхідно кожній людині.

Яку роль відіграють поняття площі фігури та об'єму?

Відповідь на це питання, отримаємо, попрацювавши над проектом «Дизайнер»:

Визначення теми, мети і завдань проекту.

Ознайомлення учнів із суттю завдань проекту та способами його реалізації.

Підбиття підсумків проектною роботи.

Тип проекту: практично-орієнтовний міні-проект.

Мета: закріпити вміння і навички учнів розв'язувати задачі на пропорційний поділ; розвивати логічне мислення, активізувати пізнавальну діяльність, сприяти розвитку обчислювальних навичок; виховувати необхідність набуття досвіду самостійного господарювання для раціонального використання власних коштів.

Мотивація навчальної діяльності

Учитель. На практиці часто постають задачі, які вимагають поділити число у даному відношенні. Їх у математиці називають задачами на пропорційний поділ, оскільки треба здійснити пропорційний поділ даної

величини. З такими завданнями зустрічаються фінансисти і банкіри при розподілі коштів; будівельники, кухарі чи фармацевти при приготуванні сумішей, страв, маринадів або ліків за рецептом лікаря. Навіть, щоб бути доглянутим і красивим, косметологи теж повинні справитись із таким завданням, бо маску для волосся чи обличчя готують з різних інгредієнтів, пропорційних заданим числам. Часто вживають при цьому поняття «порція».

Актуалізація опорних знань

1. Наведіть приклад завдання на пропорційний поділ.
2. Що таке коефіцієнт пропорційності?
3. Як розв'язати задачу на пропорційний поділ?

Усвідомлення та реалізація завдань міні-проекту:

Уявіть, що ви – власник будинку і хочете зробити затишною свою кімнату. Для цього потрібно ретельно порахувати кількість витратних матеріалів для дизайнерського оздоблення та їх вартість. То ж для втілення дизайнерських ідей у нагоді вам стануть знання і вміння працювати з відношеннями та пропорційним поділом числа.

Перелік дизайнерських робіт:

- Підготовка стіни кімнати та її подальше структурування;
- Виготовлення 5 настінних картин.

Подальшу роботу з учнями доцільно організувати в групах з подальшим звітом її роботи.

Суть завдання розкривають такі задачі:

Для вишивання картини потрібно 120 г ниток червоного, чорного і білого кольорів, які пропорційні числам 1, 2 і 3. Скільки ниток кожного кольору потрібно взяти? Скільки ниток кожного кольору слід купити, щоб можна було створити 5 таких картин?

Для оздоблення рамки для картини потрібно змішати фарбу бронзового, золотого і срібного відтінків у відношенні 2:2:3. Відомо, що фарби срібного відтінку потрібно 21,3 г. Скільки грамів фарби потрібно для покриття рамки, якщо для цього змішують усі три кольори?

Для оздоблення стіни спочатку її покривають клейовою сумішшю, для приготування якої беруть 5 частин силікатного клею, 2 частини води і 3 частини подрібненої целюлози. Скільки суміші потрібно приготувати для покриття стіни розмірами 2,5 м x 3 м, якщо витрати суміші складають 150 г/м² ?

Заповніть таблицю витрат для декору, якщо слід покрити клейовою сумішшю одну стіну, придбати нитки і фарби для виготовлення 5 картин.

Для розрахунку вартості робіт використати середні цінові дані торгівельних мереж.

Назва товару	Ціна за одиницю товару
Силікатний клей, 250г	17 грн
Целюлоза подрібнена, 500г	42 грн
Нитки червоного кольору, 50г	8 грн
Нитки чорного кольору, 50г	8 грн
Нитки білого кольору, 50г	8 грн
Фарба «Бронзова», 300г	32 грн
Фарба «Золота», 200г	20 грн
Фарба «Срібна», 200г	20 грн

	Кількість частин	Маса кожної частини	Загальна маса	Кількість необхідних упаковок, флаконів	Вартість сировини
Силікатний клей для клейової суміші					
Целюлоза подрібнена для клейової суміші					
Нитки червоного кольору					
Нитки чорного кольору					
Нитки білого кольору					
Фарба «Бронзова»					
Фарба «Золота»					
Фарба «Срібна»					
Загальна вартість витрат					

- IV Підбиття підсумків роботи
- Кожна група, відповідальна за певний вид діяльності, звітує про виконану роботу.
 - Чим була корисною робота?
 - Які нові навички сьогодні здобули?
 - Що сподобалось?
 - Що викликало найбільші труднощі?
 - Оцініть свою роботу за 12-бальною системою, узгодивши оцінку з іншими членами групи, у якій ви працювали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко С., Шубіна Т. Проект «Математика – наука прикладна». *Математика*. 2008. №7. С.3-5.
2. Левченко А.В. Метод проектів як ефективна технологія навчання математики. *Математична газета*. Харків: Основа. 2010. №1.
3. Метод проектів на уроках математики/Упоряд. Л.К.Гладій. Харків: Ранок, 2012.
4. Наволокова Н.П., Андреева В.М. Практична педагогіка для вчителя. Харків:ВГ «Основа», 2009.
5. Бевз Г.П.Методи навчання математики. Київ: Генеза,2010.

Ю.В. Леснікова,

завідувачка відділу дистанційної освіти комунального начального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ФЕНОМЕН «КЛІПОВОГО МИСЛЕННЯ» У КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНЯ ЦИФРОВОГО ПОКОЛІННЯ

В умовах стрімкого розвитку інформаційно-цифрового освітнього простору вчителі все частіше звертають увагу на особливості сприйняття та засвоєння нових знань сучасними учнями. Своєрідна модель пізнання особливо яскраво спостерігається на уроках природничих дисциплін, які вимагають від учнів системного мислення, вміння аналізувати, вибудовувати логічну послідовність, встановлювати взаємозв'язки причин і наслідків. Останнім часом багато вітчизняних та зарубіжних дослідників констатують той факт, що внаслідок вибухового розвитку інформаційно-комунікаційних технологій людям доводиться трансформувати свої когнітивні навички, що призвело до виникнення поняття «кліпового мислення». Цей термін з'явився в середині 1990-х років, коли на авансцені інформаційного суспільства з'явилося «покоління гаджетів». Відомий філософ і культуролог К.Г. Фрумкін визначає кліпове мислення як вектор у розвитку відносин людини з інформацією, здатність швидко переключатися між розрізненими смисловими фрагментами, але нездатність до сприйняття тривалої лінійної послідовності однорідної інформації. **Слово «кліп»** в перекладі з англійської означає фрагмент тексту, віршика з газети, уривок з відеофільму. Як відеоряд більшості музичних кліпів складається з ланцюжка слабо пов'язаних за змістом кадрів, так і при кліповому мисленні людина бачить світ не цілісним, а фрагментарно. Персональні комп'ютери, планшети, легкий і швидкий доступ в інтернет, величезні можливості всесвітньої мережі є для сучасних дітей звичним середовищем. Наразі відбувся перехід від однієї моделі мислення – лінійної до іншої – мережевої, яка побудована на візуальних образах. **Сьогодні у школі навчаються «учні-глядачі».** Вони звикли до сприйняття візуальної інформації, адже дивитись легше, ніж слухати, тому важко тривалий час зосереджуватись на тому, що каже вчитель, важко розуміти усну мову. Як зарадити цим реаліям сьогодення у професійній діяльності? Продумати наперед зміну видів навчальної діяльності під час уроку, зменшити тривалість усних інформаційних повідомлень, передбачити доцільну візуалізацію об'єктів/явищ пізнання у різних форматах.

Серйозна проблема сучасного учня – фрагментарність мислення. Дитина мислить дискретними, уривчастими конструкціями, образами, моделями. У цьому їй активно допомагає інтернет-простір як «засіб мозкового виснаження», який просуває парадигму «кліпового мислення», коли на людину плететься нескінченний потік маленьких, фрагментарних, легковажних інформаційних пакетів. Це мислення «миттєвого сприйняття», яке характеризується тим, що людина по суті навіть не мислить, а піддається інформаційній атаці. Зайва, випадкова інформація є абсолютно надлишковою, не потрібною, вона «перевантажує» канали сприйняття і мислення. Дитині просто не вистачає ресурсів для обробки і переробки цієї інформації, і тому «кліпове мислення» виступає в ролі захисного механізму від інформаційно-психологічних перевантажень. Мислення змінюється, підлаштовується і адаптується до нової реальності, довгі і незрозумілі блоки інформації пропускаються, створюючи

ілюзію розуміння. На рівні пізнавального безумовного рефлексу дитина перед монітором комп'ютера уважно слідкує за видозмінами: звук, картинка, рух предметів. У віртуальному просторі, в цій новій для дитини грі містяться різноманітні сюжети. Треба рухатись далі, швидко переключатись, щоб отримувати нові враження та емоції. Поверхнєве сприймання інформаційного потоку поступово трансформується у звичку і навіть залежність. Пам'ять стає короточасною, факти, дати та інші дані більше запам'ятовувати не потрібно, достатньо знати «шлях до них» у всесвітній мережі. При кліповому мисленні домінує короточасна пам'ять, внаслідок чого інформація швидко стирається протягом двох-трьох днів. Відомо, що запам'ятовування здійснюється на підставі аналізу та встановлення логічних зв'язків. Спочатку мозок встановлює логічні зв'язки, засвоює їх, і після цього здійснюється запам'ятовування. Таке запам'ятовування ґрунтується на тривалому мисленні, яке закріплюється на довгі роки. Довготривала пам'ять – це основа нашої особистості. Якщо трапиться біда і нам відмовить пам'ять, ми перестаємо існувати як особистість. Пам'ять - форма психічного відображення, яка полягає в закріпленні, збереженні та наступному відтворенні минулого досвіду, що робить можливим його повторне використання в діяльності або повернення у сферу свідомості. Пам'ять пов'язує минуле суб'єкта з його сьогоденням і майбутнім і є найважливішою пізнавальною функцією, що лежить в основі розвитку і навчання. Без неї неможливо зрозуміти основи формування поведінки, мислення, свідомості, підсвідомості. Системне тренування пам'яті учнів через вправи, тести, вікторини, конкурси, змагання - це вимога часу, як на уроках так і в позаурочний час.

«Кліпове мислення» - це один із способів сприйняття навколишньої дійсності. Можливо, розвиток цієї навички здійснюється на шкоду іншим, але сама по собі здатність до швидкого сприйняття і обробки інформації може в певних ситуаціях стати незамінною. Сильна сторона покоління, вихованого в епоху буму комп'ютерних та комунікаційних технологій, це здатність до одночасного вирішення кількох завдань. Такі люди можуть одночасно слухати музику, спілкуватися в чаті, серфити по інтернету, редагувати фото і робити домашнє завдання. Але платити за це приходиться зайвою імпульсивністю, недостатньою усвідомленістю дій та гіперактивністю. Оперування відразу декількома засобами сприйняття (в першу чергу - зоровим) призводить до миттєвого формування в учнів так званого «інформаційно-візуального ряду», якій усвідомлюється досить міцно. Цей фактор може стати корисним методичним інструментом для навчання майже з усіх предметів. Потрібно тільки забезпечити візуальну завантаженість уроку, причому в набагато більшому обсязі, ніж раніше.

Здатність сучасних учнів миттєво переключати увагу можна розвинути у конструктивному напрямку під час проектної діяльності на уроках. Запропонуйте учням оцінити різноманітні проекти в цілому і одночасно розглянути їх з усіх боків, виділяючи взаємозв'язок між базовими складовими. Ця навичка абсолютно незамінна на

початковому етапі виконання проекту - передпроектному аналізі. Легкість асоціювання, швидка реакція на схожість вражень, причому в зв'язках (музика-картинка, фраза-картинка, картинка-відчуття і т.д.). Асоціативність мислення як володіння навиком швидко і вільно перемикає розумовий процес від руху в одну сторону до руху в зворотному або навіть зовсім в іншому напрямку - невід'ємна властивість творчої особистості. Завдання проектування часто пов'язані саме з асоціативністю. Викликаючи асоціативний ряд, учень досить легко формує власне бачення проекту. Звичайно, недосвідченого проектувальника необхідно направляти в потрібне русло, але невеликі підказки вчителя можуть пробудити у того, хто навчається, прагнення до системного аналізу. До речі, швидкий розум, вміння мислити коротко, можливість і здатність сучасного учня передати сенс того чи іншого явища яскравими і ємними фразами – чи ні в тому секрет образного мислення? Чому б не залучити це, безперечно, корисне вміння наших вихованців у навчальний процес. Учень цифрового покоління тримає в голові безліч зорових образів і здатний до генерації власних ідей на їх основі. Одним з основних компонентів творчого мислення є образне мислення. Не випадково в науці так широко застосовується метод уявного експерименту. Піраміди, собори і ракети існують не завдяки геометрії, будівельної механіки і термодинаміки, а тому, що вони спочатку були зримою картиною в умах тих, хто їх будував. Розвиток творчої особистості учня має спиратися на потенціал його образного мислення, уяву без перешкод. Творчий пошук передбачає політ вільної свідомості, яка спочатку має охопити все, що можливо, без будь-якої потреби пояснювати і класифікувати. А в цьому сьогоднішні вихованці мають досвід, проте зазвичай некерований. Тому цілеспрямовані творчі завдання на зразок: Уявіть..., Створіть..., Придумайте..., Запропонуйте... сприятимуть розвитку творчих здібностей учнів.

Відомий британський футуролог Джеймс Мартін, який передбачив появу інтернету, розділив людей на два типи. Перший тип — «люди книги» — отримують інформацію від читання і володіють «тривалим» мисленням. Другий тип — «люди екрану» — наділені кліповим мисленням. Перевага останніх у тому, що вони мають навичку швидко реагувати на будь-які стимули і зміни. Сучасний представник «кліпової культури» вважає за краще візуальні символи і образи замість того, щоб спиратися на логіку і схеми, в результаті втрачається здатність до системного аналізу і вибудовування довгих логічних ланцюжків. Навколишній світ сприймається як набір розрізнених, мало пов'язаних між собою подій і фактів, які постійно змінюють один одного. Відсутність контексту як деякого смислового зв'язку між явищами, фрагментами або подіями визнається однією з основних проблем «кліпового мислення». Сам по собі кліп - це всього лише форма репрезентації інформації, проблеми ж починаються тоді, коли дитина намагається інтерпретувати і осмислювати отриману інформацію. Відсутність загального контексту в свідомості індивіда не дозволяє отримати цілісну картинку, спираючись тільки на розрізнені фрагменти. Контекст і є те, що пов'язує між собою фрагменти. Відповідно: немає контексту - немає зв'язку - немає цілісної картини сприйняття і розуміння. Через відсутність контексту може виникнути ще одна проблема «кліпового» сприйняття світу. Отриману інформацію неможливо правильно узагальнити і систематизувати. У цьому випадку споживач інформації сприймає реальність не цілісно, а як низку фактів, які не пов'язує між собою. Практично він позбавлений причинно-наслідкових зв'язків, йому важко комплексно підходити до вирішення задач. На противагу зазначеним проблемам необхідно розвивати системне мислення школярів, яке дозволяє встановлювати зв'язки між предметами і явищами об'єктивної дійсності, виявляти закономірності явищ і процесів і прогнозувати їх. Наприклад, використання «системних питань» під час вивчення нової теми як метод організації процесу

мислення дозволяє виявляти відсутність тих знань, яких не вистачає для пізнання даного об'єкта (навчальної теми). Схематично це можна відобразити наступним чином:

Формувати навички системного мислення, виявляти приховані залежності допоможуть також узагальнюючі вправи та завдання, побудова структурно-логічних схем, завдання на аналіз явищ та прогнозування наслідків тієї чи іншої події. Михайло Казінік, педагог зі світовим ім'ям, пропагує метод «парадоксів», який розвиває аналітичні здібності учня. Дослідження показали, що діти з пасивною свідомістю приймають твердження вчителя на віру. Але коли вчитель озвучує два взаємовиключні твердження, як правило, учні замислюються. Пошук парадоксів і протиріч — зручна вправа, яка викоринює споживацьке ставлення до інформації і вчить розмірковувати. Не менш привабливим є комплексний підхід. Наприклад, Франціо можна вивчати через відкриття блискучого Блеза Паскаля, музику Массне, твори імпресіоністів, поезію та прозу видатних французів. Тоді дитина буде оточена не фрагментарними шматками інформації, а загальними поняттями, що зв'язують в одне ціле культуру, науку, місце і час.

Кліпове мислення - це набута якість сучасної людини, яка формується в результаті змін умов існування в інформаційно-цифровому просторі. До ключових особливостей нет-мислення можна віднести: швидкість обробки даних, превалювання візуального сприйняття, складнощі усвідомлення лінійної послідовності інформаційного потоку. Безумовно, феномен кліпового мислення містить у собі ще багато цікавого і вимагає пильної уваги як з боку теоретичної науки, так і практичного шкільного викладання. Потрібно розуміти, що кліпове мислення - це виклик педагогічній громаді в епоху інформаційних технологій, у якого є як плюси, так і мінуси. Мудрий вчитель має використати у навчальному процесі швидку реакцію, образність, гнучкість, лаконічність мислення та технологічність сучасного учня. Як будь-який прояв чогось нового в нашому житті, кліпове мислення надає нам можливість пильніше вдивитися в себе і щось змінити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

1. Єхалов В.В., Седінкін В.С., Баранник С.І. Кліпове мислення. Актуальні питання освіти і науки: Збірник наукових статей, матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 10-11 лист. 2017) Харків, 2017. С. 172-178.
2. Джеймс Мартін. The Meaning of the 21st Century. URL: http://strangeworlds.at.ua/news/anglijskij_futurolog_dzhejms_martin_schitaaet_chno_chelovechestvo_podoshlo_k_povorotnomu_momentu_svoej_istorii/2012-03-18-3506 (дата звернення: 01.12.2019).
3. Шрагіна Л.І. Технологія розвитку креативності. Шк.світ, 2010.С.160.
4. Михайло Казінік. 5 прийомів комплексного навчання: використовуйте асоціації, музику та парадокси. URL: <https://osvitoria.media/opinions/myhajlo-kazinin-uchytel-maye-zhartuvaty-kozhni-10-hvylyyn> (дата звернення: 02.12.2019).
5. Ярмола Т.І. Інформатизація освіти і її наслідок - формування «кліпової» свідомості та «кліпового» мислення - крок уперед чи назад у медичній освіті? Удосконалення якості підготовки лікарів в сучасних умовах: мат. наук.- практ. конф. Полтава, 2016. С. 254-256.
6. Фрумкін К.Г. Кліпове мышление и судьба линейного текста. Топос: літературно-філософський ж-л. 2010. №9. URL: <http://www.topos.ru/article/7371> (дата звернення: 04.12.2019).

Л.І.Даниленко,

методист комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПРО АГРЕСІЮ

У наш непростий час, в умовах політичної та економічної кризи, коли стосунки в соціумі досить напружені, ця тема є вкрай актуальною, оскільки кожна людина зазнає негативного впливу навколишнього світу, що так чи інакше проявляється в її поведінці у вигляді агресії. Зазначимо, що вона повсюдно зустрічається у живій природі і тому викликає надзвичайний інтерес у дослідників як з наукової точки зору, так і у розв'язанні практичних соціальних проблем.

Руйнівна сила агресії, її головна визначальна ознака, привертає до себе увагу вчених різних спеціальностей, а саме: педагогів, психологів, соціологів, медиків.

У буденній мові слово агресія може означати різноманітні дії і вчинки, що пов'язані з порушенням фізичної або психічної цілісності іншої людини або групи людей. Крім цього, у повсякденному житті до агресивної поведінки ми відносимо і нанесення нам матеріальних збитків, і випадки, коли нам перешкоджають у здійсненні будь-яких намірів. Той факт, що агресія містить в собі перш за все антисоціальний аспект, примушує нас відносити до неї такі різні явища і події, як дитячі бійки і громадянські війни, сварки і міжособистісні конфлікти, пограбування і бандитські напади.

Отже, необхідність у проведенні досліджень на означену тему обумовлюється, на наш погляд, низкою причин. **По-перше**, сучасні соціальні катаклізми та рівень розвитку і техногенності суспільства стимулюють прояви агресії. **По-друге**, ще недостатньо повно вивчені чинники та механізми формування агресії як поведінкової реакції особистості.

У сучасній науковій літературі значне місце приділяється питанню агресії, що досліджується багатьма науковцями, такими, як: К. Джеклін, Р. Джин, Е. Маккобі, Дж. Уайт (вплив статевих характеристик людини на наявність проявів агресії); Р. Берон, Д. Зілманн, Дж. Карлеміт, Ч. Мюллер, Дж. Фрідмен, Х. Холдін (негативний вплив зовнішніх факторів на прояви агресії). На цей час існують різноманітні теорії агресивної поведінки З. Фрейда, К. Лоренца, Д. Долларда, Л. Берковітця, Є. Фромма; позиції біхевіористів, інстинктивістів, прихильників їх інтеграції та ін.

Термін «агресія», на думку філологів, походить від латинського слова *gradus* (рух, хід), що трансформувалось через *aggredi* (схилити на свій бік) в *aggressio* (напад). Проте спроби відрізнити агресивну поведінку від неагресивної, спираючись лише на зовнішні ознаки, не дуже продуктивні. Так, один із способів дати визначення поняттю «агресія» полягає в тому, щоб описати агресивну поведінку як порушення соціальних норм. Не тільки неспеціалісти, але й, професійно психологи нерідко називають людину агресивною, якщо вона скоює дії, які порушують прийняті у цьому суспільстві правила поведінки. Підтримуючи таку позицію, видатний психолог Олександр Бандура зазначив, що «більшість із нас визначають поведінку як агресивну, коли вона суперечить соціально схвалюваній ролі. Так, людина, яка використовує ніж, щоб пограбувати, є агресивною, в той час, як хірург, який оперує пацієнта, ні в якому разі агресором не є, бо його дії складають частину соціально схвалюваної діяльності» [2, с. 25].

У педагогічній енциклопедії надається таке визначення агресивної (франц. *agressif* – зухвалий, войовничий) поведінки як дії, що має метою заподіяння морального чи фізичного збитку іншим.

Один із перших дослідників агресії, Л. Берковітц, запропонував таке визначення, відповідно до якого агресія – це «будь-яка форма поведінки, яка націлена на те, щоб заподіяти кому-небудь фізичну або психологічну шкоду» [4, с. 24]

Таким чином, сформулювати досить повне і разом з тим просте і чітке визначення агресії досить складно.

У науковій літературі можна зустріти біля сотні визначень агресивної поведінки. Ось деякі з них: **агресія** – це поведінка з метою нанесення шкоди особі, на котру вона спрямована; **агресія** – це той випадок, коли один індивід шукає можливість поневолити іншого за допомогою сили; агресія – одна із форм поведінки, що має за мету образити або нанести шкоду іншій живій істоті, яка прагне уникнути такої загрози. Наведені визначення характерні для соціально-психологічної літератури. Деяко по-іншому агресію трактують спеціалісти з фізіології поведінки, а саме: **агресія** – цілеспрямована поведінка, що має глибокі біологічні корені, що виникає у стані фрустрації або при наявності стимулів і мають відношення до збереження особин або виду у цілому; **агресивність** – одна з складових нормальної поведінки, котра при певній сукупності стимулів набуває цілеспрямовану форму і реалізується для задоволення життєво важливих потреб або усунення (подолання) будь-якої загрози фізичної або фізіологічної цілісності організму; агресія сприяє збереженню індивіда або виду у цілому і ніколи, виключаючи хижацтво, не викликає деструкцію опонента.

У науковій літературі існує безліч класифікацій та видів агресії.

Так, на думку В.В. Белокопитова, до основних видів агресії слід віднести ворожу та інструментальну. Ворожа агресія – метою агресора є заподіяння страждань жертви. Агресивна поведінка, яка має іншу ціль, окрім заподіяння шкоди, називається «інструментальною агресією». Мається на увазі бажання зберегти свою владу, домінування, або соціальний статус [3, с. 354].

Зазначимо, що про те, наскільки вивчений предмет дослідження, можна робити висновки за чіткістю визначення, за його положенням у системі інших понять і категорій науки. Очевидно, що вище означені визначення не лише характеризуються незавершеністю, але інколи виявляються принципово різними в залежності від понятійного апарату, що використовується автором. Наприклад, дослідники поведінки тварин у визначення агресії обов'язково включають два біологічні принципи: підтримання внутрішнього гомеостазу й збереження особин і виду в цілому, тобто чітко підкреслюють зберезувальний аспект агресивної поведінки. Навпаки, спеціалісти з психології акцент роблять на руйнівну, шкідливу функцію агресії. Множинність визначень агресії витікає з прагнення описати її через різні прояви: поведінкові реакції, емоційне забарвлення, мотиви. Така невідповідність не є випадковою. Розбіжність підходів до вивчення агресії багато в чому пояснюється теоретичними уявленнями щодо виникнення агресивної поведінки.

Разом з тим, незважаючи на розбіжності та різноманітність думок із визначення цього поняття, майже всі науковці дійшли консенсусу в тому, що агресією слід вважати навмисну дію, якою агресор намагається заподіяти шкоду іншій людині [6, с.60]. Так, дослідник А. Басс виділяє такі типи агресії: фізична (Ф); вербальна (В); активна (А); пасивна (П); пряма (Пр); непряма (НПр).

Типи агресії за А. Бассом

№	Тип агресії	Прояв агресії
1.	Ф-А-Пр	Пряме нанесення людині фізичної шкоди (побиття, поранення)
2.	Ф-А-НПр	Змова з іншою людиною щодо нанесення кому-небудь фізичної шкоди
3.	Ф-П-Пр	Прагнення фізично не дозволити кому-небудь досягти бажаної мети (сидяча демонстрація та ін.)
4.	Ф-П-НПр	Відмова від виконання необхідних завдань
5.	В-А-Пр	Словесна образа або приниження іншої людини
6.	В-А-НПр	Розповсюдження пліток про іншу людину
7.	В-П-Пр	Відмова розмовляти з іншою людиною, відповідати на її питання
8.	В-П-НПр	Відмова висловлюватися на захист іншої людини, яку несправедливо осудили

Зазвичай агресія легко ідентифікується, тому агресивних людей легко розпізнати:

- їх погляд і дії сповнені люттю, вони часто вступають у конфліктні ситуації з оточуючими;
- вони приймають рішення за інших, не зважаючи на їх особисту думку;
- у них напористий і загрозливий підхід до будь-якої справи;
- вони критичні щодо інших, висміюють тих, у кого виникають цікаві ідеї, і ніколи не визнають власних помилок;
- постійно перебивають людей і не дають їм можливості висловитися;

У невербальній поведінці також помітні прояви агресивності:

- тіло завжди напружене та випрямлене;
- вони схильні стискати руки в кулаки і вказувати пальцем;
- обличчя завжди похмуре або розгніване;
- у них пронизливий та гучний голос, у якому часто присутній відтінок холоднокровності та сарказму [6, с.61].

Мотиви агресії бувають різними: одні використовують її як відповідну реакцію-захист на атаку з боку іншої людини, другі – для досягнення своїх цілей, треті – для того, щоб заподіяти кому-небудь шкоду та біль [1].

Через те, що прояви агресії у людей різноманітні, необхідно обмежити її дослідження деякими рамками, запропонованими Р. Бероном.

На його думку, агресивні дії можна описати на основі трьох шкал: фізична – вербальна, активна – пасивна, пряма – непряма. Їх комбінація дає вісім можливих категорій, під які підпадають більшість агресивних дій. Отже, такі дії, як стрільба, нанесення ударів холодною зброєю або побиття, при якому одна людина застосовує фізичне насилля стосовно іншої, можуть бути названі фізичними, активними та прямими. З іншого боку, розповсюдження чуток або зневажливі висловлювання за спиною людини можна охарактеризувати як вербальні, активні та непрямі [6].

Залежно від типу агресії, ми можемо припустити причину її виникнення. Найчастіше під агресією ховається нестача впевненості в собі. Коли людина відчуває стрес та загрозу, вона легко втрачає віру в свої сили і може приховати свою невпевненість за агресивністю. Більшість агресивних людей мають занижену самооцінку. Інколи агресія виникає на основі почуття тривоги: люди, які отримали підвищення нерідко агресивні в спілкуванні з оточуючими [9, с.71].

Існують певні чинники, що впливають на характер, способи та прояви агресивності, зокрема: вік, стать, освіта, расово-етнічна приналежність, професія, психофізіологічні параметри, соціальні та соціокультурні аспекти. Розглянемо деякі з них більш детально:

Стать: агресивність є значною характеристикою відмінності чоловіків і жінок. Ця різниця є в першу чергу віддзеркаленням статево-рольових стереотипів. Хоча останнім часом ці рамки значно змінилися, і жінка отримала більшу свободу, самовизначення, у тому числі й у проявах агресивності, лідируючі позиції у жінок займає вербальна агресія. Чоловіки значно частіше і сильніше виявляють фізичну агресію.

Вік: найбільша агресивність спостерігається у підлітковому віці, однак до 25-30 років цей показник виходить на значно нижчий, стабільніший рівень.

Освіта: з підвищенням рівня освіти рівень агресивності знижується.

Расово-етнічна приналежність: у різних етнічних групах вважаються неприйнятними дуже різні форми, способи і ступінь прояву агресивності.

Професія: йдеться про особливості діяльності, пов'язані зі спілкуванням, його специфікою.

Соціальні аспекти: економічний підйом суспільства може посилити фрустрацію і підвищити рівень насильства у соціумі. Коли швидко розвивається урбанізація, зростає досвідченість населення і люди все більше починають замислюватися над тим, що таке справжній матеріальний добробут. Однак, оскільки достаток приходить далеко не просто, це збільшує розрив між бажаним і можливим і тому посилює фрустрацію. Тому навіть якщо зменшується депривація, фрустрація і політична агресія можуть зростати.

Соціокультурні аспекти: в ході соціалізації людина навчається «витагувати» назовні свою агресію. На власному досвіді і спостерігаючи за іншими, людина дізнається, що агресія часто винагороджується. У різних культурах оцінювання, прийняття дозволеної агресії мають різну ступінь вираженості. На це також впливає і економічна ситуація в даній країні. На перший план виступає інструментальна агресія.

Біологічні фактори: хоча схильність людей до агресії може і не кваліфікуватися як інстинкт, агресія все-таки зумовлена біологічно:

- вплив нервової системи (немає чітко локалізованого центру агресії у мозку людини);
 - генетичний вплив (спадковість впливає на чуттєвість нервової системи до збудників агресії);
 - біологічні фактори (хімічний склад крові – впливає на чуттєвість нервової системи до стимуляції агресії, наприклад, тестостерон – чоловічий статевий гормон, алкоголь, наркотики тощо);
 - відчуття дискомфорту: біль, спека, тіснота тощо.
- У цих випадках реакції як правило носять форму ворожої агресії [8, с.27].

Елементами виникнення ворожої агресії є:

- телебачення (перегляд передач, що включають сцени насильства та агресії, можливо є однією з причин зростання агресивності, знижує сприйнятливості до агресії (спотворене уявлення про реальність);
- груповий вплив – завдяки соціальному «зараженню», у групах агресивні тенденції значно посилюються [7, с.38].
- Існує безліч теоретичних обґрунтувань виникнення агресії, її природи і факторів, що впливають

на її прояви. Найпоширенішими з них є: теорія потягу, екологічний підхід, фрустраційна теорія соціального наuczіння.

Теорія інстинктів (теорія потягу) У. Мак-Дугалл, З. Фрейд тлумачать її як природну внутрішню властивість людини, форму поведінки, що визначається вродженими інстинктами і потягами. Згідно з цією теорією агресивна енергія періодично накопичується в індивіда, потребує вивільнення або трансформації. Розглянемо детальніше деякі концепції інстинктивних механізмів агресії. Так, уявлення видатного вченого Зігмунда Фрейда вважається однією з перших теорій, що пояснює агресію з точки зору існування спадкових механізмів її формування і прояву. Досить цікавою є еволюція поглядів З. Фрейда на агресивну поведінку. До 1914 року він вважав, що агресія виникає внаслідок неможливості задовольнити провідну (сексуальну) потребу і тому формується вторинно як інструмент досягнення мети. Але Перша світова війна, що забрала життя 10 млн. людей, внесла серйозні корективи щодо уявлень засновника психоаналізу. Фрейд формулює нові уявлення про агресію, які зводяться до того, що прагнення людей до вбивств і руйнувань закладено глибоко у людській природі і є вродженим. До двох провідних сил людської природи – *его* і *лібідо* – він додає *танатос* – внутрішнє прагнення людини до смерті. Відтепер життя є боротьбою між силами творення і руйнування. Внутрішнім прагненням до самознищення, на думку Фрейда, володіє все живе на Землі, це є універсальною ціллю, що ґрунтується на вродженому спонуканні повернутися до стану неорганічної матерії. Але інстинкт самозбереження *я* і *виду* в цілому протидіє руйнівній силі *танатоса*. Це зіткнення викликає зміщення у напрямку дії інстинкту смерті, він прагне реалізувати свою потенцію у знищенні оточуючого світу – виникає агресивна поведінка. Фрейд уявляв дію цього інстинкту у вигляді енергії, що накопичується в організмі і розрядки її у зовнішню поведінку, агресію. Творець психоаналізу вважав, що агресивність без зовнішнього акту агресії неможлива. Людині доводиться вибирати між самознищенням і знищенням оточуючих його людей або речей.

Неофрейдизм. Послідовники З. Фрейда неодноразово робили спроби розв'язати протиріччя теоретичних надбудов свого вчителя. Проте ревізії зводились лише до заміни екзотичних понять, у той час як принцип інстинктивної, вродженої природи залишався незмінним. Так, неофрейдисти відійшли від терміну *танатос*, замінивши його *агресивним інстинктом*, що *стає своєрідним антиподом-доповненням до лібідо*. Знову два основні інстинкти описувались з точки зору енергетичної моделі. Стан агресивності уподібнювався до певного ступеня стану сексуальності, так що цілком можна було припустити наявність постійної сили потягу, що порівнювалась з лібідо. Радикальні ж неофрейдисти хоча і стверджували, що агресія є вродженим потягом, все ж у своїх концепціях значне місце віддали факторам зовнішнього середовища, процесам виховання і навчання.

Теорія екологічного підходу. Визнаним лідером групи дослідників, які вивчали цей феномен є лауреат Нобелівської премії, всесвітньо відомий етолог Конрад Лоренц. У своїй широко відомій науковій праці «On aggression» (1963) він писав, що агресія виникла у процесі еволюції і несе в собі певні визначені функції адаптації тварин до навколишнього середовища, регулює їхню життєдіяльність, а саме: сприяє більш широкому розселенню живих істот у природі, більш раціональному і повному використанню ресурсів біосфери, відіграє значну роль в організації угруповань, здійснює елімінацію недостатньо пристосованих особин, створюючи умови для виживання сильних генотипів. Агресія, як це не здається на перший погляд, має низку альтруїстичних ознак, зокрема захист інших особин від нападу хижаків

або від чужинця, який вдерся на територію клану або зграї. Усі вище означені ознаки і функції агресивної поведінки дають підґрунтя для припущення, що агресія, подібно іншим формам інстинктивної поведінки, повинна мати глибоке генетичне коріння [5]. При цьому Лоренц услід за Фрейдом описав виникнення і проявлення агресії як результат накопичення в організмі гіпотетичної агресогенної енергії, що потребувала виходу у вигляді специфічної поведінки. Погляди Фрейда і Лоренца на агресивну поведінку як на акт, що знімає внутрішню напругу, сягають уявлень Арістотеля про катарсисний, тобто очищуючий вплив сучасних йому трагедій, що афекти, які відтворюються на сцені, сприяють вивільненню у глядачів аналогічних емоцій.

Конрад Лоренц прослідкував аналогії у прояві агресивності у тварин і людини. Так, зокрема, він відмітив, що агресія у багатьох тварин, також як і у людини, є необхідною умовою виникнення дружби. Цей, на перший погляд, парадоксальний висновок вчений підтвердив багаторічними спостереженнями за поведінкою тварин. Наприклад, дикі гуси є одними з найбільш агресивних видів птахів, і саме вони, як це не дивно, утворюють стійкі багаторічні пари.

Разом з тим Лоренц підкреслював, що агресія може проявлятися як спонтанно, так і у разі наявності у середовищі специфічних стимулів, що її запускають. Проте, говорячи про вродженість агресивної поведінки, Лоренц звертає увагу на те, що тварини володіють достатньо надійною системою контролю і придушення власної агресивності, реагуючи на стимули, які впливають від об'єкта агресії: поза підкорення, звуки, запахи. Ці стимули раптово зупиняють агресора, дозволяючи партнеру уникнути зіткнення і прибрятися геть. Тому, як вважає Лоренц, агресія не являє ніякої суттєвої небезпеки для особин свого виду, більш того, ніколи не буде сприяти повному знищенню видів, які є здобиччю хижаків. Він пише, що остання пара левів навряд чи вб'є останню пару антилоп, позбавляючи себе тим самим всіляких засобів до існування. Проте проблема агресивності полягає в тому, що на відміну від тварин у людини біологічний контроль агресивності розвинутий недостатньо, механізми придушення агресивності не такі сильні, як, скажімо, у хижаків [5].

Конрад Лоренц бачить вихід у тому, щоби спрямовувати агресивну енергію в інше русло, дати їй вихід у менш шкідливій, агресоподібній поведінці, наприклад, у спортивних змаганнях, а також виховувати у підростаючого покоління неагресивні мотивації, тобто він закликає до формування механізмів психологічного і соціального контролю агресії [6]. Уявлення Лоренца поділяють багато психологів і дослідників поведінки тварин. Більш того, аналіз поведінки тварин різних видів багато в чому сприяв розвитку іншої теорії виникнення агресії – фрустраційної.

Фрустраційна теорія. Перший варіант цієї теорії був створений групою вчених під керівництвом Д. Долларда (1939) в науковій соціально-психологічній школі Йельського університету. Він складався з двох постулатів:

1. **Фрустрація завжди реалізується в агресивній поведінці.**

2. **Агресія завжди є наслідком фрустрації.**

Термін «фрустрація» походить від латинського «frustrare», що означає провал, зрив, невдача. У психології фрустрацією називають стан, який виникає внаслідок неможливості задовольнити провідну потребу. Вважають, що фрустрація стимулює формування у суб'єкта агресивної мотивації – основи агресивної поведінки, метою якої є усунення перешкоди, яка викликала фрустрацію. Простота поглядів і ясність фрустраційної теорії здобула прихильність численних прибічників серед психологів і стала стимулом для проведення серії експериментів для її перевірки. Отримані результати змусили вчених багато чого переглянути у занадто спрощеному описі агресії. З'ясувалось, що не

кожна фрустрація веде до агресії. Також було виявлено, що фрустрація в певних умовах може навіть пригнічувати агресивну поведінку, якщо, наприклад, агресор знає про можливе покарання за свою поведінку. Агресія, котра не може бути реалізована у вигляді атаки або нападу зміщується на інші предмети або набуває рис непрямой агресоподібної дії: стискання кулаків, кусання нігтів і таке інше. Форма і сила зміщення агресії залежить у цьому випадку від сили агресивної мотивації.

Уявлення про специфічну агресивну мотивацію лежать в основі деяких варіантів теорії фрустрації. Їхні прибічники доповнили фрустраційну теорію новими положеннями, найважливішим з яких було визнання значної ролі агресогенних стимулів. Для виникнення агресії недостатньо лише фрустрації, необхідний також агресивний стимул. У випадку неможливості задовільнити провідну потребу фрустрація, як правило, переходить у стан злості і лише потім, у разі сприятливих обставин запускаючи подразників у агресію.

Інші дослідники надають великого значення попередньому досвіду людини, яка зазнає фрустрації. Один із провідних спеціалістів з вивчення агресії Олександр Бандура підкреслює, що фрустраційно-агресивно мотиваційний взаємозв'язок представлено в організмі у вигляді вродженого причинно-наслідкового механізму, але агресивна поведінка реалізується із стану фрустрації завдяки попереднім підкріпленням агресивної поведінки і соціальному досвіду агресора. Багато психологів відмічають важливість сили моральних переживань у потенціального агресора, ступеня довільності і раптовості фрустрації, що виникла. З'являються дані про те, що у ситуації, яку агресор може усвідомити і виправдати, а також передбачити, фрустрація не здатна викликати навіть фізіологічних змін, зазвичай передуючих агресивній поведінці, не говорячи вже про видимі прояви злості. Ці та інші факти стали основою виникнення іншої теорії агресії – теорії соціального научіння.

Теорія соціального научіння. Ідейними натхненниками цієї теорії стали Леонард Берковітц й Олександр Бандура. Спершу Берковітц відстоював позиції фрустраційної теорії агресії. Згодом, коли були отримані експериментальні дані, що не вкладалися в основні положення теорії, Берковітц удосконалив її, додавши два фактори регуляції агресії, а саме: гнів (як спонукальний компонент) і пускові стимули (специфічні подразники).

Почуття гніву, як вважає Берковітц, формується у людини у випадку виникнення зовнішніх перешкод для досягнення будь-яких цілей. Але сам по собі гнів не переходить в агресію; щоб це відбулося, необхідні адекватні пускові стимули. Зв'язок пускового подразника з агресивною поведінкою базується, на думку Берковітця, на попередньому досвіді і научінні тому, що, крім агресії, ніяка інша дія, що викликана даним стимулом, не приведе до досягнення результату. «Сила агресивної реакції на будь-яку перепону є функцією гніву, що виник і ступеня зв'язку між його збудником і пусковим стимулом», - писав Берковітц [4, с. 15].

Погляди Олександра Бандури являють собою синтез теорії научіння і когнітивних теорій мотивації. Він писав: «Фрустраційна теорія майже не враховувала стан самої особистості, оцінку ситуації, що склалась нею. Вона не в змозі пояснити, чому агресивність людини дуже часто знижується в разі виникнення неагресивної дії, вона (теорія) не розглядає можливості повного придушення агресивних спонукань у випадку переоцінки ситуативних подразників самою людиною» [2, с. 11].

Крім того, теорія мотивації ігнорувала роль соціально-культурних символів, які гальмують або полегшують агресію в суспільстві, виникнення почуття презирства до себе або докори совісті після здійсненого насилля і багато інших соціальних факторів.

Таким чином, теорія соціального научіння приділяє особливу увагу історії виховання і розвитку особистості.

Не можна сказати, що агресивна мотивація як організуюча основа агресивної поведінки відкидалась, але виникнення агресії було поставлено у залежність від отриманого попереднього досвіду суб'єктом. Олександр Бандура вважає, що «...неприємне переживання скоріше викликає сплеск емоцій, котрі лише при наявності відповідного стимулу, що передує научінню і передбаченню можливості вдалого завершення агресії, формують повноцінну, цілеспрямовану агресивну мотивацію» [2, с. 12].

На цей час на основі теорії научіння виникли більш складні і багатоконпонентні концепції, які є досить близькими до типово когнітивно-особистісних теорій.

Таким чином, уявлення про агресивну поведінку людини дотикаються загальними психологічними і навіть філософськими теоріями поведінки людини, і з цієї точки зору проблема агресії може бути розв'язана лише у разі розуміння природи людини як суспільного феномена. Разом з тим, визнаючи біологічні корені агресії людини, теорія научіння підкреслює неагресивну в цілому природу людини, доводить на численних прикладах, що агресія психічно здорової людини носить, як правило, інструментальний характер, тобто формується для подолання перешкод і не має в своїй основі агресивної мотивації, тобто психічно здорова людина не має наміру причинити страждання іншій людині.

Навпаки, лють, злість, жорстокість – приклади патологічної агресії, у якій першою і найбільш значимою ціллю є бажання фізичного або морального страждання жертви. Попередження і корекція такої поведінки неможливі без ясного розуміння біологічних основ агресивності людини, без глибокого і всебічного аналізу нейрофізіологічних механізмів формування, реалізації й гальмування агресивних прагнень у людини.

Висновки. Проведений аналіз наукових підходів щодо вивчення агресивної поведінки дає підстави зробити такі висновки: агресія є результатом засвоєння агресивного світосприйняття, світогляду та світорозуміння, а також одним з наслідків фрустрації. Вивчення наукових постулатів і ідей вище означених теорій агресивності дозволяє глибше зрозуміти наслідки особистісного й суспільного розчарування в час кризових комунікацій й тотальної нестабільності.

Погляд на агресію як результат дії фрустраторів дає підстави для пошуку нових напрямів експериментальних досліджень, визначення перспективних методів запобігання та корекції агресивної поведінки, що є важливим аспектом подальшої роботи дослідників в даному напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агресия подростков. URL: <http://strana.sovetov.com/kids/14/3988-teenage-aggression.html>
2. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния семейного воспитания и семейных отношений /А. Бандура, Р. Уолтерс, пер. с англ. Ю. Брянцевой, Б. Красовского. Москва :Апрель Пресс, ЭКСМО-ПРЕСС, 1999. 512 с.
3. Белокопытов В. Агрессия как форма девиантного поведения: теоретический анализ. Социально-гуманитарные знания. 2010. №6. С. 350-357.
4. Берковец Л. Агрессия, причины, последствия и контроль. СПб.: ПРАЙМ – ЕВРОЗНАК: Нева: М.: Олма – Пресс, 2002. 512 с.
5. Данилюк А. Конрад Лоренц: концепция вродженої людської агресивності Філософська думка. 2005. №3. С. 78-102.
6. Кудрявцева Н. Н. Агрессия: от концепции К. Лоренца к современному представлению. Природа. 2008. №9. С. 60-63.
7. Левитов Н. Д. Фрустрация как один из видов психических состояний. Вопросы психологии. 1967. №6. С. 38-58.
8. Мовчан П. Алгоритми вияву агресії. Віче. 2003. №11. С. 27.
9. Строяновская Е. Агрессия помощник или враг. Секретарь-референт. 2008. №2. С. 70-73.

В. І. Мозгова,

практичний психолог Золотоніської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Черкаської обласної ради

ПОДОЛАННЯ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ: ПОРАДИ ПЕДАГОГУ

Питання насилля в освітніх закладах стоїть на сьогодні надзвичайно гостро. Адже ситуації, коли діти дають образливі прізвиська один одному, глузують над однокласниками, піддражнюють, ставлять підніжки чи дають стусани іншим дітям, вже нікого не дивують. Це відбувається щоденно, регулярно та повсюдно. Та ціна бездіяльності у вирішенні даного питання дуже висока, оскільки наслідки шкільного насилля позначаються на подальшому житті дітей, сповільнюючи їх емоційний та когнітивний розвиток, руйнуючи їх здоров'я, згубно впливаючи на поведінку дитини та в кінцевому підсумку – на суспільство в цілому.

Шкільне насилля – надзвичайно складна проблема, і при її вирішенні необхідно враховувати багато різних факторів. Бажано, аби в боротьбі з ним були задіяні всі учасники освітнього процесу разом: самі школярі, їхні батьки, педагоги та всі працівники школи. Безумовно, вирішальна роль в боротьбі з насиллям в школі належить педагогам, але наодиноці вони не можуть з ним справитись. Тому пліч-о-пліч з педагогом над цією проблемою в школі працюють психолог, соціальний педагог, керівництво освітнього закладу, батьки та представники органів влади.

На шкільне насилля впливає багато факторів: наприклад, неоднакове розуміння насилля в різних культурах, відмінності соціального та економічного стану, відносини між членами сім'ї, в якій проживає дитина, а також середовище за стінами школи. Так, у Всесвітній доповіді ООН про насилля щодо дітей **розрізняють наступні основні форми насилля:**

- фізичне і психологічне покарання;
- булінг;
- сексуальне та гендерне насилля;
- зовнішнє насилля (дія організованих асоціальних угруповань).

Застосування фізичного чи тілесного покарання до дитини обертається важкими наслідками для її психічного та фізичного здоров'я. Воно може викликати депресію, тривогу, стати причиною девіантної поведінки, відсутності сформованого співчутливого та уважного відношення до оточуючих, затримувати розвиток соціальних компетентностей учнів. Більше того, тілесні покарання руйнують стабільний емоційний стан не тільки дітей, щодо яких вони застосовувались, але й педагогів та інших дітей, які були свідками покарання. Застосування фізичної сили породжують злість та образи, які заважають встановленню довірливих відносин між педагогом та учнем. А така атмосфера надто ускладнює роботу педагога, позбавляє радості та задоволення від перебування в школі. Тілесні покарання демонструють учням, що застосування насилля – вербального, фізичного чи емоційного – допустимо, особливо, якщо воно направлено на меншого за віком, або більш слабого. Подібні випадки приводять до виникнення в освітньому середовищі нездорової атмосфери насилля та зростання кількості випадків булінгу.

Наслідки булінгу для всіх його учасників (кривдника, жертви, спостерігачів) надзвичайно важкі: виникнення труднощів у спілкуванні з іншими, погіршення успішності. Діти, які частіше від інших зазнають булінгу, відчувають самотність, посилену тривогу, страждають від низької самооцінки, часто бувають пригнічені.

Зустрічається в освіті і **гендерне насилля**. Причому, воно водночас може набувати психологічних, фізичних і сексуальних форм. Гендерне насилля активно спрямоване на посилення статевої нерівності, загальноприйнятих стереотипів і соціальних ролей, які часто нав'язуються самим суспільством. Частіше жертвами гендерного насилля стають дівчатка, хоча хлопчики теж знаходяться в зоні ризику.

Гендерне насилля в школі може бути психологічним, коли, наприклад, дитина піддається звинуваченням за те,

що вона сама спровокувала насилля своєю поведінкою; фізичним, коли дитина зазнає тілесних покарань за свою «недостойну» поведінку; сексуальним, якщо дитина зазнає сексуальних домагань іншими учнями чи працівниками освітнього закладу. Через страх, що їм не повірять, бути засудженим учні рідко повідомляють дорослим про випадки сексуального насилля в школі. Тому тут потрібна надзвичайна уважність педагогів та близьких людей, які зможуть помітити ознаки незвичайної поведінки дитини та вчасно допомогти їй. Адже цей вид насилля залишає чи не найглибші рани в житті дитини, та залишає подальший негативний вплив на все її життя.

То як же педагогам, що працюють з учнями, навчити дітей будувати більш гармонійні взаємовідносини з однокласниками, вчителями, вихователями, оточуючими, як покращити контакт з учнями? Як створити в школі культуру взаємоповаги, взаємопідтримки, ненасильства?

Зробіть учнів своїми союзниками в боротьбі з насиллям. Розкажіть учням про їх права та права всіх людей, з якими вони контактують (однолітки, вчителі, вихователі, члени їхніх сімей, сусіди, друзі...). Знайомити учнів з правами людини і правами дитини може відбуватися у формі бесід, ролевих ігор, дискусій, диспутів, за допомогою різноманітних ігрових програм (їх зараз існує досить багато), а також на прикладах з реального життя учнів та школи, щоб учні могли проаналізувати отримані знання про права дитини та людини і застосувати їх в реальному житті під час навчання в школі, в своєму співтоваристві. У Конвенції про права дитини та в Загальній декларації прав людини проголошується право кожної людини на освіту і право кожної дитини рости у безпечній обстановці. Можна обговорити ці документи з учнями і спробувати сформулювати, як треба розуміти, поважати і захищати право кожного учня в класі та школі, в чому це проявляється та як втілюється в житті.

Ще один дуже важливий момент. Захід, який надзвичайно допомагає прояснити права і обов'язки учнів та педагогів, а також заохочує ініціативу учнів надалі – спільне складання правил поведінки в освітньому закладі. Запропонуйте учням разом написати кодекс поведінки, визначити коло їх обов'язків, обговоріть разом, які дії допустимі, а які можуть когось скривдити або посварити клас, що потрібно, аби педагоги могли працювати, а учнів навчатися в доброзичливій атмосфері. Обговоріть, що вважається насиллям, а що ні. Які права порушує той чи інший акт насилля, заохочуйте інтерес та повагу учнів до відмінностей між людьми за допомогою диспутів, екскурсій, ігрових програм, бесід.

Використовуйте лише конструктивні дисциплінарні прийоми і методи.

Правила класу мають бути короткими, точними і, обов'язково, позитивними. Вони мають бути простими за формою і зрозумілими за змістом. Формулюйте правила з точки зору «як потрібно», а не «як не потрібно поступати чи чинити». Обов'язково простежте, щоб правила класу не суперечили загальношкільним. Використовуйте дисциплінарні заходи, що мають виховний, а не каральний характер. Якщо ви хочете «відчитати» учня за якийсь проступок, пам'ятайте, що ваші слова повинні бути спрямовані на проступок та його можливі наслідки, а не на особистість учня в цілому. **В залежності від ступеня тяжкості скоєного учнем ви можете:**

- виділити час після уроків, щоб обговорити проступок з учнів, разом з'ясувати, чому він так вчинив та що треба зробити, щоб виправити становище;
- запропонувати учневі вибачитися;

- проаналізувати серйозність ситуації та, якщо потрібно, залучити до розв'язання ситуації інших фахівців.

Запропонуйте учням організувати шкільний клуб проти насильства, допоможіть придумати заходи, спрямовані на створення здорової обстановки та безпечного для всіх освітнього середовища.

Приймайте активну та дієву участь в боротьбі з булінгом.

Разом з учнями, іншими педагогами, працівниками школи визначтеся в понятті «булінг», щоб у всіх було однакове розуміння цього явища. Послідовно та ефективно реагуйте на прояви фізичної та вербальної агресії. Будьте суворішими до повторних проявів агресії. Відповідь на такі випадки повинна бути передбачуваною та негайною, заснованою на однакових очікуваннях для всіх учнів. Разом із застосуванням дисциплінарних заходів зверніться до шкільного психолога, аби він провів роботу з кривдником та жертвою, а також із свідками насильства. Зробіть все, аби не допустити повторних знущань.

Разом із шкільним психологом заохочуйте учнів – свідків булінгу – звертатись до дорослих, аби підтримати жертв булінгу та засудити булінг. Досягнути цього можна за допомогою посередництва однолітків та спеціальних програм з розвитку навичок вміння вирішувати конфліктні ситуації ненасильницьким шляхом. Такі програми також учать школярів підтримувати один одного, заявляти про випадки булінгу, не боячись наслідків. Педагог повинен давати позитивну оцінку діям учнів, які підтримують один одного, аби зупинити булінг. Не менш важливо захистити від переслідувань тих, хто повідомляє про випадки булінгу.

Для досягнення вищезгаданих цілей попросіть учнів разом з вами та між собою обговорити, що вважається булінгом, а що ні, як краще та правильно реагувати на різні прояви агресії, доведіть, що звертатися по допомогу до дорослих – це правильно, а замовчувати випадки насильства – обурливо.

Вчіть учнів стійкості, допомагайте їм відповідати на виклики життя конструктивно.

Розвивайте в учнів стійкість і здатність справлятися з щоденними проблемами, стресами, неприємностями, використовуючи та налагоджуючи дружні стосунки з однокласниками. Це обов'язково знизить вірогідність того, що учень сам удасться до насильства чи стане його жертвою. Педагоги, які демонструють соціально конструктивну поведінку, уміють захистити та правильно спрямувати своїх учнів, знають, як підвищити їхню опірність, показують учням найкращий приклад, як треба позитивом відповідати на немінучі щоденні життєві труднощі.

Зробіть ролеві ігри постійною практикою в кожному класі, де учні намагаються вирішувати свої проблеми силою. Обговорюйте з ними обов'язково кожен конфлікт, шукайте шляхи їх мирного вирішення. Беручи участь у розігруванні ситуацій, близьких до життєвих, що виникають у реальному світі, учні на практиці спробують впоратися зі стресом, зрозуміють, як поводитися в незвичній чи несподіваній для них ситуації. Заохочуйте ігри, де діти зможуть «приміряти» на себе різні ролі (окривдженого однокласника, кривдника...). Попросіть їх розповісти, що вони відчували в кожній ролі, що допомогло їм впоратися з ситуацією. Поясніть дітям, що будь-які насильницькі дії, навіть образливі слова терпіти не можна. Невідворотність реакції на будь-який прояв агресії повинна служити для учнів знаком того, що нешанобливе відношення до людини і зневага до прав людини недопустимі у вашому колективі.

Будьте зразком для наслідування, виступаючи проти гендерного насильства.

Не забувайте, що гендерна упередженість породжує гендерну дискримінацію. Існує безліч гендерних стереотипів, які педагогу необхідно здолати. Боріться проти них та навчайте цього учнів. Не фокусуйте свою увагу тільки на випадках знущань з дівчаток, оскільки хлопчики теж часто бувають у ролі жертви. Стежте, щоб ви однаково відносились до дівчаток та хлопчиків, щоб їх активність була однаковою. Навчайте учнів не ображати та не дражнити один одного, особливо якщо це стосується статевих відмінностей. Усі люди різні, але всі ми рівні!

Відстоюйте механізми шкільної безпеки!

Відносьтеся до скарг учнів на випадки насильства серйозно, проявляйте турботу про їх фізичне та психічне здоров'я. Довіряйте сказаному учнями: ситуацію не можна недооцінювати.

Запропонуйте учням ініціювати зустріч з педагогами, директором школи, психологом, соціальним педагогом, іншими учнями школи в цілях вироблення обов'язкових для усіх правил поведінки в школі.

Разом з адміністрацією школи працюйте над створенням безпечного освітнього середовища.

Разом з учнями обійдіть територію школи та визначте безпечні та небезпечні місця, а також території, що представляють для учнів особливу загрозу.

Персонал школи повинен звернути особливу увагу на погано освітлені місця, бездоглядні сходи і туалети, де учні можуть піддатися насильству.

Разом з учнями ініціюйте в школі кампанію за безпечне шкільне середовище, визначте погано освітлені або небезпечні місця на території школи, подумайте, як можна виправити ситуацію.

Вивчіть методи запобігання та вирішення конфліктних ситуацій та навчіть їх своїх учнів.

Педагогу необхідно володіти методами мирного розв'язання конфліктних ситуацій та вмінні керувати класним колективом на основі принципів поваги прав людини і виховання в душі миру. Для цього зараз є безліч можливостей.

У своїй роботі застосовуйте техніку посередництва та навчіть своїх учнів, як можна виходити з конфліктних ситуацій. **Ось, наприклад, один з методів ведення переговорів, які допомагають у розв'язанні конфлікту:**

- 1) визначаємо суть конфлікту («Через що ми сперечаємось? Як і чому виникла проблема?»);
- 2) ділимося думками та обмінюємось пропозиціями щодо виходу з конфлікту;
- 3) за допомогою ролевих ігор та обговорень намагаємось подивитись на ситуацію ніби зі сторони;
- 4) знаходимо компроміс, який дозволить обом учасникам досягти згоди, не ущемляючи інтересів один одного (наприклад: «Давай сьогодні поступимо так, як ти вважаєш за правильне, а завтра, так, як я вважаю за правильне, а потім подивимось, як краще»);
- 5) обираємо правильне рішення.

Навчіть учнів не соромлячись виносити реальні життєві ситуації на обговорення. Виберіть спірне питання, яке виникло між учнями, нехай вони розіграють ситуацію. Попросіть третього учня допомогти своїм однокласникам прийти до загального рішення. Вчіть учнів бути посередниками у вирішенні конфлікту, якщо його учасники не можуть справитися з проблемою самостійно.

Вчіть учнів відноситися до інших так, як вони хочуть, щоб відносилися до них самих, а особливо до тих учнів, хто відрізняється від них, належить до іншої культури чи має особливості розвитку.

Пам'ятайте, різноманіття треба поважати, кожен має право бути іншим!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова-Турченко О. Г. Від конфлікту до взаєморозуміння. Київ: Український науково-дослідний інститут психології, 1992. 36 с.
2. Глазырина Л. А. Предотвращение насилия в образовательных учреждениях. Методическое пособие для педагогических работников / Л. А. Глазырина, М. А. Костенко; под ред. Т.А. Епомяна. Москва. 2015. 145 с.
3. Запобігання та протидія насильству. Методичні рекомендації. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480. Київ. 2018.
4. Как остановить насилие в школе. Пособие для учителей. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000184162_rus.
5. Пovyакель Н. І. Психопрофілактика конфліктів. Київ: Шкільний світ, 2012. – 126 с.
6. Предотвращение насилия в образовательных учреждениях. Методическое пособие для педагогических работников /Л.А. Глазырина, М.А. Костенко; под ред. Т.А. Епомяна. М., 2015.

Н. І. Коноваленко,

вихователь ДНЗ «Барвінок» Гельмязівської сільської ради Золотоніського району Черкаської області

«КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ»

ТВОРЧІ ПРОЕКТИ ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: розкрити практичні форми і методи роботи щодо сучасних підходів впровадження знань історичного минулого українського козацтва, які використовуються, переосмислено, в дитячому колективі та сприяють формуванню патріота, громадянина рідної країни. Для цього автором рекомендується побудувати виховний процес таким чином, щоб дитина йшла сама до здобуття знань, щоб кожне явище дитина відкривала для себе через власну діяльність. Дуже важливе для української дитини втілення неповторного духовного світу козаків Запорізької Січі, їх культури, традицій, історії.

Таким оптимальним варіантом, є використання творчих проектів «Козацькому роду нема переводу» для старших дошкільників, необхідними засадами яких є реалізація пізнавальної та розвивальної функцій на різних етапах взаємодії педагога з дитиною.

І. Мотиваційний етап

Мета:

- виховувати у дітей любов і гордість за свою Вітчизну, повагу до національних традицій;
- викликати інтерес до цієї теми, бажання дізнатися щось нове, з'ясувати рівень знань про минуле українського народу, українську символіку;
- підвести до прагнення навчитися спілкуватися українською літературною мовою, влучно використовувати приказки і прислів'я (включити це завдання в "дерево цілей");
- зацікавити історичними подіями, пов'язаними із зародженням Запорізької Січі;
- викликати бажання взяти участь у козацьких розвагах.

Матеріали: демонстраційний: книга "Моя Україна", зображення козацької атрибутики, герб України, аудіозапис гімну України;

роздатковий: дидактичні ігри "Україна", "Продовж ряд", "Покажи і поясни".

Прийоми:

1. "Сюрпризний момент" - від паралельної групи лист-запрошення взяти участь у козацьких змаганнях; дидактичні ігри з метою діагностики знань дітей з цієї теми.
2. Ознайомлення з гербом України, вимогами, пов'язаними з державною символікою.
3. Пояснення порядку виконання гімну України.
4. Визначення форми "дерева цілей", завдань, які треба виконати, щоб добре підготуватися до козацьких розваг, домовитися, хто і коли виготовлятиме "дерево цілей".

Що хотіли дізнатися діти?

- Навчитися ліпити і малювати козацьку зброю.
- Як жили козаки.
- Як козаки ходили в походи.
- Що їли козаки.
- Хто у козаків найголовніший.

Пропозиції щодо "дерева цілей":

- Козак на коні, в руках завдання.
- Козацька люлька із завданнями.
- Козацький прапор із завданнями (діти обрали саме це «дерево цілей»)

Заняття з ліплення

Тема. Козаки біля свого куреня (ліплення людей-козаків, чим вони займалися в козацькому таборі).

Мета:

- виховувати любов та повагу до історії свого народу, охайність у роботі;
- створити умови для передачі знань своїм ровесникам про козаків і їхнє житло;
- надати можливість створювати композиції (власні чи колективні) з декількох образів, ліпити людей і тварин

(коней, волів) комбінованим способом, передавати їхні характерні особливості;

- вправляти м'язи пальців у застосуванні знайомих технічних прийомів ліплення з цілого куска, розкачування, витягування, прищипування, примазування.

Матеріали: картина «Козаки біля куреня», фото «Козацький курінь», приладдя для ліплення, зразки виліплених виробів з пластиліну та солоного тіста.

Ігрова діяльність

Дидактичні ігри. "Слово краснее скажи", "Що означає слово?", "Що для кого?"

Мета: провести вступну діагностику знань і словникового запасу з цієї теми.

Українські народні ігри.

Поцікавитися, чи діти знають такі ігри, як "Тягни бука", "Запорожець на Січі", "Хвостач", "Переправа через річку", "Сміхота", "Пускайте нас".

- Яку з цих ігор ви хотіли б вивчити першою? Як не забути про решту? (Внести в "дерево цілей").

Сюжетно-рольова гра. Вихователька у ролі матері включається в гру та пропонує іншим "мамам" сходити в художній салон і придбати розписані керамічні глечики, тарелі, куклі.

Мета: стимулювати розвиток нової сюжетної лінії, бажання збагатити предметно-ігрове середовище.

Спостереження

Мета:

- перевірити, які дерева розпізнають діти, чи вміють визначати спільне і відмінне;
- викликати бажання бути спостережливим і на прогулянці і по дорозі додому.

Методи і прийоми:

- (ігри за темою «Козак - вартовий»)
- "Кращий вартовий",
- "Ні птах не пролетить, ні звір не пробіжить непоміченим".

Цікаво обігрувати самостійно виліплені вироби

Заняття з художньої праці

Тема. Виготовлення "дерева цілей".

Мета: виявити вміння планувати спільний задум, розподіляти обов'язки, використовувати шаблони, комбінувати різні матеріали.

Робота з батьками:

Виготовити ширму "Шануймося, бо ми того варті", внести в рубрику батьківського куточка "Чим ми займаємося" інформацію про вивчення нової теми і рекомендації батькам, щоб допомогли дітям в опануванні знань з цієї теми.

Домашнє завдання: Дізнатися від рідних про козаків, Запорізьку Січ, принести книги, старовинні речі, соломку, лозу.

Індивідуальна робота:

Провести ввідну діагностику знань з дітьми, які не змогли самостійно виконати завдання під час заняття і вивчення правил до нових ігор: "Україна", "Продовж ряд", "Покажи і поясни".

Мета: вияснити причину й уточнити рівень та обсяг знань кожної дитини з цієї теми.

2. РЕПРОДУКТИВНИЙ ЕТАП

Проектне заняття

(дитина і навколишній світ + рідна природа + мовленнєве спілкування).

Тема. Побут козаків.

Мета: обмінятися інформацією про способи пересування козаків; тварин, які допомагають їм вижити; гумор українців; обереги, посуд і страви.

Матеріали: а) демонстраційний: сюжетні картинки з життя запорізьких козаків; б) роздатковий: предметні картинки

(домашні тварини - віл, кінь; транспорт - віз, гарба; посуд - глечик, кухоль; овочі, в тому числі часник, цибуля; калина; копи сіна тощо).

Словник: віл - волами - волик; гарба - гарбою - на гарбі; часник - часником - часниковий; віз - возом - на возі; оберіг - оберігати - обереги.

Прислів'я: "Людя на хвалу - собі на славу".

Методи і прийоми: дидактичні ігри "Що для чого?", "Колись і сьогодні", "Впізнай і назви", "Що означає?"

Заняття з фізичної культури

Мета: закріпити комплекс вправ з палицями "Козацькі вправи", "Отаман".

Заняття з художньої праці

Виготовлення плакатів для участі в козацькому святі "Козаки не здаються!", "Вперед!"

Проектне заняття

(дитина і навколишній світ + малювання + мовленнєве спілкування)

Тема: Український національний і козацький одяг.

Мета:

- виховувати повагу до народних традицій, інтерес до історії минулого, естетичні почуття;

- у процесі добору візерунків до силуетів національного одягу вправляти дітей у вживанні нових слів і вмінні використовувати здобуті раніше знання про український одяг: жіночий - сорочка-вишиванка, плахта, спідниця, запаска, вінок; чоловічий - сорочка, полотняні штани, пояс-крайка, свита, жупан; козацький - шаровари, сорочка, кирея, шапка;

- вивчити вірш Ю. Шкрумеляка "Ми є діти українські" до свята "Козацькому роду нема переводу";

- вправляти у вмінні знаходити спільне та відмінне, групувати чоловічий і жіночий одяг, прикрашати його за мотивами вишиванок.

Матеріали: а) демонстраційний: книга "Українське дошкілля"; старовинний одяг, рушники, серветки; б) роздатковий: предметні картинки із зображенням різних елементів козацького і жіночого національного одягу.

Методи і прийоми: кожна дитина приносить предмети старовинного українського національного одягу.

Дидактичні ігри: "Що для кого?", "Слово краснее скажи", "Що означає слово?"

Розфарбування (на вибір) різних елементів одягу за мотивами вишиванок. Привчати попередньо уявляти і намічати задумане в ескізі олівцем.

Спостереження

За межами дитячого садка під час пішого переходу впізнати ті дерева, які є у щоденниках спостережень (дуб, каштан, верба, тополя, біла акація, береза).

Заохочення - фішки у вигляді зображення віночка дівчаткам, пояса-крайки - хлопчикам.

Мета: вчити застосовувати на практиці знання з попереднього життєвого досвіду.

Ігрова діяльність

Дидактичні ігри:

"Слово краснее скажи" - стимулювати в повсякденних ситуаціях використовувати традиційні українські вислови: "Послух — силі початок", "Наведемо в себе лад", "Хоч слабі у нас ще руки, та душа завзята", "Людя на хвалу, собі на славу; Україна"- пошук відповіді на запитання "Що таке Дніпро?" Доручити дітям з високим рівнем знань про Україну ознайомити з цією грою дітей, які були відсутні на інформаційному етапі.

Українські народні ігри:

- Ознайомити з новим способом вирішення конфліктів з приводу ведучого - гра "Тягни бука".

- Удосконалювати вміння дотримуватися правил під час ігор "Захисник фортеці", "Пускайте нас", "Запорожець на Січ", "Хвостач", "Сміхота".

Сюжетно-рольова гра. Стимулювати використання в іграх отриманих знань про козацький побут, національну атрибутику.

Методи і прийоми: в ігровому куточку з'явився сувій паперу з печаткою, в якому отаман дає письмовий наказ "підготуватися до походу за Дунай".

Мета: стимулювати використання в самостійній ігровій діяльності з отриманих на заняттях знань про козацький побут, національну атрибутику.

Елементи праці та художньо-творчої діяльності

Виготовлення сувенірних нагород, які вручатимуться після змагань: віночок - для дівчинки, пояс-крайка - для хлопчика.

Мета: вправляти у вміннях та навичках роботи з папером, картоном, природним матеріалом, кольорових ниток. Закріпити навички самостійності у спільній роботі.

Індивідуальна робота

Вправляти у вмінні інтонувати вірші, які вивчаються до свята.

Домашнє завдання

Дізнатися від старших членів родини, у які народні ігри вони грали в дитинстві.

3. УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

Проектне заняття

(мовленнєве спілкування + грамота)

Тема. Уявна подорож на Запорізьку Січ.

Мета: Стимулювати дітей проаналізувати, чи готові до свята, до необхідності перевірити свої знання про Запорізьку Січ, козаків, козацький одяг, страви, риси характеру, притаманні козакам; про випробування, які треба було пройти, щоб стати козаком; знання змісту і поведінки під час привітання, присяги, завершальної пісні.

Створити умови для розвитку довільних психічних процесів уважно стежити за змістом розповіді, намагаючись не повторювати один одного, вислуховувати своїх товаришів, не перебивати їх. Контролювати вміння узгоджувати іменники з прикметниками в роді, числі та відмінку (козацькі галери, козацькими чайками, з високо піднятими хорогвами), за звуковою схемою впізнати знайоме слово.

Матеріали: а) демонстраційний: "дерево цілей", атрибути до змагання, ілюстрації про життя козаків; б) роздатковий: фішки для звукового аналізу, букви для дітей, які вміють читати, предметні картинки.

Словник: стародавній, минуле, прадідусь, прабабуся, пращурі, нащадки, давнина.

Методи і прийоми: колективна розповідь на тему "Це було давним-давно", дидактичні ігри: "Впізнай і назви", "Зараз ми їздимо ..., а колись" "Зараз ми носимо а в давнину" "Ми українці, наші батьки мій дідусь" "Улюблена українська стравка" "Щоб не хворіти, козаки вживали Дидактична гра "Розшифруй" - за звуковою схемою відгадати слово (лук, шабля, галери).

Спостереження

Визначити, що спільне і відмінне у дерев: верби, дуба, каштана, білої акації, берези.

Мета: підвести дітей до розуміння, що дерева за цими ознаками відрізняються від інших рослин.

Ігрова діяльність

Дидактичні ігри. "Слово краснее скажи" - чи вміємо ми добирати влучне слово до різних ситуацій? Хто, в яких ситуаціях використовує вислови: "Хоч слабі у мене руки, та душа завзята", "Наведу у себе лад", "Людя на хвалу, собі на славу".

Дидактична гра "Україна" - міні-вікторина "Що? Де?" Заохочення: фішки.

Рухливі ігри. Які нові українські народні ігри ми вивчили? Запропонувати проаналізувати, чи дотримуємося ми правил ігри: "Захисник фортеці", "Запорожець на Січ", "Пускайте нас", "Хвостач", "Сміхота". Чому це важливо? Хто яких нових народних ігор може нас навчити?

Сюжетно-рольова гра. Прийом: ляльки дуже засмучені сьогодні. Чому? (Дітям кажуть на вушко.) Одна з них сказала вихователю, що хоче дізнатися, що в тих яскравих книгах є цікавого. Інша - що чула про козацьку школу і хоче сама там побувати, третя - хоче скуштувати українського борщу з пампушками - стимулювати вміння використовувати в знайомих іграх знання, отримані на заняттях та в повсякденному житті, збагачуючи їх зміст.

Трудова діяльність

Підготовка зали, костюмів та атрибутів, які необхідні для успішного виступу на змаганнях.

Мета: закріплювати вміння планувати гру-працю, розподіляти обов'язки, погоджувати трудові обов'язки.

Індивідуальна робота

З дітьми, які були відсутні на попередніх етапах. Виявити їх рівень і обсяг знань з теми; ознайомити з матеріалом, над яким група працювала в їхню відсутність.

Домашнє завдання

Розпитати старших, які прислів'я та приказки вони знають, вивчити їх і наступного дня ознайомити всіх.

Заняття з музики

Мета: виховувати любов і повагу до всього рідного і близького, бажання зберегти і захистити.

Надати можливість вибрати і вивчити пісню патріотичного характеру до майбутнього свята. Наприклад, "Українець" муз. **М. Гайворонського** - завершальну пісню майбутнього свята.

*Все, що рідне, я кохаю,
Всім, хто рідний, помагаю,
Своє ціню, свого вчуся
І до рідного горнуса.
Знай і ти своє любити,
Все вивчати і цінити;
Знай, що найчесніше діло -
Своє боронити сміло.
"Козацькому роду нема переводу"*

(дитина в довкіллі)

Мета:

- продовжувати знайомити дітей з витоками історії українського народу;
- зосередити увагу на тому, що наш народ має багато пам'яток історії. Серед них Запорізька Січ, острів Хортиця;
- ознайомити їх з устроєм Запорізької Січі, життям вільних козаків;
- виховувати інтерес до минулого рідного краю, його традицій, повагу до національних героїв.

Матеріал: аудіозапис пісні "Козацькому роду нема переводу", ілюстрація "Запорізька Січ", зразки козацьких клейнодів, папка "Гетьмани України", вірш "Молода Січ" - Роман Завадович; журнал "Джміль" № 1 2015 р.; велика миска з водою, прозора велика тарілка.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Діти вітаються. Доброго ранку, Доброго дня, Сьогодні, вчора, щодня.

Психогімнастика

Вихователь. Посміхніться один одному. Свої усмішки покладіть на долоньки і передайте товаришу (здимають з долоньок). Ось послухайте, я вам щось скажу по секрету, шукаючи пісні до свята. Діти, яке свято у нас наближається.

Діти. Свято мам.

Вихователь. Шукаючи пісні про маму, я почула ось яку пісню.

Звучить пісня "Козацькому роду нема переводу"

Вихователь. Діти, про кого ця пісня?

Діти. Ця пісня про козаків.

Вихователь. Уявіть собі, діти... Сонце світить, прилікає. Навколо буяє зелень. Діти граються. Дідусі і бабусі, повсідавшись на лавах, ведуть розмови. Молоді хлопці та дівчата святково одягнені спішають на берег річки водити хороводи. Сьогодні зелене свято.

І ось раптом чути стукіт копит, хмари куряви задушили сонце. На село налетіли татари.

Убивають старших, нищать худобу, палять житло. Ловлять молодих дівчат і хлопців забирають в неволю.

Так бувало дуже часто в Україні.

Не хотів наш народ миритися...

Найсміливіші, що не боялися смерті, тікали в степ за Дніпро, його називали Диким полем. Таких людей називали козаками.

Козак - це вільна, незалежна людина. А тому, що жили козаки на порогах Дніпра, то їх називали Запорізькими.

Спершу жили козаки меншими гуртами в степу, а пізніше, щоб захиститися від ворога - татар та турків, об'єдналися у великі військові загони (розглядають ілюстрацію "Запорізька Січ").

Вихователь. Який одяг мали запорожці?

Діти. Вишиту сорочку, шаровари, шкіряні чобітки, шапка, жупан, довгий пояс. Козаки мають дожелезного чуба, вуса. При боці висить гостра шабля, на плечі рушниця, за поясом пістоль.

Вихователь. Шабля у козака була нагострена, виблискувала на сонці, як дзеркало.

І козак ніколи не розлучався з нею.

Вихователь. Зверніть увагу, в чому жили козаки.

Діти. В хатках з плетеними стінами. Вкриті соломною або очеретом.

Вихователь. Діти, ці хатки називалися "курені". А як ви думаєте, що козаки їли?

Діти. Рибу, бо там протікала річка Дніпро. М'ясо, бо у степу водилося багато звірів.

І варили козацьку юшку і куліш.

Вихователь. А з чого вони варили куліш?

Діти. З м'яса, пшона. Затовкували салом і кидали зелень. А також їли багато часнику.

Вихователь. А чому вони їли багато часнику?

Діти. Щоб не хворіти, бо часник убиває всі мікроби.

Вихователь. Всіма козаками командував кошовий, його звали "батьком-кошовим". Давайте розглянемо папку з козацькими гетьманами. Гетьмани - це ватажки, які вели козаків у бій, вчили їх військових знань.

(Діти розглядають папку "Гетьмани України". Слухають читання вірша обговорюють його).

Фізкультхвилинка.

*Гопа-гопа гопачата,
Ми маленькі козачата.
Будем весело стрибати,
Щоб нам краще розім'ятись -
Треба на носочки стати.
А тепер, мов ті м'ячі,
Пострибаєм від землі.
Годі нам відпочивати
До роботи час сідати.*

Вихователь. Діти, листоноша сьогодні принесла нам журнал "Джміль". А що намальовано на обклашці журналу?

Діти. Мапа України - нашої держави. Тут знаходиться і наша область.

Вихователь. А яка ж у нас область?

Діти. Черкаська.

Вихователь. На мапі також знаходиться і острів Хортиця, де знаходилась Запорізька Січ. Гляньте весь цей острів обмиває річка Дніпро. А давайте перетянемо цей журнал. (Розглядають журнал, знаходять Герб Війська Запорізького)

Вихователь. Як ви думаєте, діти, чий це герб?

Діти. Це Герб козаків, бо на ньому зображений козак.

Вихователь. Так, це Герб Війська Запорізького. Ви бачите тут зображений козак з рушницею та шаблею, вид у нього мужнього воїна.

На наступний сторінці зображено козаків на човні. Цих човнів дуже боялися вороги, називали їх "чайками". Часто ці човни рятували козаків від смерті, коли напало багато ворогів і козаки не могли подолати їх, вони перевертали човни і йшли або пливли під ними. А давайте поцікавимося, чому вони не гинули під човнами.

Проводиться дослід "Підводний човен"

Опустимо у велику миску з водою перевернуту догори дном прозору велику тарілку і зверніть увагу, діти, що тут утворилася повітряна подушка. Тому козаки у такий спосіб могли, йдучи по дну й тримаючи човен над головою, дихати під водою, а також ховатися під водою.

Вихователь. Давайте пригадаємо, діти, хто такі були козаки?

Діти. Козаки - це вільні люди. Козаки - безстрашні люди. Козаки - борці за волю і за нашу долю.

Вихователь. Що робили козаки в Запорізькій Січі?

Діти. Готувалися до захисту своєї Батьківщини. Навчалися воєнної справи.

Вихователь. На якому острові була збудована фортеця - Запорізька Січ?

Діти. На острові Хортиця.

Вихователь. Діти, щоб козаками стати, гопак навчимося танцювати.

Танцюють "Гопак".

Підсумок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. К.: Видавництво, 2012. 26 с.

2. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. Кер. Проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол. Г.В. Беленька, О.Л. Богінч, Н.І. Богданець-Білокаленко; Мін. Осв. І науки України, Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка. Київ. 2016. 306 с.

3. Гетьманий козацькі отамани/укл. І.Ю. Левашова. Київ: ТОВ «Видав. Глорія», 2014. 364 с.

4. Березіна О.М., Павловська Т.О. Мовні ігри та забави. Тернопіль: МП «Мальва – ОСО», 1999.

Богуш А.М., Лищенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1994.

5. Калуська Л.В.. Дивокрай. Вибрані дидактично методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Тернопіль: Мандрівець, 2004. Книга 1.

6. Власова Г.В. Краєзнавство в системі дошкільного виховання. Початкова школа. 2005, С.54-58.

7. Остапенко Г. Моя Батьківщина : бесіда за сюжетною картиною на обкладинці / Г. Остапенко ; бесіду веде Г. Остапенко ; мал. О. Корсун. Джміль. 2015. № 1. С. 2.

8. Гра-вікторина Які знаю Україну. URL: <https://vseosvita.ua/library/gra-viktorina-ak-a-znau-ukrainu-120293.html>

О.В.Андрійчук,

учитель української мови та літератури Смілянського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №15" Смілянської міської ради

СЕКРЕТИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В РОДИНІ
РОЗРОБКА ТРЕНІНГУ ДЛЯ БАТЬКІВ ТА ВЧИТЕЛІВ

План

I. Вступна частина

- 1. Знайомство «Сімейне коло»
- 2. Прийняття правил роботи в групі «Правила сімейного кола»

3. Руханка « Ураган»

II. Основна частина.

- 1. Розповідь психолога «Що треба знати дорослим про виховання дітей»
- 2. Вправа ««Мозаїка видів неправильного виховання в родині»»

III. Заключна частина.

- 1. Вправа « Зворотній зв'язок». «Метод руки»
- 2. Вправа «Побажання»
- 3. Вправа «Прощання»

I. Вступна частина

- 1. Вправа «Сімейне коло»

Мета: познайомити учасників та з'ясувати їхні очікування, сприяти згуртованості групи та створення комфортної атмосфери для успішної роботи.

Ресурси: вирізані з паперу фігурки хлопчиків та дівчаток (за кількістю учасників тренінгу), 2 аркуші паперу формату А-1, скріплені скотчем.

Хід проведення

Роздаю вирізані з паперу фігурки хлопчиків та дівчаток відповідно до статі учасників. На фігурці протягом 5 хв. учасник пише своє ім'я, родинну роль (тато, мама, тьотя, дядя, брат ін.) та очікування від тренінгу. Під час презентацій учасників психолог прикріплює фігурки на дошку таким чином, щоб утворилось символічне «сімейне коло» учасників тренінгу.

2. Прийняття правил роботи в групі «Правила сімейного кола».

Мета: обґрунтувати необхідність вироблення та дотримання певних правил роботи в групі, що сприятимуть продуктивній тренінговій роботі.

Ресурси: плакат «Правила роботи групи».

Хід проведення

Пропоную учасникам вважати на час тренінгу їхню групу великою сім'єю, в колі якої обговорюватимуться питання взаємовідносин в сім'ї, види неправильного виховання дитини.

Формулюємо правила спільної взаємодії, що сприятимуть продуктивній праці протягом тренінгу. Учасники вносять свої пропозиції методом мозкового штурму. Кожне запропоноване правило обговорюється й, якщо всі згодні, записується у центрі «сімейного кола», утвореного з фігурок учасників.

Правила:

- говорити по черзі (правило руки);
- бути позитивними до себе та інших;
- дотримуватись регламенту;
- бути активними;
- працювати у групі від початку до кінця.

3. Руханка « Ураган»

Хід проведення

Тренер пропонує підводитися тих людей, які вважають, що це стосується їх:

- встаньте ті, у кого чорне волосся;
- встаньте ті, у кого світле волосся;
- встаньте ті, хто має гарну посмішку;
- встаньте ті, хто має доньку;
- встаньте ті, хто має сина;
- встаньте ті, хто вважає себе гарною матір'ю;
- встаньте ті, хто вважає себе гарним батьком;
- встаньте ті, хто прийшов сьогодні на нашу зустріч з гарним настроєм, і хоче отримати безліч позитивних вражень і корисних порад.

Привітайте один одного оплесками.

II. Основна частина.

1. Розповідь психолога «Що треба знати дорослим про виховання дітей»

Виховання, навчання і розвиток дитини - це, скоріше, мистецтво, де не може бути точних інструкцій.

У психологічній літературі описані види неправильного виховання, які призводять до емоційних порушень дітей:

- неприйняття (або відкидання);
- гіперсоціальний вид;
- тривожно – недовірливий вид;
- егоцентричний вид.

2. Вправа «Мозаїка видів батьківського виховання».

Мета: ознайомити учасників із видами батьківської поведінки.

Ресурси: підготовлена інформація про види батьківського виховання для кожної групи, картки з намальованими іграшками.

Хід проведення

Вчитель об'єднує учасників у малі групи за методикою «Будинок іграшок». Він пропонує кожному учасникові з чарівної скриньки витягти подарунок із будинку іграшок (заготовлені заздалегідь наклейки із зображенням автомобілю, ляльки, зайчика, квітки).

Учасники об'єднуються у групи відповідно до зображень іграшки.

Кожній групі пропонується інформація про вид батьківської поведінки. Учасники знайомляться із запропонованим матеріалом й складають правила, які допоможуть уникнути негативних наслідків неправильного виховання батьками дітей. На завершення групи характеризують певний вид батьківської поведінки.

Завдання для 1 групи.

Прочитайте, проаналізуйте, визначте головні особливості даного виду та складіть правила, які допоможуть уникнути негативних наслідків неправильного виховання батьками дітей.

Неприйняття (або відкидання).

Вона може бути явним і неявним. Явне неприйняття спостерігається тоді, коли народження дитини було небажаним, або у випадку, якщо планувалася дівчинка, а народився хлопчик, тобто коли дитина не задовольняє початкові очікування батьків. Набагато складніше виявити неявне виховання. У таких сім'ях дитина, на перший погляд, бажана, до нього уважно ставляться, про нього піклуються, але з ним немає душевного контакту. Причиною того може бути відчуття власної нереалізованості. Наприклад, матір'ю дитина сприймається як перешкода у розвитку кар'єри, перешкода, усунути, яку вона ніколи не зможе і змушена терпіти. Часто бувають випадки, коли мати емоційно не сприймає своєї дитини тільки лише тому, що вона схожа на батька - на людину, з яким вона вже розлучилася. Дитина мимоволі нагадує їй біль та образу на свого колишнього чоловіка.

Проектуючи свої проблеми на дитину, батьки створюють емоційний вакуум навколо неї, провокуючи власну дитину на зворотне неприйняття. Як правило, в сім'ях, де домінують такого роду відношення, діти стають або агресивними, або занадто забитими, замкнутими, боязливими, та невпевненими в собі. Неприйняття породжує в дитині почуття протесту. У характері формуються риси нестійкості, негативізму, особливо щодо дорослих. У підлітковому віці такі діти перебувають у групі ризику з девіантною (морально негативними проявами і вчинками) поведінкою. Саме тому дуже важливо, щоб батьки на більш ранніх етапах розвитку дитини перелюнули свої погляди на виховання, усвідомили, що їх син або дочка не винні в тому, що не можуть повною мірою виправдати їх очікування. Завдання батьків - створити оптимальні умови для розкриття внутрішнього потенціалу дитини, розгледіти в ній притаманні здібності і таланти, допомогти їм проявитися.

Після виступу батьків, психолог підсумовує. Подібні випадки є типовими у практиці психологів. Тому важливо запам'ятати такі правила:

Ваша дитина може бути не такою, якою ви її придумали ще тоді, коли її не було. Навчіться приймати свою дитину такою, якою вона є. Прислухайтеся до неї, в психології це називається безумовна любов. Це основа психологічного здоров'я вашої дитини. Любити слухняну, розумну, здорову дитину просто. Складніше - примхливу, не завжди розумну, а інколи хвору. Але щоб дитина була

здорова фізично і психічно, її слід любити просто тому, що вона є.

Не порівнюйте дитину з іншими. Така нездорова «конкуренція» приводить до почуття неповноцінності. Ваш син або ваша донька не можуть бути такими ж, як їх брати, сестри, однокласники, як інші діти. Для благополучного розвитку дитини треба порівнювати його попередні успіхи з теперішніми. Необхідно підкреслювати, що те, що йому було важко робити раніше, зараз виходить краще. Ставте йому перспективу зростання, покажіть, чого він сам може досягти без порівнянь з іншими. Допоможіть дитині стати тим, хто він є.

Розвивайте дитину в зоні його найближчого розвитку. Відомий вітчизняний психолог Л.С.Виготський вважав, що це рівень розвитку, досягнений дитиною в процесі його взаємодії з дорослими. Дитина засвоює і привласнює накопичений соціальний досвід через спільну діяльність, партнерські відносини.

Актуальний рівень - це те, що він може робити самостійно, а зона найближчого розвитку - це його «завтрішній день». Наблизити його він може тільки разом з вами.

- Враховуйте вікові особливості своєї дитини. Чекати від п'ятирічної людини свідомості двадцятирічного марно.

- Звертайте увагу на характерні особливості власної дитини. Враховуйте індивідуальні риси. Розвивайте те, до чого вона схильна більшою мірою.

Ці прості, на перший погляд, але дуже складні для виконання правила дадуть вам можливість виключити нерозуміння та неприйняття своєї дитини.

Завдання для 2 групи.

Прочитайте, проаналізуйте, визначте головні особливості даного виду та складіть правила, які допоможуть уникнути негативних наслідків неправильного виховання батьками дітей.

Гіперсоціальне виховання.

Причина його - в невірній орієнтації батьків. Це занадто «правильні» люди, що намагаються педантично виконувати всі рекомендації по «ідеальному» вихованню. Вони так само, як і в попередньому випадку, не дослухаються до своїх дітей. «Треба» зведено в абсолют. Дитина у гіперсоціальних батьків як би запрограмована: вона не має права підвести своїх батьків. Вона надзвичайно дисциплінована і старанна. На дитині лежить велика відповідальність - проявляти соціально схвальну поведінку, бути гордістю батьків і ні в якому разі не підводити дорослих. «Як тобі не соромно»; «Ти мене ганьбиш»;

«Виховані діти так себе не ведуть» - найбільш часто звучать фрази зі сторони батьків. Дитина повинна бути кращою, щоб заслужити схвалення батьків. Одна з моїх клієнток, сама вже мама двох п'ятирічних близнят, згадуючи своє дитинство, розповідала, що її батько постійно вимовляв на її адресу таку фразу: «Ти ще нічого не зробила для того, щоб я тебе поважав». На той момент, у свої десять років, вона вчилася на відмінно, займалася лижним спортом, була слухняною, вихованою дитиною. З точки зору тата, саме таке ставлення до дочки змушувало її досягати успіху. Однак він не враховував, що головним мотиватором для неї був страх не виправдати його сподівання. Страх і почуття провини перед батьками - не найкращі способи досягнення успіху.

Гіперсоціальна дитина змушена постійно придушувати свої емоції, стримувати свої бажання. З роками вона перестає розуміти, чого ж насправді хоче саме вона, які її справжні потреби, бажання, мрії. На дуже просте питання, чого вона хоче, за звичай відповідає: «Не знаю». Таке ставлення до себе, до своїх власних потреб може призводити до байдужості і апатії. Іноді це проявляється в формі аутоагресії, тобто дитина, пригнічуючи свій гнів, роздратування, образу, змушена направити її на себе. Виходить, що вона сама себе карає за те, у чому, по суті, не винна. Вона не винна, що отримала на конкурсі лише друге місце, а не перше, як ви надіялися. Якщо ви дійсно хочете, щоб ваша дитина була перша, станьте для нього прикладом в цьому. Підтримуйте її прагнення, навіть у разі невдачі підбадьорюйте і висловлюйте надію, що у неї вийде наступного разу. Адже, як відомо, не буває невдач, є тільки досвід.

Після виступу батьків, психолог підсумовує.

Які ж правила необхідно враховувати, щоб уникнути негативних наслідків гіперсоціального виховання?

- Не варто соромити дитини в присутності оточуючих за невідповідність вашим уявленням про правильну поведінку. Зауваження дитині слід робити, тільки розібравшись в ситуації. Критичні висловлювання відносно дитини повинні бути тільки конструктивними: ви критикуєте окремі вчинки, а не особистість в цілому.

- Вимоги, що пред'являються до дитини, повинні бути відповідними до її можливостей.

- Дитина не зобов'язана бути предметом гордості батьків і засобом самоствердження дорослих.

Завдання для 3 групи.

Прочитайте, проаналізуйте, визначте головні особливості даного виду та складіть правила, які допоможуть уникнути негативних наслідків неправильного виховання батьками дітей.

Тривожно-недовірливий тип виховання.

Спостерігається в тих сім'ях, де з народженням дитини одночасно виникає невідступна тривога за нього, за його здоров'я, за його благополуччя. У німецькій казці «Розумна Ельза» це настрої матері описано дуже забавно:

«Взяла розумна Ельза з полиці глечик і спустилася в лъох, весело постукуючи кришкою, щоб час йшов швидше. Прийшла вона в лъох, поставила перед пивною бочкою лавку, щоб не треба було нагинатися, і спина щоб не захворіла, і щоб не надто втомитися. Поставила вона перед собою глечик, відвернула кран і, щоб очі не залишалися без діла, поки пиво наллється, стала стіну розглядати. Ось дивиться вона і помітила раптом над собою кирку на стіні, що забули там помилково каменярі.

І от почала розумна Ельза плакати і голосити :

- Коли я вийду заміж за Ганса, і народиться у нас дитина, і виросте він, і відправимо ми його в лъох пива націдити, раптом впаде йому на голову кирка і вб'є його на смерть ... »

На практичних семінарах, тренінгах для батьків, коли наводять як приклад цю цитату, багато батьків пізнають себе. Ключове слово в їх вихованні - це слово «раптом». Деякі фахівці, особливо ті, хто займається таким методом в психотерапії, як НЛП (нейролінгвістичне програмування), назвали б таку поведінку батьків негативним програмуванням. Тривожним батькам простіше уявити жахи, які підстерігають їхню дитину в майбутньому, ніж створювати умови для її благополучного росту і розвитку в сьогоднішні. Оберегаючи сина чи доньку від ймовірних бід, ми позбавляємо їх ініціативності, блокуємо пізнавальну активність, віру у власні сили .

Виховання за цим типом нерідко буває в сім'ях з єдиною дитиною, а також в сім'ях, де росте ослаблена або пізня дитина. У результаті дитина тривожно сприймає природні труднощі, з недовірою ставиться до оточуючих. Вона несамостійна, нерішуча, боязка, образлива, болісно не впевнена у собі.

Батьки в такому випадку сприймають свою функцію таким чином: бути батьком - це означає контролювати, як би чого не вийшло. Звичайно, всі батьки хвилюються за своїх дітей, але для тривожних батьків єдиним способом подолання тривожності є гіперконтроль за дитиною. Тим самим батьки позбавляють своїх дітей особистого простору, почуття власних особистісних кордонів - основи для впевненості в собі. Діти тривожних батьків, як правило, навіть подорослішавши, бояться брати на себе відповідальність, залишаються інфантильними . Їм простіше перекласти відповідальність за важливі рішення на інших, ніж здійснювати самостійний вибір.

У психології є таке поняття - конфлюєнція, або злиття, розмитість меж. Коли дитина маленька, це природно, мати і немовля сприймаються як єдине ціле. Новонароджена дитина ще не може відокремити себе від матері, змішуючи і плутаючи «своє» і «чуже», немовля не відчуває, де закінчується його простір і починаються кордони іншої людини. Психологічне відділення від матері, символічне «розрізання» емоційної пуповини - природний процес формування особистості, розвитку самостійності. Як зазначають вітчизняні психологи, в процесі розвитку виділяються два моменти народження особистості: у три роки, коли дитина каже «Я

сам» (а ми приймаємо це за впертість); і в підлітковому віці - віці самовизначення. Для дорослішання дитині необхідні власний простір і усвідомлення психологічних кордонів своєї особистості. Своїм гіперконтролем, тривожністю за його майбутнє ми позбавляємо його можливості повірити в свої сили, проявляти ініціативу, приймати рішення. Поки дитина маленька, його обмикають висловлюваннями: «Не лізь туди, ти ж не хочеш власти!» Він ще нічого не зробив, але мама бачить, як він може впасти, їй простіше, якщо він буде рядом з нею. Контроль в дрібницях переростає у тотальний контроль. А коли «дитина» дорослішає, він вже сам говорить: «Ми з мамою вирішили, що так буде краще». Що відчуває така людина? Світ повний небезпек, в житті багато непередбаченого, тому краще уникати відповідальності.

Після виступу батьків, психолог підсумовує.

Правила, які допоможуть нам наші хвилювання за дитину не перетворювати на павутину страхів і тривоги:

- Не варто перетворювати турботу про дитину в гіперконтроль.

- Переживаючи за дитину, вірте в нього .

- Для того щоб дитина росла самостійною, батькам потрібно бути готовими до того, що її треба відпустити .

Завдання для 4 групи.

Прочитайте, проаналізуйте, визначте головні особливості даного виду та складіть правила, які допоможуть уникнути негативних наслідків неправильного виховання батьками дітей.

Егоцентричне виховання

Дитині, особливо єдиній, довгоочікуваній, нав'язується думка про себе як про зверхність: вона «кумир», сенс життя батьків. Їй прощається все, дитина є центром сім'ї, все підпорядковано їй і її інтересам. Будь-який каприз, бажання виконуються. Дитина зникає до того, що все дістається в житті легко. Принцип «бери від життя все» сприймається буквально. Якщо дитина проявляє здібності в тій чи іншій сфері, ці здібності видаються за обдарованість, неординарність. Для такої дитини важливо бути завжди і будь-яку ціну в центрі уваги. Не отримуючи належної ступеня обожнювання, вона стає некерованою, на все реагує експресивно і зухвало. Їй дуже важко примиритися з тим, що вона одна з багатьох, що до неї так само, як і до всіх, ставляться вимоги, що вона повинна дотримуватися дисципліни і виконувати завдання на рівні з іншими.

Після виступу батьків, психолог підсумовує.

Правила, дотримуючись яких можна уникнути егоцентричного виховання:

- Заохочуйте прагнення до самовираження у дитини, але не називайте це обдарованістю .

- Позначте чіткі рамки і правила поведінки.

- Допомогайте дитині відчувати себе комфортно в групі дітей, покажіть переваги взаємодопомоги і підтримки.

3. Вправа «Яким я був уважний?»

Завдання.

Прочитайте та визначте, до якого виду неправильного виховання відносяться 4 випадки .

Випадок №1.

З приводу проблем виховання свого семирічного сина до психолога звернулася мама. Вона успішний адвокат, гарна, розумна, впевнена в собі жінка. Одна виховує двох дітей . Крім сина Кирила, у неї є ще дочка Василина, їй 14 років. Під час розповіді про дочку обличчя її ставало м'яким, в голосі відчувалися нотки розчулення і захвату . Неначе матері так і хотілося сказати мені :

«Бачите, яку чарівну дівчинку я виховала, могутися пишати нею». Коли ж розмова пішла про сина, вираз обличчя стало жорстким, в голосі зазвучав «метал» (я уявила, що так, мабуть, вона виступає в суді). Виходить, що семирічний хлопчик змушений постійно конкурувати зі своєю старшою сестрою, боротися за любов і увагу матері. Але ж це не його вина, що тато пішов з сім'ї, коли йому був лише рік, і мама звалила на себе весь тягар відповідальності за виховання своїх дітей. Василині було тоді 8 років, з нею було вже менше клопоту, а ось однорічний синочок знаходився весь час під ногами, не давав їй спокою, вередував, ночами

не спав і т.д. Він робив все те, що роблять всі діти в його віці, але стан мамі був такий, що їй було не до нього, їй самій було боляче, страшно. Це вона відчувала себе покинутою ... І всі ці почуття вона мимоволі, несвідомо транслювала своєму маленькому синові, і чим більше він відчував себе знехтуваним, кинутим, покинутим, тим більше нив, вимагав уваги. До семи років у Кирила сформувався стійкий стереотип поведінки, щоб добитися уваги матері, треба погано себе вести. Звичайно, він цього не усвідомлює і робить ненавмисно, але виходить, що чим більше мати ставить йому в приклад Василю, тим гірше він себе поводить, і ніякі слова про правильну поведінку не діють. Цікаво, що Кирило зобразив всіх на малюнку «Моя сім'я» без вух. Дійсно, навіть постійно чути, що ти поганий, краще символічно «відключити» можливість сприймати таку інформацію. Скарга матері так і звучала: «Він мене зовсім не слухається!» На жаль, в цій сім'ї ніхто один одного не чув. Для мамі було важливим відкриттям, що для того щоб дитина тебе слухала, важливо спочатку самій навчитися чути його.

Треба сказати, що це дуже відповідальна і розуміюча мама, вона зробила сама крок назустріч своїй, як їй здавалося, важкій дитині. Мати зуміла подолати звичну позицію, що він у неї такий «весь в батька, впертий». Вона по-новому сформулювала завдання: що я як мати можу зробити, щоб мій син ріс і розвивався успішно, що я можу ще запропонувати, крім вимог, очікувань і порівнянь зі старшою сестрою? Спільні заняття арт-терапією зі своїм сином, робота з психологом допомогли їй побачити в синові те, на що вона раніше зовсім не звертала уваги. Виявилось, що він не тільки ледар і неслухняний хлопчиксько, але у свої сім років може бути цікавим співрозмовником, тямущим і веселим. (Непрійняття (або відкидання)).

Випадок №2.

Уявіть собі: чотири - п'ятирічні діти грають у дворі. Мами сидять в сторонці на лавці і говорять про щось своє. Ігри дітей їм не цікаві. Раптом одна з матусь бачить, що її син стоїть в пісочниці на колінах, а інші хлопці заводять його руки за спину. Жажлива картина! З криком: « Ти ніколи не повинен стояти на колінах», - підбігає вона до своєї дитини. Хлопчик встає, опутивши голову, інші хлопчики здивовано дивляться на жінку. «Ми просто грали у війну, і його ми взяли в полон. Це ж понарошку», - на своє виправдання вимовляють діти. Мати бере свого сина за руку і, ведучи його додому, каже: «Чому ти дозволив взяти себе в полон, придумали безглузду гру, навіть ти грав в це? - Не чекаючи відповіді від сина, продовжувала: - Хороші хлопчики грають в інші ігри, не бруднять свої штани, не дозволяють принижувати себе». У цій батьківській тиради було стільки гніву, роздратування. Для неї важливіше було те, що подумают про її сина інші мамі, ніж те, що в цей момент відчуває її дитина, як він переживає це приниження. (Гіперсоціальне виховання).

Випадок №3.

Яскравим прикладом такого типу виховання є такий епізод.

Треба відразу зазначити, що мова йде про дорослу «дитину» - їй вже 27 років. За консультацією зателефонувала схвильована мама, філолог за освітою, викладач вузу: «Я все життя працювала на трьох роботах, займалася репетиторством, щоб виростити єдиного і коханого сина. А він ... в 27 років одружився!

І на кому?! Дружина його зовсім не любить, тільки використовує його, а він нічого не розуміє і т.д. Заради сина я готова на все, завдяки мені він вступив до престижного інституту, закінчив його, зараз у нього гарна робота».

Ми звикли до того, що батьки підуть багато на що заради своїх дітей, але те, що вона сказала потім, вразило навіть мене. «Я написала за нього дисертацію, щоб він міг бути кандидатом наук», - гордо промовила мати. Звичайно, мамі прикро, їй так хочеться подяки за свою працю, за те, що вона зробила і робить для нього.

Адже він із задоволенням все це приймає: мати вирішувала за нього, куди вступати, з ким дружити, щоб не стати, як батько, алкоголіком, де працювати. А тепер раптом син вийшов з-під контролю, з ним неодмінно, з її точки зору, трапляється щось погане... (Тривожно-недовірливий тип виховання).

Цей випадок говорить про те, як болісно перерізати горезвісну «емоційну пуповину», і тут не просто пуповина, а канати, якими мати і син прив'язані один до одного.

Випадок №4.

Одна мама розповідає: «Моїй доньці 7 років. Проблеми почалися, як тільки вона пішла до школи. У садок вона не ходила: Аліса звикла, що і батьки, і бабусі, і дідусі всі готові зробити для неї все. Адже вона особлива, вона дитина – індиго». (Поняття про так званих дітей індиго активно розглядається в псевдонаукових колах з 90-х років минулого сторіччя. Не існує точних критеріїв визначення цього терміна. Вказується лише, що такі «особливі» діти володіють нібито світінням аури кольору індиго. Зараз це стає популярним: якщо дитина поводить дивно, зухвало, не слухається - це означає, що вона унікальна і має право не підкорятися загальним правилам). Якщо вона підходить до піаніно і просто б'є по клавішах – значить, складає музику, якщо після дитячої вистави Аліса придумує продовження переглянутої казки - це явна ознака того, що дитина «геніальна».

Дорослі сприяли тому, що сама Аліса повірила, що їй можна все, так як вона відрізняється від інших, звичайних дітей. Аліса - пізня дитина (мамі 36 років, татові 44), Аліса для них - втілення мрії, всіх батьківських очікувань і надій. Заохочуючи дівчинку у всьому, вони забували встановлювати правила і рамки. Те, що в п'ять - шість років всі діти фантазери і прекрасно складають продовження казок і можуть «складати» музику, батьки не здогадувалися, адже їх цікавила тільки власна дитина. Для Аліси було дуже хворобливо адаптуватися до шкільної дисципліни, до шкільних вимог. А батькам не хотілося визнавати, що їх дівчинка не така вже особлива. Звичайно, кожна дитина - єдина у своєму роді, але, виховуючи і цінуючи її неповторність, важливо навчити взаємодіяти з іншими, приймати навколишній світ. (Егоцентричне виховання).

III. Заключна частина.

1. Вправа «Зворотній зв'язок» «Метод руки»

Мета: підвести підсумки тренінгу.

Батькам пропонується обвести на аркуші паперу власну руку і вказати:

На великому пальці – що сподобалось.

На вказівному – на що зверну увагу.

На середньому – з чим не згодний.

На безіменному – з чого почну.

На маленькому – що треба змінити (моделі збираю).

2. Вправа «Побажання» кожен учасник виказує власні побажання, зауваження, рекомендації.

3. Вправа «Прощання» – дякую всім за участь. Пам'ятайте, що дитина – дзеркало родини; як у краплі води відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька.

До нової зустрічі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічний словник/Гід ред. В. І. Войтко. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.
2. Стоунс Э. Психопедагогіка. Психологическая теория и практика обучения. Речевое общение учителя. Москва, 1984. 144с.
3. Яценко Т. С. Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей. Психокоррекционная работа в группе активного социально-психологического обучения. Киев, 1987. 59с.
4. Немов Р. С. Психологія. Книга 1: Основи загальної психології. Москва, Освіта, 1994.
5. Стилі виховання в родині. Тренінг для батьків. URL: http://kovalevaoksana.blogspot.com/p/blog-page_23.html
<http://proditey.ru/vixovannya-ditej/4497.html>

Н.В. Жицька,

учитель біології Черкаської ЗОШ I-III ступенів №22 Черкаської міської ради, кандидат біологічних наук

ПРИРОДІ ДРУГОМ БУДЬ!

ВІРТУАЛЬНА ПОДОРОЖ ЗАПОВІДНИМИ МІСЦЯМИ ЧЕРКАСЬКОГО КРАЮ З ВИКОРИСТАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ДЛЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО І СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: ознайомити учнів із природоохоронними територіями Черкаської області; сформувати навички і вміння турботливого ставлення до довкілля, екологічної культури; виховувати небайдуже ставлення до природи рідного краю, майбутнього нашої планети; бажання оберігати природу, сприяти збереженню біорізноманіття.

Обладнання: мультимедійний комплекс, роздатковий матеріал із світлинами червонокнижних видів рослин і тварин.

Подорож проводиться з допомогою презентації. Напередодні бажаним учням дається завдання підготувати словіщення про один із заказників. Учитель розподіляє теми таким чином, щоб кожен із заказників був охоплений розповіддю.

Хід заходу

Учитель. Проблема зникнення видів та зниження біорізноманіття є надзвичайно серйозною та актуальною на сьогоднішній день. Вона повинна вирішуватися на всіх рівнях: міждержавному, загальнодержавному, регіональному. Важливу роль має формування місцевих природоохоронних територій. Ви вже знаєте, що вони створюються для збереження видів, які опинилися на межі зникнення. Є вони і в нашій області. На сьогодні природно-заповідний фонд Черкаської області нараховує 522 об'єкти (22 – загальнодержавного та 500 – місцевого значення), загальною площею 63090га.

Ми з вами здійснимо **віртуальну подорож** заповідними місцями Черкаської області. А почнемо її з місцевості, на якій повністю взяті під охорону усі наявні там екосистеми. Як же називаються такі території?

Учні. Заповідники.

Учитель. А чи є в нашій області заповідники державного значення?

Учні. Канівський.

Учитель. Так. Правильно. Отже, вирушаємо до Канівського заповідника.

На екрані з'являються слайди із світлинами Канівського заповідника.

Учитель. Канівський природний заповідник **створений 1923 року**. Його площа складає **2027 гектарів**. Заповідник розташований неподалік Канева, на правому березі та заплавах островів річки Дніпра. Він об'єднує три різні за природними особливостями частини: надзаплавну "нагірну" – вкриті лісом яри та пагорби на правому березі Дніпра; два заплавні острови на Дніпрі – Круглик і Шелестів; Зміїні острови у Канівському водосховищі. Має важливе значення для охорони типових та унікальних екосистем Середнього Придніпров'я України в межах Лісостепу.

А зараз ми послухаємо позаштатного екскурсовода заповідника, який розповість нам про його рослинний покрив.

Напередодні двом учням дається завдання підготувати короткі словіщення про флору та фауну заповідника.

Екскурсовод 1. У флорі заповідника нараховується **990 видів** судинних рослин, що становить близько 20% флори України. Тут виявлено **170 видів** лишайників, **138** – мохоподібних, а також **1232** види справжніх грибів. У заповіднику зростають 5 видів рослин, занесених до

Європейського червоного списку; **29** видів, занесених до **Червоної книги України**; **6** видів – з Додатку 1 Бернської конвенції. На території заповідника охороняються 2 лісових, 1 степове та 2 водних рослинних угруповання, занесені до Зеленої книги України.

У лісовому покриві домінує дуб і граб. З рідкісних рослинних видів представлені: підсніжник звичайний, скополія карніольська, цибуля ведмежа, ранник весняний. Трапляються **реліктові** рослини, що збереглися тут з льодовикових часів: багаторядники **Брауна** та **шипуватий, голочучник дубовий, грушанка мала, чина ряба**, шоломниця висока та інші.

Значне наукове зацікавлення становлять екосистеми заплавлених островів. Саме їх можна віднести до еталонних. Після створення на Дніпрі каскаду водосховищ таких островів практично не залишилося.

Учитель. А інший екскурсовод розкаже, кого ж із предстваників тваринного світу ми можемо тут зустріти?

Екскурсовод 2. У Канівському заповіднику виявлено понад 10 тис. видів безхребетних тварин (усього по Україні їх нараховується 25 тис. видів). Тільки комах мешкає близько 8000 видів, з яких 36 видів занесено до **Червоної книги України** (дибка степова, красотіл пахучий, жук-олень, вусач великий дубовий, джміль моховий, бджола-тесляр звичайний, махаон та ін.). Тут охороняється понад 300 видів павукоподібних, 200 видів молюсків, 130 видів ракоподібних, 49 видів багатоніжок, у тому числі рідкісний вид – полідесмус український.

Серед хребетних тварин у заповіднику мешкають 233 види птахів, 53 види ссавців, 11 видів земноводних, 8 видів плазунів, 37 видів риб та 1 вид круглоротих, у тому числі чимало рідкісних видів. Щороку на Дніпрі, біля заповідних островів, зимує до 14 особин **орлана-білохвоста**, а з 1996 року цей птах почав гніздитись у заповіднику. Трапляється на прольоті **чорний лелека**. Неодноразово замічені **змієїд** і **балабан**. На острові Круглик є велика колонія **чаплі сірої** – близько 150 гнізд. На прольоті, у порівняно великій кількості, бувають на островах велика та мала білі чаплі.

Велике значення має заповідник і як місце відпочинку птахів під час перельотів. Восени, в затоках і затопленому лісі на Круглику, можна бачити великі зграї качок, куликів, мартинів.

Із ссавців звичними мешканцями заповідника є **косулі, кабани, лисиці**, зайці, **борсуки**, трапляються **лосі**. На островах постійно живуть кілька сімей **бобрів**, біля води можна побачити сліди **видри** та **норки**.

Із земноводних поширені жаби – гостроморда, трав'яна і ставкова, **ропуха сіра, квакша, часничниця**. Трапляються **тритони: звичайний і гребінчастий**. Серед плазунів найчисленнішими є ящірки – зелена та прудка, **вуж**, рідше – **веретільниця, медянка, гадюка звичайна** (чорна та плямиста форми).

Загалом на території заповідника охороняються **26 видів тварин**, занесених до Європейського червоного списку, **83 види**, занесені до Червоної книги України, та **175 видів тварин**, що підлягають особливій охороні, згідно з Бернською конвенцією.

Учитель. Дякуємо нашим екскурсоводам за цікаву та змістовну розповідь.

Окрім повної охорони екосистем, є території, де під охорону беруться лише окремі види тварин чи рослин, і називаються вони...

Учні. Заказники.

Учитель. Правильно. Вони є у кожній області, у тому числі і в Черкаській. Отже, наша віртуальна подорож триває. Подорожуємо по заказниках.

Учитель. Спочатку ми з вами відправимося помилуватися прекрасними водними краєвидами та птахами, що там гніздяться. А зробимо ми це у Липівському орнітологічному заказнику, який має загальнодержавне значення. Створений у Золотоніському районі, з метою охорони місця відтворення водоплавних диких птахів. Займає частину акваторії **Кременчуцького водосховища**: у трикутнику між селами **Кедина Гора**, **Чапаєвка** і **станцією Панське**. Являє собою здебільшого мілководні ділянки водоймища, із заростями **очерету** вздовж берега та острівців.

Учитель. Діти, сьогодні у нас будуть працювати два учених.

Запишіть у свій «Екологічний словничок»

Екологічний словник

Орнітолог – людина, вчений, що займається вивченням життя птахів, їх охороною.

Гідробіолог - вчений, який вивчає життя гідросфери.

Орнітолог. Із рослин, занесених до **Червоної книги України**, у даному заказнику трапляються **сальвінія плаваюча** та **водяний горіх**. Але найбільше значення він має для збереження водно-болотних птахів. Восени у заказнику збирається до 17 тис. птахів, які зупиняються тут для годування. Домінуючим є **крижень**, високої чисельності також досягають **лиска**, **чернь чубата**, **лебідь-шипун**. Відмічено 8 видів птахів, що занесені до **Червоної книги України**: **лебідь малий**, **гоголь**, **крех середній**, **скопа**, **пунь польовий**, **орлан-білохвіст**, **сапсан** та **сорокопуд сірий**. Загалом у заказнику протягом року перебуває понад 100 видів **птахів**.

Учитель. Багато цікавого повідав нам орнітолог про птахів Липівського заказника. Але давайте пропливемо далі по Дніпру, аж до межі Черкаської області з Полтавською, і помилуємося ще однією природоохороною територією загальнодержавного значення, де проживають водоплавні птахи. У нашому класі є відомий мандрівник, який розповість про цей заказник.

Мандрівник. На території **Чорнобаївського району Черкаської області** та **Глобинського району Полтавської**, у пригірловій частині річки **Сули** створено Сулинський ландшафтний заказник – **природоохоронну територію** загальнодержавного значення. Заказник являє собою один з найбагатших за видовим складом **флори** і **фауни** водно-болотних комплексів центральної України. Місце гніздування та відпочинку багатьох видів перелітних птахів, серед яких і рідкісні види: **чапля жовта**, **реготун чорноголовий**, **кулик-сорока**, кулик-довгоніг, **дерихвіст степовий**, **лежень**.

Учитель. Дякуємо вельмишановному мандрівникові. Наша подорож триває, але час розім'яти ноги, вийшовши на берег. Пропоную навістити реліктові (прадавні) ліси, які проростають зовсім недалеко від Черкас, у Чигиринському районі. Ви здогадалися, що ми вирушаємо до Холодного Яру. А поведе нас булава людина, яка добре знає цю місцевість.

Бувала людина. Холодний яр – реліктовий **лісовий масив**, має історичне та природоохоронне значення. На території урочища зростає близько 150 видів трав'янистих рослин, серед яких зустрічаються рідкісні рослини, занесені до **Червоної книги України**, такі як **бруслина карликова**, **в'язіль стрункий**, **підсніжник білосніжний**, **підсніжник складчастий**, **цибуля ведмежа**, **булатка довголиста**, **гніздівка звичайна**, **коручка морозниковидна**. Серед їстівних **грибів** зустрічаються **білі**, **маслюки**, **підберезники**, **грузді**, **сирійки**, **опеньки** та інші.

У Холоднорських лісах є великі галявини, вкриті суцільною ковдрою **барвінку хрещатого**. Таких заростей

немає в жодному іншому лісовому масиві України. У Холодному Яру нараховується понад 80 видів **птахів**. Є тут велика кількість **лисиць**, **зайців**, **сарн**, **диких кабанів** та інших звірів.

Учитель. Молодець, відразу видно, що людина булава: добре орієнтується в реліктових хащах. Але є ще одне заповідне місце біля села Руська Поляна, що на околицях нашого міста, про яке може не кожний з вас і знав до сьогоднішньої подорожі. А наш краєзнавець – знає.

Краєзнавець. Руськополянський ботанічний заказник – частина великого лісового масиву – Черкаського бору. Створений з метою охорони природних популяцій **вовчих ягід пахучих**, які є реліктовим видом, відомим з льодовикової епохи.

Лісові угруповання представлені сосново-дубовими лісами, з участю **граба звичайного** та **липи серцелистої** у другому ярусі. Деревостани насінневого походження віком 100 - 130 років. Є асоціації дубово-сосново-орлякового, дубово-сосново-різнотравного та дубово-сосново-грабово-осокового лісу. Серед видів, занесених до **Червоної книги України**, наявний **сон чорніючий** і **гніздівка звичайна**.

Учитель. Дякуємо краєзнавцю, завдяки розповіді якого ми тепер знаємо, що вовчі ягоди не лише куц з отруйними плодами, а й дуже давня реліктова рослина, взята під охорону.

Знову повертаємося до води: помилуємося прекрасним озером, розташованим у Канівському районі, про яке розповість наш еколог.

Еколог. Тарасів Обрій – ландшафтний **заказник** загальнодержавного значення, розташований на території **Канівського району Черкаської області**. В основі заказника лежить озеро **Криве**. Створений для збереження ландшафтних комплексів **заплав** середньої течії річки **Дніпра**. Розташований у межах лівобережної заплави, поблизу міста **Канева**, навпроти **Чернечої гори** та могили **Т.Г. Шевченка**.

На території заказника представлені лучні та заплавно-лісові **ценози**. З деревної рослинності переважають ліси **тополі білої** та **чорної**, **верби білої**, **ламкої** та гостролистої. У **флорі** – близько 400 видів **судинних рослин**. Виявлені регіонально рідкісні види: **жовтозілля татарське**, **каулінія мала**, **патаття біле**, **незабудка українська**, **осока просовидна**, **півники сибірські** та інші. Ростуть види, занесені до **Червоної книги України**, – **зозулинець болотний** та **блещичний**, **пальчатокорінник м'ясочервоний**, **сальвінія плаваюча**. Серед рослин, занесених до Європейського червоного списку, – **жовтозілля дніпровське** та **козельці українські**.

Учитель. Цікаві факти повідомив нам еколог. А зараз запрошую вас відвідати гідрологічний заказник. Хто ж повідає про нього краще, ніж гідролог? Йому і слово.

Гідробіолог. Гідрологічний **заказник** загальнодержавного значення Шуляцьке Болото знаходиться у Жашківському районі. Заказник являє собою ділянку заплави річки **Гірський Тікич**, з численними **озерами** та **болотами**. Його **флора** нараховує приблизно 160 видів рослин, з-поміж яких є цінні лікарські та рідкісні. У розрідженому вільшняку проглядаються зарості купини болотної, папороті теліптериса, витончені пагони осоки несправжньосмикавцевої. Рано навесні на березі квітує жеруха гірка, а окремі водойми вкриваються білим мереживом дрібних квіток жовтецю водного. На заболочених луках ще можна знайти зозулинець шоломоносний. Нині, під захистом очеретоворогозових плавів, розвивається надмірна кількість зануреної та вільноплаваючої рослинності: здебільшого це кушир, рдесник кучерявий, елодея, жабурник, види ряскових. Відбувається масовий розвиток планктонних одноклітинних зелених та синьо-зелених водоростей. Вороненський став Шуляцького Болота – осередок розвитку угруповань, включених як типові та реліктові до "Зеленої книги України": глечиків жовтих, латаття сніжно-білого.

Ці болота – місце гніздування таких зникаючих видів, як [орпа-карлика](#) та лелеки [чорного](#).

Учитель. Дякуємо шановному пану гідрологу. На жаль, наша подорож підходить до кінця. Щиро дякую всім, хто допоміг нам її здійснити.

А зараз перевіримо, на скільки уважними ви були під час подорожі.

Вам роздано картки із написами «вірю» та «не вірю». Я називаю вам тезу, а ви піднімаєте потрібну картку. **Гра «Вірю – не вірю».**

За підпорядкуванням, Канівський заповідник є біосферним.

Сулинський заказник простягається у межах двох сусідніх областей.

У Липівському заказнику взяті під охорону реліктові лісові масиви.

Холодний яр має природоохоронне та історичне значення.

Реліктовий вид Вовчі ягоди пахучі охороняється у Руськополянському ботанічному заказнику.

У заповіднику Тарасів Обрій є рослини, занесені до Європейського червоного списку

Гідрологічний заказник Шуляцьке Болото являє собою ділянку заплави річки Тясмин.

Відповіді: 1 – не вірю; 2 – вірю; 3 – не вірю; 4 – вірю; 5 – вірю; 6 – вірю; 7 – не вірю.

У кінці заходу учні висловлюють свої думки щодо значення природоохоронних територій. Місцеві природоохоронні території є частиною загальнодержавного природно-заповідного фонду, який, в свою чергу, – частина глобального заповідного фонду. Тут є рідкісні і зникаючі види рослин та тварин, взяті під охорону на Європейському та міжнародному рівні. Охороняючи види в межах держави, чи області, ми вносимо частку у загальну справу планетарного масштабу – збереження біорізноманіття.

Учитель.

Природі другом будь і пам'ятай:

Не нищ нічого, квітку не ламай.

Хай все голубить сонечко ясне –

Життя на цій Землі у всіх одне.

Думаю, кожен з вас задумався над власним ставленням до довкілля. Пам'ятайте, не Земля належить нам, а ми належимо Землі. І завтрашній її день буде таким, яким його зробимо сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козинська І.П. Сучасний стан природно-заповідного фонду Черкаської області та шляхи його оптимізації. II Міжнародна науково-практична конференція «Ефективные инструменты современных наук – 2009», ООД «Бял ГРАД-БГ» (г. София, Болгария), 27.04 – 05.05.2009. С.50 - 53.

2. Конякін С. М. Регіональна екологічна мережа: геоологічні аспекти формування та розвитку. Регіональні екологічні проблеми Черкащини в контексті переходу до збалансованого розвитку України: матеріали V обласної молодіжної науково-практичної конференції. Черкаси, 2009. С. 56- 59.

3. Кудінов В.О. Заповідна справа: навч. посіб. для студ. екол. спец. Київ: Наука і техніка, 2012. 164с.

4. Природно-заповідний фонд Черкаської області / Укл. Коноваленко О. С., Карастан І.М. Черкаси: Вертикаль, 2006. 196 с.

5. Червона книга України. Рослинний світ. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1996. – 345с.

6. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1996. – 345с.

7. Природно-заповідний фонд Черкаської області. URL: <http://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-24.html>

8. Природно-заповідний фонд Черкаської області URL: https://pro-vincia.com.ua/novini/news_ekologiya/25218-prirodno-zapovdnyy-fond-cherkaskoyi-oblast-narahovuye-531-obyekt.html

В. О. Казарева,

учитель української мови і літератури Москаленківського НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I – III ступенів» Чорнобаївської районної ради Черкаської області

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНИХ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ У ПРОСТОМУ І СКЛАДНОМУ РЕЧЕННЯХ

РОЗРОБКА УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. 9 КЛАС

Мета (формувати компетентності): **предметні:** узагальнити й систематизувати знання учнів про основні пунктограми у простому і складному реченнях; удосконалювати вміння й навички застосовувати різні способи перевірки вивчених пунктограм; **ключові:** уміння вчитися, розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу; **інформаційні:** критично оцінювати дібраний матеріал; **комунікативні:** творчі вміння: використовувати різні види речень у власних висловлюваннях, правильно інтонуючи їх; **загальнокультурні:** за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу сприяти усвідомленню ролі моральних цінностей, родинних традицій у сучасному світі, поглибити знання про родовідну пам'ять, активізувати творчу ініціативу учнів – дослідити дерево свого роду.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації знань (формування мовної компетенції).

Обладнання: мультимедійна презентація, тематична добірка світлин «Духовні орієнтири», картки з текстами, тестові завдання.

Епіграф. Від родоводу до народу – духовний орієнтир минулих і грядущих поколінь.

Г. Діхтяренко

Хід уроку

1. Організаційний момент. Оголошення теми й мети уроку.

2. Мотивація навчальної діяльності.

Робота з епіграфом. Виразно прочитайте і прокоментуйте епіграф. Сформулюйте основні завдання для вас щодо роботи на уроці та обміняйтеся порадами один із одним.

3. Актуалізація опорних знань із теми.

Комунікативна розминка. Виховання дитини має ґрунтуватися насамперед на традиціях батьків, дідів і прадідів. Ми повинні не втратити сімейних цінностей, звичаїв і традицій, вивчати джерела народної мудрості.

Як ви розумієте слова з Велесової книги: «... Позаяк ми сини отців наших, то маємо любов до пам'яті їхньої...»?

Експрес-опитування.

- Які пунктограми в простому реченні вам відомі?
- Які пунктограми в складному реченні ви вивчили протягом навчального року?
- Які типи складних синтаксичних конструкцій вам відомі?
- Які особливості вживання розділових знаків у складних синтаксичних конструкціях?
- Чи завжди ставимо кому між підрядними або між підрядними і сурядними сполучниками, що з'єднують частини складного речення з різними видами зв'язку?
- Коли вживаємо тире у складносурядному реченні?

4. Виконання системи завдань і вправ на повторення.

Інтонаційний практикум. Прочитайте рядки, дотримуючись правильної інтонації. Доведіть, що в тексті є складні речення з різними видами зв'язку. Визначте межі частин у кожному реченні та назвіть види й засоби зв'язку цих частин. Побудуйте схеми складних речень.

Пам'ять – це сила. Лише завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю, народ – нацією, країна – державою.

Пишу про це тому, що всім нам у всі роки й століття треба пам'ятати: серцем держави України є столиця Київ, а її душею – Черкащина, наш рідний край. Саме тут формувалася звитяжний дух нашого народу, тут і гетьманська столиця Чигирин, де зібрав під свої прапори цвіт українського козацтва славетний гетьман Б.Хмельницький, і звідти світле полум'я визвольної війни розпросторилось по всій Україні.

Коли ми говоримо про високу духовність українського народу, то перш за все виокремлюємо Тараса Шевченка – пророка нації, без якого не усвідомити, хто ми такі, як жили на світі і як житимемо далі (За Г. Діхтяренком).

Пунктуаційний практикум «Я – редактор». Спишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки, обґрунтуйте їх. Визначте види речень та засоби зв'язку частин складних речень. Назвіть просте речення, ускладнене відокремленими обставинами.

Пам'ять до своїх пращурів не забганка і тим паче не данина моді. Це була природна потреба триматися свого родоводу оберігаючи в такий спосіб сімейні реліквії й традиції та передаючи їх у спадок наступним поколінням. Тих хто цурався чи нехтував історичною пам'яттю зневажливо називали: «Людина без роду-племени». Ось так зроду-віку й співіснував взаємозв'язок: батьки намагалися передати в спадок своїм дітям не тільки варті уваги навички до праці та поведінки але й залишити добру пам'ять про самих себе; діти ж мали за обов'язок дотримувати й далі розвивати родовідні звичаї... Дитина не засвоївши таких родовідних цінностей на все життя залишиться Іваном який не знає свого роду-племени, чий батьків він дитя (За В. Скуратівським).

Попрацюйте в парах.

Прочитайте один одному речення. Визначте на слух вид речення: 1) просте чи складне; 2) для складних – сполучникове чи безсполучникове. Побудуйте схему складного речення. З'ясуйте, сполучники чи сполучні слова використовуються для поєднання частин складних речень. Обґрунтуйте пунктограми.

Для першого учасника.

Скригнуло віко скрині, і зсередини донісся запах полину й чебрецю.

У прискриньку лежали дбайливо загорнуті пакуночки з всілякими документами, фотокартками. А серед них і традиційні жіночі амулети – корали, брошки, навіть ґудзики (За В. Скуратівським).

Для другого учасника.

«А знаєш, - перекладаючи припаси, мовила баба Гандзя, - як тільки-но приїздить у гості онука, для неї нема кращої забави, ніж передивлятися скриню. Усе її цікавить, і я залюбки розповідаю, як ми колись жили, що для чого призначалося; бувало, коли тужливо стає на душі, то й сама сяду біля неї, і наче перебираю своє життя: кожна річ приховує в собі спогад. Ось, скажімо, мій весільний вінок нагадує молодість, а ця запаска – подарунок матері, ясеневу ложку вистругали мені на спомин батько» (За В. Скуратівським).

Дослідження – аналіз.

I. Прочитайте поетичні рядки уголос, дотримуючись правильної інтонації. Визначте основну думку поезії.

II. Побудуйте схеми складних речень. Назвіть у них граматичні основи. Охарактеризуйте частини складного речення як прості речення.

Дідова криниця

Розказував батько, хвалився сусід:

У лузі криницю мій викопав дід,

Як ставив хатину, як верби садив,

Бо треба ж було ще й напитись води.

...На чистому дні мов танцюють піщинки,

Веселі, барвисті, неначе перлинки.

Минуло не мало, а сотня вже літ,

Як в лузі криницю мій викопав дід,

Не бачив я мудрого предка від роду,

Та й досі барильцем ще п'ю його воду.

І радісно стукає серце мє:

Як довго джерельце дідусеве б'є!

Як гарно ступати й сьогодні в той слід,

Що тут залишив колись добрий мій дід!

Я. Івашкевич

III. З'ясуйте, за яких умов перед порівняльним сполучником кома не ставиться. Дослідіть, у якому реченні порівняльний зворот виділяється комами. Поясніть вживання двокопакки.

Синтаксичний питальник.

Дати відповіді на запитання у формі речень, указаних у дужках:

1. Що ти знаєш про свій родовід? (Складнопірядне речення з пірядною з'ясувальною частиною).

2. Чого навчили тебе твої батьки? (Просте речення, ускладнене однорідними членами).

3. Де ти любиш проводити час із бабусею? (Складнопірядне речення з пірядною частиною місця).

4. Чому я люблю працювати з дідусем? (Безсполучникове складне речення).

5. Які сімейні реліквії має твоя родина? (Складне речення з різними видами сполучникового зв'язку).

Тестові завдання. Розв'яжіть тести і зробіть взаємоперевірку.

Прочитайте текст. Кожна вказана цифра позначає розділовий знак. Правильним є обґрунтування пунктуації в рядку:

Пам'ять родоводу. Але поняття це, (1) як мені уявляється, значно ширше, ніж прийнято вважати досі. Воно не обмежується тільки вивішеними на стіні чи прибереженими в архівах фотографіями, (2) родовідними метриками, іменними листами. Вона, (3) родовідна пам'ять, обіймає всю сферу нашої духовності – звичаї й обряди, пісні та історичні перекази, мову, культуру народу. Якщо, скажімо, на околиці села або міста захиріла історична пам'ятка, обнесена «автографами» на стінах, (4) заросла чортополохом безіменна криниця, забута мова твоєї матері чи

понівечена нашою байдужістю могилка – про яку родовідну пам'ять може йти річ? (За В. Скуратівським).

А кома при відокремленій прикладці

Б кома виділяє вставне словосполучення

В кома розділяє однорідні члени речення

Г кома розділяє відокремлені означення

З'ясуйте, у якому реченні треба поставити вказаний розділовий знак.

1 кома **А** А невдовзі дідусь поцікавиться: «Скажи, Яринко кого ти знаєш з далеких своїх родичів?» (В.Скуратівський).

2 двокрапка **Б** Розповідь така зацікавить не тільки дітей, а й дорослих, адже дід Лука то своєрідна дитяча енциклопедія (В.Скуратівський).

3 тире **В** Дід Лука захоплює розповідь про кожного зі своїх предків де воював і що робив, скільки було дітей, яку вдачу мав (В. Скуратівський).

3. Установіть відповідність.

1 Просте речення **А** Рідко знайдеш у селі літню жінку, котра б не приберігала в скрині предмети традиційного одягу своєї мами чи бабусі (В. Скуратівський).

2 Складнопідрядне речення **Б** Багатьом, очевидно, доводилося бути свідками, з означальною підрядною з якою шаную старші люди ставляться до тек, частиною прихованих на сволоці (В.Скуратівський).

3 Складнопідрядне речення **В** Вивішений на стіні портрет дідуса чи бабусі - це зі з'ясувальною підрядною не просто данина традиції, а й пам'ять про тих, частиною хто творив історію, з кого треба брати приклад, який би успадкували наші діти (В.Скуратівський).

4 Складнопідрядне речення **Г** Завдяки родовідним метрикам ми маємо змогу з кількома підрядними «прочитати історію» в музейних вітринах, частинами меморіальних кімнатах та історико - етнографічних експозиціях (В.Скуратівський).

Слово вчителя. Кожен із вас, діти, повинен знати корені свого роду, своє походження. «Незнання дерева роду свого, за твердим переконанням пращурів, обертається в наступних поколіннях великою бідою та лихом. Щоб такого не сталося, батьки й матері, дідусі та бабусі ще змалечку прилучали своїх нащадків до всього, що знали про свій рід і народ» (В.Коваленко).

Творча робота в парах. Побудуйте діалог (усно) за ситуаціями. Вживайте речення різної синтаксичної будови: прості ускладнені речення, складні із сурядним, підрядним, безсполучниковим зв'язками. Скористайтеся тематичною добіркою світлин «Духовні орієнтири» .

1. Ви приїхали в гості до своєї бабусі, яка вміє гарно вишивати. Побудуйте діалог, у якому бабуся розкриє вам секрети вишивки або іншого ремесла.

2. У вашій родині є фотоальбом зі світлинами бабусь, дідусів, ваших батьків, родичів. Побудуйте діалог на тему «Світлина моєї родини».

Підсумок уроку. Рефлексія.

- Чи справдилися ваші очікування від уроку?
- Які правила з теми ще доведеться повторити?
- Схарактеризуйте роботу своїх однокласників на уроці.

Домашнє завдання. Скласти есе на одну з тем: «Дякую тобі, бабуся», «Мій дід навчив мене...», «Найкраще родинне свято». У роботі використовуйте прості та складні речення з різними розділовими знаками.

Додатки

Додаток 1

Для першого учасника.

Скригнуло віко скрині, і зсередини донісся запах полину й чебрецю.

У прискриньку лежали дбайливо загорнуті пакуночки з всілякими документами, фотокартками. А

серед них і традиційні жіночі амулети – коралі, брошки, навіть ґудзики (За В. Скуратівським).

Для другого учасника.

«А знаєш, - перекладаючи припаси, мовила баба Гандзя, - як тільки-но приїздить у гості онука, для неї нема кращої забави, ніж передивлятися скриню. Усе її цікавить, і я залюбки розповідаю, як ми колись жили, що для чого призначалося; бувало, коли тужливо стає на душі, то й сама сяду біля неї, і наче перебираю своє життя: кожна річ приховує в собі спогад. Ось, скажімо, мій весільний вінок нагадує молодість, а ця запаска – подарунок матері, ясеневу ложку вистругали мені на спомин батько» (За В. Скуратівським).

Додаток 2

Тестові завдання. Розв'яжіть тести і зробіть взаємоперевірку.

Прочитайте текст. Кожна вказана цифра позначає розділовий знак. Правильним є обґрунтування пунктуації в рядку:

Пам'ять родоводу. Але поняття це, (1) як мені уявляється, значно ширше, ніж прийнято вважати досі. Воно не обмежується тільки вивішеними на стіні чи прибереженими в архівах фотографіями, (2) родовідними метриками, іменними листами. Вона, (3) родовідна пам'ять, обіймає всю сферу нашої духовності – звичай і обряди, пісні та історичні перекази, мову, культуру народу. Якщо, скажімо, на околиці села або міста захиріла історична пам'ятка, обнесена «автографами» на стінах, (4) заросла чортополохом безіменна криниця, забута мова твоєї матері чи понівечена нашою байдужістю могилка – про яку родовідну пам'ять може йти річ? (За В. Скуратівським).

А кома при відокремленій прикладці

Б кома виділяє вставне словосполучення

В кома розділяє однорідні члени речення

Г кома розділяє відокремлені означення

З'ясуйте, у якому реченні треба поставити вказаний розділовий знак.

1 кома **А** А невдовзі дідусь поцікавиться: «Скажи, Яринко кого ти знаєш з далеких своїх родичів?» (В.Скуратівський).

2 двокрапка **Б** Розповідь така зацікавить не тільки дітей, а й дорослих, адже дід Лука то своєрідна дитяча енциклопедія (В.Скуратівський).

3 тире **В** Дід Лука захоплює розповідь про кожного зі своїх предків де воював і що робив, скільки було дітей, яку вдачу мав (В. Скуратівський).

3. Установіть відповідність.

1 Просте речення **А** Рідко знайдеш у селі літню жінку, котра б не приберігала в скрині предмети традиційного одягу своєї мами чи бабусі (В. Скуратівський).

2 Складнопідрядне речення **Б** Багатьом, очевидно, доводилося бути свідками, з означальною підрядною з якою шаную старші люди ставляться до тек, частиною прихованих на сволоці (В.Скуратівський).

3 Складнопідрядне речення **В** Вивішений на стіні портрет дідуса чи бабусі - це зі з'ясувальною підрядною не просто данина традиції, а й пам'ять про тих, частиною хто творив історію, з кого треба брати приклад, який би успадкували наші діти (В.Скуратівський).

4 Складнопідрядне речення **Г** Завдяки родовідним метрикам ми маємо змогу з кількома підрядними «прочитати історію» в музейних вітринах, частинами меморіальних кімнатах та історико - етнографічних експозиціях (В.Скуратівський).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діхтяренко Г.Ю. Парост. Родовід. Філософія життя і творчості. Черкаси: Брама – Україна, 2009. 126с.
2. Коваленко В.М. Роду криниця віща: посібник для 5 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Черкаси, 2014. 235с.
3. Скуратівський В.Т. Покуть. / В.Т.Скуратівський. Київ: Фірма «Довіра», 1992. 115с.

Т. А. Литвин,

учитель трудового навчання Канівської гімназії імені Івана Франка
Канівської міської ради Черкаської області

**СВЯТКОВО-ОБРЯДОВА КУЛЬТУРА
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ****РОЗРОБКА ЛІТЕРАТУРНО-МУЗИЧНОГО ТЕАТРАЛІЗОВАНОГО
ІНТЕРАКТИВНОГО ДІЙСТВА ДЛЯ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ**

Мета: ознайомити учнів з традиціями українського народу, із застосуванням українського віночка у звичаях і обрядах, значенням кольорів стрічок та квітів.

Підготовча робота:

Діти об'єдналися у творчі групи, кожна з яких виконувала певне завдання: готували повідомлення – легенди, презентацію різних технік плетіння вінків, прикрашали зал, шукали вірші, пісні, підбирали музику, готували заготовки для вінків. Заготовки для вінків Були запрошені батьки, які взяли участь у заході.

Перебіг заходу

Актовий зал став прикрашений віночками сплетеними із штучних квітів, дівчата в українських костюмах на сцені плетуть вінки з польових квітів – дзвіночків, волошок, ромашок, барвінку, маку, кульбаби, листя любистку та інші.

Лунає українська народна музика.

Ведучі виховної години в українських костюмах з віночками на голові.

Вчитель. Наш народ має багату культуру, величезний скарб якої складається з цінностей, надбаних багатьма поколіннями. З прадавніх часів до нас ідуть життєва мудрість та настанови щодо способу життя. Вони закладені в українських звичаях, обрядах, фольклорі, адже в них - світовідчуття та світосприймання нашого народу. У них поєднуються та обґрунтовуються взаємини між людьми, цінність духовної культури окремої людини і народу взагалі. Сьогодні ми поговоримо про найкращу оздобу голови дівчини – **вінок**. Він є невід'ємною частиною українського національного костюма. Український вінок – це не просто краса, а це оберег, «знахар душі». Здавна відомий на території України. Можливо, його поява пов'язана з тим далеким минулим людства, коли наші пращури поклонялись сонцю, а коло виступало оберегом, бо символізувало сонячний диск і рух сонця. сиву давнину вінки носили тільки дівчата. А плели вінки з живих квітів, бо вважали, що в них є чаклунська сила, яка здатна захистити від будь – якого лиха.

Дівочий вінок в Україні щоденно носили до початку ХХ століття, а на заході держави до середини століття. А потім його одягали тільки в свята. Дівчата дуже любили вінок, бо він був не тільки окрасою, але й символом молодості, дівочої чистоти, а також знаком молоді на весіллі. Всі вірили, що вінок ще й оберег від болю голови, поганого ока. Тільки дівчина мала право його носити. І прощалася вона зі своїм вінком в останній день весілля. Вінки з квітів пасують тільки до свіжого, справді дівочого обличчя, а молодицям хустка до лица! Вінок з квітів – не тільки оздоба, це ще й свідоцтво дівочості. Молодиця і «покритка» не сміють класти на свою голову вінок. Такий звичай є не тільки в нас, українців, а в усіх слов'ян.

Відомо з літературних джерел, що в 977-му році чехи підняли ціле повстання проти своєї княгині Дубравки тільки тому, що ця княгиня, будучи старою бабою, відважилась на свою голову покласти дівочий

вінок. Отже, і для княгині не було винятку з цього сурового правила.

Народ вірив, що дівчина, маючи на своїй голові вінок, володіє чарами, якими вона могла тяжко карати кожного напасника.

«Заплету віночок...»

Заплету віночок, заплету шовковий,

На щастя, на долю, на чорнії брови.

Та й пушу віночок на биструю воду,

На щастя, на долю, на милого вроду.

Ой пливи, віночку, тихо за водою,

На щастя, на долю, милому за мною.

Ой поплив віночок, тихо за водою,

Серденько дівоче забрав із собою.

Ой пливи, віночку, та по синій хвилі,

До тієї хати, де живе мій милий.

Група дівчаток виконує пісню «Вінок» на слова:

Іван Чопей, музика Михайло Герца

«Вінок»

Дівчина сплела вінок

Із ромашок волошок.

Й на веселку схожа стала.

Приспів:

Мамо, мамо цей вінок

Понесу я у садок.

В ньому буду танцювати

Свій улюблений танок.

І піду я в нім у гай,

Заспіваю на весь край,

Хай почують пташенята,

Як умію я співати.

Учитель. Тож зараз ми послухаємо з чого складається вінок, які є вінки за формою, як їх оформляють.

Ведуча 1. Дівчата вінок оздоблювали різними способами. За технікою виготовлення вони поділялись на *звити* (стержень квітки обвивали довкола обручика), *вінки – обручки* (квіти розміщувались над обручком) і *комбіновані* (квітами повністю закривали верх голови). Звити вінки плели з штучних і живих квітів: барвінку, волошок, ромашок, чорнобривців, жоржин, півоній, червону руту, листя дуба, білу лілію, верес, польовий дзвоник, лавр, мальву, тюльпани, цвіт вишні, яблуні, квітку шипшини. Вплітали в них й рослини з лікувальними властивостями, зокрема деревій, безсмертник, калину, любисток і дуже часто, для оберегу – зубки часнику. Цвіт маку у вінок вплітали, якщо в родині хтось загинув від руки ворога.

«Віночки»

Де стоїть верба крислата,

Позбігалися дівчата.

Посідали на пісочку,

Почали плести віночки.

Скільки тут дівчаток? – Сім!

По віночку буде всім.

Які вдалі ці віночки,

В них ромашки і дзвіночки,

Рута-м'ята, конюшина,

І кульбаба, і шипшина,

Закінчили своє діло,

На голівоньки наділи.
Підхопив їх вітерець:
Нумо, любі, у танець.
Ту-пу, ту-пу, ноженята,
Добре вміє танцювати.
Де і сила та береться,
Бо нам весело живеться!

К. Піка

Ведуча 2. Кожна квітка у вінку – це лікар, символ, оберіг. У народі цим рослинам приписували магічні особливості. Навіть маленьким дітям мами одягали вінки, коли бавилися в садку чи в полі. Починали носити віночок дівчата з трьох років. Перший віночок доньці плела мама.

Сценка

На сцені сидить жінка в українському костюмі та плете віночок. Лунає українська народна музика.

Мама промовляє: «Плету цей віночок для моїх дочок, змочений у росах, коли на небі сонце зійде. Купала його в росах сім днів та сім ночей, а тоді до скрині клала та все промовляла: - влітаю чорнобривці, щоб не було болю в голівці, барвінок та незабудки, щоб зір був як у голубки, ромашку влітаю серце спокоем сповиваю».

У чотири роки плівся інший віночок. Усі кінчики пелюсток були вже розсічені, доплітався безсмертник, листочки яблуні. А в шестирічній доньки у віночок влітали мак, що додав сон та беріг думку, крім того влітали волошку. Для семирічної дівчинки плели віночок із семи квіточок. І вперше влітали цвіт яблуні. То був цілий ритуал, коли батько торкався вінком голівки і промовляв:

На сцені стоїть дерево яблуня (штучне), до нього звертається чоловік – батько.

Батько: «Мати – яблуне, дядино моя, дай здоров'я дитині, допомагай рости, набиратися сили, долі щасливої, неба ясного, сонечка теплого, жити трудитися на роздоллі, так, як цвіт на Придніпров'ї, в часті радості, здоров'ї. Хай живе щасливо ясноока зірочка, добра ніжно і вродлива моя яблунева квіточка».

Батько вклоняється до дерева та цілує свою доньку.

Ведуча 1. Якщо дівчина досла сиротою, то в косу вона влітала голубі стрічки. І люди при зустрічі обдаровували таку дівчину подарунками, хлібом, грошима, кравом, одежею. Бажали їй стати щасливою та багатою.

На сцені стоїть дівчина, яку обдаровують подарунками – хлібом, кравом, одежею, грошима.

А дівчинка за увагу таку дарувала тим людям стрічку з віночка чи вишиту хустку, в якій носила насіння любистку. Люди, які не мали дітей, просили їм за доньку стати.

Жінка: «Будь нам донечкою маленькою, поміничею гарненькою, сьай нам сонечком в хатинці, принось радість нам в домівці, сміх дитячий хай лунає, та старість нашу звеселяє!»

Ведуча 2. А зараз ми ознайомимося з такими квітками, які найчастіше влітали у віночок. Одне з найпочесніших місць належить деревію. Ці біленькі дрібненькі квіточки здаляку нагадують велику квітку, її називають в народі деревцем. Коли квіти одцвітають, вітер розносить насіння. Та де б не проросла ця рослина вона завжди цвіте. Тому люди і вкляли її до віночка, як символ нескореності.

Ведуча 1. Я хочу розповісти про барвінок цікаву легенду.

Легенда про барвінок

Одного разу Весна разом з богинею веселки Іридою і матір'ю квітів Флорою опустилися на землю, щоб нагородити всі рослини привабливими барвами та пахощами. Вони змішали промені сонця з кольорами веселки і почали щедро обдаровували

ними все довкола: поля, луки, ліси, гори ... Так з'явилися барвисті квіти і від них пішли неповторні запахи. І в кожній був свій, особливий.

Одна рослина так низько стелилася по землі, що богині її не помітили. І тому вона залишилась без квітки, без запаху. Навіть без назви. Це був барвінок.

На сцену виходить хлопчик «барвінок» та промовляє: «А чому я без запаху та квіточки лишився?»

Він дуже засмутився, що залишився обділеним, але дав собі слово: «Я вистою люту зиму, буду вічнозеленим і дочекаюся весни!». Наступного разу, коли Флора опустилася на землю, барвінок почав скаржитися їй на свою долю, просив дати йому квіточку із запахом.

На сцену виходить матір квітів – Флора та промовляє: « У мене вже нічого не залишилось», - відказала Флора. Але барвінок виявився дуже наполегливим, він постійно переслідував матір квітів і таки умовив. Вона відірвала від своєї небесної сукні клатчик і зробила з нього квітку для барвінку. Запаху дати йому вже не змогла, зате подбала, щоб він був досить помітним, а головне – довгоквітучим.

Флора промовила: « Тепер ти будеш зватися барвінком (той, що перемагає), - перемагатимеш мороз, спеку, інші незгоди, будеш обходитися малою кількістю води і виживати за найскладніших умов. Тому що ти переміг навіть мене – богиню квітів.»

З того часу барвінок, ця вічнозелена красива рослина, став постійним супутником та оберегом людини. Не покидає він її після смерті, - встеляє цвинтар, знаменуючи вічну пам'ять про дорогих серцю людей. Тому-то й шанують, і люблять люди цю чудову весняну квітку, прославляючи її в піснях, казках, легендах.

Свою назву: той, що перемагає – виправдовує і в боротьбі з різними хворобами, навіть такими важкими, як злоякісні пухлини.

Зірваний на свято Успіня Пресвятої Богородиці, він здатний відганяти всляку нечисту силу від того, хто його носить при собі. Оберігає дім від блискавки й грому. У деяких селах дівчата на виданні ворожать на віночках х барвінку, а ставши нареченими, влітають його в коси. Висаджений у саду, він приносить щастя, а в букеті – любов.

Вічнозелена барвінкова краса символізує тривалий і міцний шлюб. Вона оспівана в багатьох народних піснях.

Де ти ріс барвіночку,
Що є такий зелененький,
Ріс бо я в гаю,
При тихім Дунаю.
(«Світ молоді» 25.10.91 р.)

А ще така пісня:

Гой барвінку-барвіночку, я тебе сокочу
Через рочок, через другий си віддати хочу,
Гой барвінку-барвіночку, я тебе прополю
Через рочок, через другий я ті зроблю шкоду –
Я наведу тя на віночок та й розплету косу.
(«Україна» 1992 р. № 10)

Ведуча 2. Любисток має дуже чудові властивості. Якщо розтерти у руках лискучий темно-зелений листок, докіль розіллються медові пахощі, що заспокоїливно діють на нервову систему отже й на серце.

У народі любисток називають любисником, любі мене. Любисток оспіваний у народних піснях, про нього ходять легенди. Від покоління до покоління передають перекази про приховані сили, незбагненні чари, його вважали приворотним зіллям, сповідалися за його допомогою причарувати, привернути до себе обранця чи обраницю. Любисток і волошки були ніби птахами, що вчили людей любити один одного та бути

щирими. Тому у віночку ці квіти – символ людської відданості.

Але любисток слугує і цілком буденним справам, і цілком земним. У ньому купають немовлят, молоді дівчата миють ним волосся, щоб було гарне і блискуче.

Вчитель. Попрошу розповісти нам про **волошки**.
Ведуча 1. Волошки у народі називають «васильками». А назва ця походить з народної легенди.

Легенда про волошки

Сільський хлопець – красень Василько косив у полі жито. Саме тоді у полі бавилися русалки. Одній з них дуже припав до душі Василько. Зачарувала русалка хлопця. Забув про все на світі й пішов за нею. А вона ж, пустуючи і сміючись вела його в поле все далі й далі, та й сама в нього закохалась. Не схотіла з ним розлучатися, обернула Василька на польову квітку, щоб нагадував синь води.

Відтоді за легендою, щороку літньої пори, русалки бавляться в хлібах, коли зацвітає волошка синя, плетуть з неї вінки й прикрашають свої голівки. Мак і волошки в українському віночку з'являються лише в XVI-XVII ст. То були часи боротьби українського народу за незалежність. Кожна родина когось втратила у тій боротьбі, і розцвіла пролита кров маковою квіткою в українському вінку ... Волошка ж була символом прозріння, ніжності, простоти.

Волошки дуже цілючі рослини. Вони лікують рани.

Вчитель. А ще які квіти влітають у вінок?

Ведуча 2. У вінок влітали і квітку **шипшини чи троянди**. У народі шипшину називають по різному: рожка, ружа, роза, свербивце. У слов'янських народів шипшина була символом краси, молодості, ласки. Шипшина виступає ще й символом вроди: «Ой ти, дівчино, червона ружо».

Мабуть жодній квітці не присвячено стільки легенд, переказів, поем, віршів і прозових творів, як квітам шипшини – трояндам.

«Дві троянди»

Дві троянди ті – рожеву

Пишну з білою сплітаю:

Се красу із чистотою

Я до купи єднаю.

Б. Грінченко

Ведуча 1. Не обходиться віночок і без **червоної рутти**. Всім вам відомі слова з пісні В. Івасюка «Червона рута» - Червону руту не шукай вечорами ...»
Група дівчаток співає пісню «Червона рута» В. Івасюка.

Ведуча 1. А зараз ми послухаємо легенду про червону руту.

Легенда про червону руту

Вели вороги Христа на Голгофу, щоб розіп'ясти його на хресті. Упадав він під тягарем великого хреста, який сам собі ніс на страшну смерть.

Сміялись вороги його, не зважаючи на рани і кров Христа, яка сочилася з покалічених стоп його. Зате плакало по дорозі каміння, по якому він ступав. А де падала капля Христової крові, там виростала рута і вкривала свої листочки сльозами. Тому-то листочки рутти подібні до спадаючої сльози.

Шанують цю квітку українські дівчата, бо хочуть бути мужніми, як Ісус Христос.

Ведуча 2. А ще влітають у віночок **зрона калини**, як символ дівочості, вроди, вірності, кохання. Також додають вусики хмелю – символ гнучкості й розуму.

Вінки досить різноманітні. В Україні їх налічують 77 видів. У віночок влітали різні квіти, всього в одному вінку могло бути до 12 різних квіток, також влітали і пташине пір'я – пав'яче пір'я (на Бойківщині, Харківщині), дрібне куряче пір'я (на волинському

Поліссі), пір'я з хвоста селезня (качура) – на галицькому Поділлі, на Київщині.

Кожна квітка у віночку щось символізувала – *біла лілія* – чистоту; *листя дуба* – силу, здоров'я; *верес* – самотність; *польовий дзвіночок* – вдячність; *часник* – від порчі; *лавр* – успіх; *мальву* – краса, холодність; *лівонію* – довголіття; *ромашку* – мир, ніжність, кохання; *тюльпани* – кохання; *безсмертник* – довголіття; *цвіт вишні та яблуні* – щастя; *мак* – втрата когось близького; *чорнобривці* – материнську любов.

Вчитель: Плести віночки – то ціла наука і дійство. Наші прабабусі знали різні секрети. В'язати, наприклад стрічки теж треба вміти, і символи їх знати. Першою у віночку (посередині) в'яжуть *світло-коричневу* стрічку – символ землі-годувальниці. Обабіч неї – *жовті* – символ сонця, за ними *світло-зелені* – символ краси і молодості. Потім влітають *голубі*, *сині* – символ неба і води, що дають силу і здоров'я, *оранжеву* – символ хліба, *фіолетову* – мудрість людини, *малинову* – душевність, ширість, *рожеву* – достаток, врожай. В'язали до строю й *білу* стрічку, але тоді, коли кінці її були розшиті *сріблом і золотом*. На лівому кінці вишивали сонце, на правому – місяць. Якщо стрічка не була вишита, її не пов'язували, бо це символ пам'яті про померлих. Дівчата, влітаючи у вінок **мак**, одночасно прив'язували до нього **червону** стрічку – символ печалі й магії. Люди вірили у силу стрічок. Стрічки – обереги волосся від чужих очей. Відмірювались вони по довжині дівочої коси і відрізувались трохи нижче коси, щоб сховати її від злих очей.

Ведуча 1. Вінок використовують у різних обрядах: під час зустрічі весни, на Трійцю, коли справляли обряд завивання вінків.

«Ой, зав'яжи вінки да на всі святки

Ой, на всі святки, на всі празники...»

«Ой на Івана, да й на Купала,

Там дівчинонька квіти збирала,

До річки несла, в воду пускала

Ой зійди сонце, світи та не згій,

Щоб мій віночок живий зостався

Та миленькому в руки дістався.

Пливи, віночку, по синій хвилі

До тої хати, де живе милий».

Група дівчаток виконує пісню «Ой, пливи, вінок» на слова Дмитра Луценка, музика: Горя Шамо.

Заготовки для вінків роздають мамам, вони намагаються теж сплести вінок.

«Ой, пливи, вінок»

Вечір на хвилях Дніпрових

Барвінком пала, розсипає вогні...

Дівчата гадають, віночки пускають,

На хвилях ріки пливають вінки, плывуть як сни, мрії ясні.

Приспів

Ой, пливи, вінок, ой, пливи, вінок,

Щастя-долю знайди! (2)

Де ти, незнаний коханий,

В якому краю усміхнешся мені?

Чи може дівчата з барвінком хрещатим

Перейдуть стежки – мої вінки плывуть, як сни, мрії ясні.

Приспів

Вечір на хвилях Дніпрових

Барвінком пала, і гойдає пісні,

В далеку дорогу дівочу тривогу

На хвилях ріки несуть вінки, плывуть як сни, мрії ясні.

Приспів

Інтелектуальна хвилинка «Кольорові стрічки до українського віночка»

Стрічка якого кольору в'яжеться на початку і в кінці віночка? (біла)

Скільки всього стрічок у віночку? (13)

3 якого року починали носити віночок дівчатка? (12)

Які квіти вплітали до вінку? (деревій, мальва, півонія, безсмертник, цвіт вишні, цвіт яблуні, любисток волошка, ромашка, калина, троянда, барвінок).

Які кольори стрічок у віночку? (білий, малиновий, оранжевий, синій, світло-зелений, жовтий, світло-коричневий, темно зелений, блакитний, фіолетовий, рожевий).

Скільки квітів вплітали до віночку?(12)

Інтерактивна гра «Стрічки – символи». (Кожен хлопчик підходить до дошки і на віночку зав'язує стрічку, про яку розказує).

1 хлопець. Найпершу у віночку – посередині, в'яжуть світло – коричневу стрічку – символ землі – годувальниці.

2 хлопець. Біля цієї стрічки з обох боків в'язали жовті стрічки – символ сонця.

3 хлопець. За жовтими стрічками в'яжуться світло – зелені – символ краси і молодості.

4 хлопець. За ними в'яжуться блакитні стрічки – символ неба.

5 хлопець. Далі в'яжуть червону стрічку – символ печалі і магичності.

6 хлопець. Далі в'яжуть жовтогарячу – символ хліба.

7 хлопець. Далі в'яжуть фіолетову стрічку – символ мудрості людини.

Ведуча 1. Віночок плели й під час обжинок, дарували його господареві, який зберігав до весни.

«Наш віночок красний,

Як місяць ясний.

Ще вищий від плота,

Ще дорожчий від золота».

Важливу роль відіграє віночок в обряді весілля. Весільний віночок оберігати від «злого» ока і зберігати впродовж свого життя, щоб щасливе було подружжя

життя. З чого його плели? Весільний віночок плели переважно з барвінку. А на місці, де зрізали барвіночок, залишали краєць хліба.

«Ой, вінку, мій вінку,

Хрещатий барвінку,

Я ж тебе приміряла

І в матусеньки долі благала

Ой, почеплю я тебе

Та на злотому кілочку,

Та на шовковім шнурочку».

При плетенні вінка ні в якому разі не можна було зав'язувати нитку, щоб не обірвалося життя молодих. В деяких місцевостях до вінка вплітали часник. Наприклад, відомо, що тим, хто запрошував гостей на весілля, давали як відзнаку віночок з квітів, що його вшали на руку. В українській народній традиції наявність вінка фіксується в усіх регіонах України.

Вчитель. Отже, сьогодні ми познайомились з українським віночком. Плетіть і ви собі на долю віночки, хай вони у вас будуть лише щасливі, хай оберігають ваші душі, серця від зла, підлості, неправди. Хай бережуть ваше здоров'я, приносять силу, розум, щирість, сердечність. Хай кожна з дівчаток матиме на своїй голові віночок, який принесе щастя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Український віночок URL: <http://klasnaosinka.com.ua/uk/article/godina-spiikuvannya-ukrayinskii-vinochok.html>.

2. Черв'як К.П., Коваленко З.Ю. Українське свято. Харків: Глобус, 2006. 319 с.

3. Скрипник І. Золота книга українських традицій та звичаїв. Донецьк: ТОВ «АгенствоМультитипресс», 2011. 288 с.

4. Киреевский И.Р. Мифы древних славян. Харьков: Книжный клуб, 2006. 239 с.

I. В. Орлова,

учитель зарубіжної літератури, вчитель-методист Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 Смілянської міської ради Черкаської області

«ДОБРЕ В ТІЙ РОДИНІ, ДЕ УСІ ЄДИНІ»

РОЗРОБКА РОДИННОГО СВЯТА

Мета: формувати довіру між батьками та їхніми дітьми; згуртувати учнівський та батьківський колективи; розвивати в учнів почуття обов'язку перед родиною, старшими і молодшими членами сім'ї, вміння слухати й підтримувати мир і злагоду в родині; виховувати повагу до усіх членів родини.

Обладнання: квіти, рушники, серветки, народні прислів'я про родину, заголовок великими літерами, повітряні кульки, дитячі малюнки та учнівські твори про сім'ю.

Оформлення класної кімнати: у кімнаті стоять 5 столів, за якими будуть сидіти 5 команд. Столи пронумеровані, прикрашені букетами квітів, серветками, висловами про родину – прислів'ями та приказками – та дитячими малюнками.

Справжньою школою виховання щедрості, душевності і чуйності є сім'я: ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, братів, сестер є випробуванням людяності.

В.О.Сухомлинський

«Пізнай свій край... себе, Свій РІД, свій народ, свою землю — і ти побачиш шлях у життя. Шлях, на якому найповніше розкриються твої здібності. Ти даси йому продовження, вторувавши стежину, із тієї стежини вже рушили у життя твої нащадки. І також будеш ти».

Г. Сковорода

Народні прислів'я

1. Який куш, така й хворостина, які батьки, така й дитина.

2. Чоловік у домі – голова, а жінка – душа.

3. Шануй батька і неньку, буде тобі скрізь гладенько.

4. Живуть між собою, як риба з водою.

5. Коли дитину не навчиш у пелюшках, то не навчиш і в подушках.

6. Де одинець – хазяйству кінець, а де діток сім, там щастя усім.

7. Матері ні купити, ані заслужити.

8. На сонці тепло, а біля матері – добре.

9. Добре в тій родині, де усі єдині.

Учень.

Сьогодні в нас родинне гарне свято,
Зійшлися мами, тата, бабусі й дідусі.

Учениця.

Сестрички, братики – усіх нас так багато!
Нам так хотілось, щоб зібрались всі.

Вчитель. Вітаю всіх присутніх у цій залі!
Сьогодні до нас завітали члени родин наших учнів.
Просимо наші команди зайняти місця за столами
(Члени команд займають свої місця. Кожна команда складається з членів однієї родини: 2 дорослих і 1 дитина). У нас сьогодні родинне свято, під час якого ми будемо і співати, і вірші читати, і танцювати, і змагатися.

Учень.

Бо це ж чудово, як батьки і діти
У свято й будні завжди поруч йдуть.
Сьогодні всім нам можна порадіти,
Що в нас родини дружно так живуть.

Учениця.

Сьогодні свято. Пісня хай лунає,
І хай щасливим буде кожен день.
Батьки і діти – і душа співає,
Тож хай лунає більше тих пісень!

Діти виконують пісню «Ой, зелене жито, зелене».

1 учень.

В сім'ї розпочинається життя дитини,
Тому від мами й тата в неї все!
Тож усі звички й правила з родини
Дитя в життя з собою понесе.

2 учень.

Тому народ не раз попереджає:
Гни деревце, ще поки молоде.
Вчи діток, як малі – це кожен добре знає,
Від цього правила не дінешся ніде.

Вчитель. І зараз ми проводимо наш перший конкурс „Герб сім'ї”. У вас на столах приготовлений папір і фломастери. Скористайтесь ними для створення Гербу вашої родини. Будьте готові презентувати його для всіх нас.

Команди виконують завдання. Після створення Гербів члени команд презентують результати своєї творчості. Журі підводить підсумки першого конкурсу.

Вчитель. А знаєте, як багато прислів'їв є про сім'ю. Наприклад, колись в українській родині було багато доньок і синів, росли вони дружними і добрими. „Як буде дружно, то не буде сутужно”, – каже народна мудрість. Тому-то в нашого народу є стільки приказок і прислів'їв про родину, батьків і дітей, що всіх і не перелічиш. Наші учні знають такі прислів'я. Зараз ми перевіримо, які прислів'я знають наші учасники конкурсу. Я буду називати початок прислів'я, а кожна команда по черзі повинна закінчити це прислів'я. За кожне правильне складене прислів'я команда отримає 1 бал.

Прислів'я для конкурсу:

- Яблучко від яблуні ... недалеко відкотиться.
- Яке зіллячко, таке й ... сім'ячко.
- Яка гребля, такий млин, який батько, ... такий син.
- Добрі діти – батькам вінець, а погані ... – батькам кінець.
- Яке дерево, такі його й квіти, які батьки, ... такі й діти
- Які мамка й татко, таке ... й дитятко.

- У кого є ненька, у того ... голівка гладенька.
- Материн гнів, як весняний сніг: ... рясно випаде, та скоро розтане.

- Мати одною рукою б'є, а другою ... гладить.
- Нема того краму, щоб купити ... маму
- Все купиш, лише татка і ... мами – ні!
- Корові не тяжкі свої роги, а матері – ... свої діти.
- Які мамка і татко, таке й ... дитятко
- Коли дитини не навчши у пелюшках, то не навчши у ... подушках.

- Гни дерево, поки молоде, учи дітей, ... поки малі!
Журі підводить підсумки першого конкурсу.

Вчитель. Отже, цінуймо, діти, свою сім'ю, свою родину, щоб не бути у цьому світі самотніми. А про батьків недаремно народ наш каже, що від малих дітей голова болить, а від великих – серце. Батьки наші піклуються про нас, думають, оберігають від біди, годують, вчать, виховують і найголовніше – дуже нас люблять, понад усе на світі. Тому діти повинні вчитися бути добрими, чуйними до своїх батьків, до всієї своєї родини. Адже це найдорожчі люди на цілому білому світі. А тому за науку цілуй батька й неньку в руку.

Учень. В дитини від родини чуйність, ласка.

І від родини в неї доброта.
В сім'ї для неї оживає казка,
І кожна стежечка в житті – проста.

Учениця. Бо є підтримка тут і є порада,
Турбота є, любов, а ще – тепло.
І задоволена дитина, дуже рада.
Тож хочеться, щоб завжди так було.

Учень. Повага і взаєморозуміння,
Щоб стали нормою в родині повсякчас.
Хай рідних душ ясне палахкотіння
Батьків й дітей єднає кожен раз.

Учениця. Бо ж діти, мов пташата у гніздечку,
До маминого туляться тепла,
І до татусевого доброго сердечка.
Тож треба, щоб любов в сім'ї жила.

Вчитель. А ще, крім любові, в сім'ї має бути довіра і взаєморозуміння. А що таке довіра? Зараз ми хочемо запитати про це наших учасників конкурсу. Ви бачите на столах аркуш паперу, на якому написано слово ДОВІРА. Ваше завдання: напишіть коло кожного слова такий іменник або прикметник, щоб вони асоціювалися зі словом ДОВІРА і щоб починалися з написаних букв.

Учасники змагання виконують завдання. Після виконання завдання члени команд презентують результати своєї творчості. Журі підводить підсумки конкурсу.

Вчитель. А тепер прийшов час творчому конкурсу „Ваші таланти”: кожна команда порадиться і виконає свій художній номер. Це може бути гумореска, вірш, пісня, навіть танець.

Учасники змагання готуються до виступу. Після підготовки номера члени команд презентують результати своєї творчості. Журі підводить підсумки конкурсу.

Вчитель. А тепер наші діти хочуть розповісти про своїх рідних мам, тат, бабусь, дідусів і подякувати їм за добро, тепло, ласку і любов.

1 учень.

Матусю рідна, я тебе кохаю,
Бо ти найкраща, матінко моя.
Ти все для мене робиш, я це знаю,
Тож бути добрим в тебе вчуся я.

1 учениця.

І бути мудрою, й таке ж терпіння мати,
Вродливою я хочу бути, як і ти.
З шляху правдивого ніколи не звертати,
А прямувати чітко до мети.

2 учень.

У мене таточко серйозний і правдивий.
І я таким же бути в нього вчусь.
Ми завжди разом, тому я щасливий.
І труднощів я також не боюсь.

3 учень.

А все робити вчуся так, як тато,
І вже навчивсь ремесел багатьох.
І хоч роботи завжди в нас багато,
Та все здолати можемо ми вдвох.

1 учень.

Я про бабусю хочу розказати,
Вона у нас – це справжня доброта.
Вона все вміє, шити, готувати,
Хоч доля у бабусі не проста.

1 учениця.

Які пісні вона для нас співає!
Які казки приходять з нею в сні!
Вона історії, легенди різні знає,
А в погляді її – тепло весни.

1 учень.

Я розкажу вам про свого дідуся,
Бо він у мене справжній трудівник.
І я у нього працювати вчуся,
Й тримати слово, як дідусь, вже звик.

2 учень.

Тож з дідусем завжди ми разом всюди,
І нам удвох і горе – не біда!

Про нас тепер уже всі кажуть люди:

«Старий з малим – це нерозливвода!»

Вчитель. А щоб наші рідні відчували нашу про них турботу і нашу любов, треба не забувати про прекрасні звертання, яким ми можемо зігріти їхню душу. Тому наступний конкурс: „Прекрасні звертання”. Пропонуємо нашим членам команд написати по 10 теплих звертань до членів родини.

Учасники змагання виконують завдання. Після виконання завдання члени команд презентують результати своєї творчості. Журі підводить підсумки конкурсу.

1 учень.

Є в нашій мові прекрасні звертання, Добрі і мудрі, чудові слова. Тими словами усяк без вагання Маму найкращу свою назива. Мамо, атусенько, мамочко, ненько, Матінко, усміх твій ніжний ловлю. Мамонько рідна, моя дорогенька, Я над усе тебе в світі люблю!

1 учениця.

Я і до тата умію звертатись, Хочу в словах передати тепло. Щоб мій татусь міг частіше всміхатись, Щоб у душі його сонце цвіло. Татку, татусеньку, таточку, тату, Кращого в світі немає навкруг! Татоньку, хочу тебе я обняти, Ти мій порадник, заступник і друг!

2 учень.

Я до бабусі з любов'ю звертаюсь:
Бабцю, бабуню, бабусю моя. І до бабусиних рук притуляюсь, І відчуваю в них лагідність я.

2 учениця.

І до дідуся іду по науку: іду, дідуню, навчив світі жити!
Він на голівку кладе свою руку, Голос сріблястим струмочком біжить.

1 учень. Слово могутнє, яка в ньому сила!
Скажеш з любов'ю — і радість росте! Слово хороше народжує крила, Ви не забудьте ніколи про те.

1 учениця. Донечко, синку, сестрице,
братусю, ружна, велика, щаслива сім'я!
Таточку, мамочко, бабцю, дідуся —
Мій оберіг і родина моя!

Вчитель. А тепер час провести родинну гру. Слухайте уважно ваше завдання. В цій грі буде брати участь 3 члена команди: „мама”, „тато”, „дитина”. Уявіть, що ви на березі швидкого струмка у горах. Там ви відпочивали, розважались. Але пройшла злива, і струмок з кожною хвилиною стає глибшим і ширшим, а вам треба перейти на інший бік, щоб вас не змила вода. Покажіть, як ви це зробите. А вода вже глибока, дружина боїться, а дитина плавати не вміє...

Учасники змагання виконують завдання. Журі підводить підсумки конкурсу.

Вчитель. А тепер прийшов час позмагатися татам і хлопчикам.

Запрошуємо з кожної команди по 1 тату і по 1 хлопчику. Проводиться жеребкування: хто з ким буде перетягувати канат. Учасники змагаються у перетягування канату. Журі підводить підсумок змагання.

Вчитель. Наші змагання завершуються. Пора підводити підсумки.

Журі підводить підсумок змагання. Оголошуються і нагороджуються переможці.

1 учень.

І хай здоров'я буде у родині,
Щоб радість й сміх веселий наш дзвенів!
Родині ми складаєм славу нині,
І скажемо багато добрих слів.

1 учень.

Бо все найкраще в дітях від родини!
Привітність, щирість, щедрість, доброта.
Усі традиції народні і святині,
Та мудрість й віра чиста і свята.

Діти виконують пісню про родину.

Вчитель.

І ось завершилось наше родинне свято.
Ми від душі повеселились всі.
Тож дай вам бог добра і сил багато,
Щоб сонце піднімалося в росі,
Щоб зігрівало вас тепло і ласка,
А доброта всіх пригортала вас.
Й життя хай буде, ніби добра казка.
Живіть усі щасливо! В добрий час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: пісні, прислів'я, загадки, скоромовки : Для ст. шк. віку. [Упоряд., передм. та прим. Н. С. Шумади; худож. оформл. В. П. Вересюка. Упоряд. граф. матеріалу С. М. Музиченка]. Київ : Веселка, 1989. 606 с.: іл.
2. Українські приказки, прислів'я і таке інше. / Уклав М. Номис, Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768с. («Літературні пам'ятки України»).
3. Мішук С.Л. Найкращі друзі – батьки. *Позакласний час*. 2013. №7-8. С. 28-30.
4. 103 вислови, прислів'я і приказки про Рід, сім'ю, родину. **URL:** <https://prashhur.com/ru/prislivya/>

Н.М.Демиденко,

учитель музичного мистецтва Матусівського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2» Шполянської районної ради

СПІВАЮ ПІСНЮ МАМІ**РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ
СЕРЕДЬНОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Мета: виховувати в учнів естетичне сприймання навколишнього світу; почуття патріотизму та любові до святих джерел нашого життя; поваги до матері, жінки; сприяти утвердженню духовності, відповідальності за своє майбутнє.

Обладнання: плакати, дитячі малюнки, комп'ютер, музичні інструменти.

Хід свята

Звучить фрагмент запису пісні В.Філіпенка

«Веснянка»**Учениця.**

*Гей, виходьте, дівчата, на вулицю погуляти,
На вулицю погуляти, весну-красну закликати,
Хороводи водити, пісень співати.*

У виконанні учнів звучить українська народна пісня «А вже весна».

Учениця.

*Швидше, любя веснонько, до нас прилітай,
Та гарні веснянки із нами співай,
Щоб знов зеленіли хлібами лани,
Від сонечка сил набирались вони,
Щоб жовті кульбабки цвіли у садах,
А всі дівчата були у вінках.*

У виконанні учнів звучить українська веснянка «Вийди, вийди, Іванку».

Учениця.

*Зелена весняночка в гості іде
Пташечок із вирію нам веде,
Щоб знову озвався соловейками гай,
А піснями лунав рідний наш край.*

У виконанні учнів звучить українська народна пісня «Ку-ку, ку-ку, чути в ліску».

Учениця.

*Ой весна, весна, днем красна
Що ж ти нам весно принесла?
На дерева цвіту, на поле жита,
На травичку росу, на дівчаток красу.*

У виконанні учнів звучить пісня «Веснянка»
(муз. В.Філіпенка, з репертуару Н.Матвієнко)

Учні.

*Крутими верховинами, барвистими долинами,
Лугами, сінокосами, гаями стоголосими,
Степами, перелогами, широкими дорогами,
Барвінками уквітчана, піснями закосичена,
Гучна, ясна, красна,
Іде весна! Іде весна!*

На сцену виходять діти («Пролісок», «Фіалка», «Підсніжник»).

«Підсніжник»

*Я підсніжник-ніжний цвіт
Народивсь на білий світ,
Перша квіточка весни.
Зі святом вас вітають і доньки, і сини.*

«Пролісок»

*Сьогодні в нас жіноче свято!
І на зорі ще в ранній час,
Йде славний березень вітати
Живими пролісками вас.*

«Фіалка»

*На сонячній галявинці фіалка розцвіла,
Бузкові пелюсточки тихенько підняла.
Сором'язлива квітка ховається в траві,
Свою красу дарує всім мамам на землі.*

Дівчатка-весняночки.

- 1. Я вишиваю рушничок до маминого свята
Фіалки сині і бузок, і пролісків багато.
Нехай казковий ніжний цвіт на рушничку
іскриться
Я березневий шлю привіт бабусі, мамі і
сестричці.*
- 2. Кажуть, що на світі сонце найясніше,
Та всміхнеться мама-і стає світліше.
Кажуть, що без сонця не розквітнуть квіти,
А хіба без мами є щасливі діти?*
- 3. Ще сонце не вставало, ще тільки сіріє -
Мене від світланку два сонечка гріють.
Два сонечка ясні від ранку до ночі -
Це дивляться тепло матусині очі.*
- 4. Можна в світі чимало зробити;
Перетворити зиму на літо,
Можна моря й океани здолати,
Гору найвищу штурмом узяти.*
- 5. Можна пройти крізь тунелі і хащі
Тільки без мами не можна нізащо;
Бо найдорожче стоїть за словами -
В світі усе починається з мами.*

У виконанні учениці звучить пісня «Матусі в подарунок» /муз. М.Ведмедері, сл. Н.Грицюк/

Ведучий. Із букви-краплинки та звуку-спльозинки народиться одного дня на світ святе слово «мама», мовлене устами янголятка і осяє хатину, як дар Божий. Тільки не дано нам запам'ятати цю мить, як не згадати того дня, коли над нашою коліскою вперше нахилилася мати.

Ведуча. Це – мить, і це – вічність, бо мама завжди з нами вона живе у нас, у наших дітях

та внуках в усьому нашому роді та береже нас і благословляє на добро.

Перші поняття про щастя, добро й ласку нерозривно пов'язані у нас із образом найдорожчої людини – матері. Материнське серце здатне перейматися болем на відстані, журитися і радіти долею своїх дітей, онуків, правнуків усе життя.

«Мамы всегда нас ждуть» (показ відеоролика).

Учитель. Жінці на роду написано – бути матір'ю, сповідувати материнство, продовжувати рід. Це найвище призначення її життя. Заради цього варто жити на землі, долаючи всі труднощі і негаразди.

Учні. Дорогі наші мами! Сьогодні ми дякуємо вам, що подарували світу нові життя, за ваші безсонні ночі, коли ви сиділи над нашими колісками, за ваше велике терпіння, за ніжні руки і гарячі серця. Це ваша повсякденна турбота і невтомна праця, ваша палка любов благословляють нас у дорогу життя.

У виконанні учнів звучить пісня «Дорога до матері» / з репертуару Р.Кириченко/

Учень.

*Як добре нам жити і знати
Що кращого слова, як мати,
Немає у світі для нас.*

Учениця.

*Сміється сонечко вгорі і промінцем голубить,
Матусю – сонце дітвори, вона їх ніжно любить.
Матусю, сонечко моє, така хороша, звична
В моєму серці завжди є і будеш в ньому вічно.*

Учень.

*У нашої мами в очах незагаженні,
Що світять любов'ю й теплом зірочки,
Для нас неможливе готова зробити -
З троянд облатати усі колючки.*

Учениця.

*У нашої мами любові багато
Вона, наче пташка, довкола гнізда
Кружляє, і спокій приносить
Завжди неповторна й така молода.*

Ведучий. Слово «мама» росте разом з нами тихо... як тихо ростуть дерева, сходить сонце, розцвітає квітка. І ще тихіше воно приходить на уста – промінцем маминої усмішки і ласкавістю її очей, листочком вишні і світлинкою сонця, пелюсткою квітки і радістю веселки, теплом лагідної руки і молитвами за нас.

Учитель. А ще... з маминою піснею. Мамина пісня... Її не може бути без мами – найдорожчої для нас людини. Колиш мені щаслива мати співала тихо у саду: «Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть...»

У виконанні учнів звучить українська народна пісня на сл. Т.Шевченка «Садок вишневий коло хати» / в обробці М.Губарця/.

Учитель. Якось один мудрець сказав: «Якби не мамина пісня, яким убогим було б наше життя». Мамина пісня – це пісня материнської душі і безмежної любові, ласки і неповторної ніжності. А тому в ній так ніжно і щільно переплелися радість і біль, тривога і надія.

Ведучий. Матері... Все життя дивляться нам услід, вирядивши в люди. Так і стоять на початку всіх наших доріг. Навіть коли їх не стає...

Стоять і дивляться. І бажають нам добра і щастя, сподіваються від своїх дітей найвищих духовних злетів. Бо і в останню хвилину думають про те, щоб їхні діти жили гідно серед людей і творили на своїй землі.

Учениця.

*А без пісні не буває сонця,
А без сонця не буває цвіту.
Хто забуде материну пісню,
Той сліпим блукатиме по світу.*

У виконанні учениці звучить «Пісня про маму» / на слова Б.Олійника/.

Ведучий.

*...А вже там, на початку доріг
Десь моя забарилася мати.
Той поріг, здрастуй, рідний поріг,
Тільки мама не вийшла стрічати...*

Учитель. Мати – берегиня роду, домашнього вогнища. Саме вона є тим стержнем, що єднає всю родину. Коли її не стає, в хаті все розладнується. Бо мати матір – це означає мати все. Втративши неньку, ти втрачаєш не лише близьку і люблячу людину, дорогого порадника, але і якусь надзвичайно вагому частку самого себе.

Учениця.

*Наче мамині очі - у хаті вікно
Сад матусиним словом мені промовляє.
Я не звикну ніколи, що мама давно
Край села у високій траві спочиває.
Я не звикну ніяк, що вона до воріт
Не біжить із городу мене зустрічати
Спорожнів без матусі мені білий світ,
І чужою стає наша хата.*

Ведуча. Вся ж бо краса світу, його безмежність і незагаженність втілились для нас у матері. Вона наша порадниця і розрадниця, наша наставниця і заступниця. Як пташка закряє нас від біди своїми крилами.

Учень.

*Не мені вже зозуля майбутнє кує
За рікою судьби в голубій оболоні,
Кожний з нас безпритульним стає,
Коли мамине серце навік захолоне.*

Учениця.

*...Пішла у вічність сива мати
Між полянами в дальній степ.
Садок вишневий коло хати
Услід їй піснею цвіте.
Летять літа над полянами,
Летять за обрій, в синю даль...*

*А пісня, мамо, вічно з нами –
Свята любов, свята печаль.*

Звучить фрагмент запису пісні «Материнська» / муз. В.Сівака, сл. Л. Денисенко/.

Учень.

*Ніщо не вічне – вічні матері!
Уже й тоді, як нікому стрічати,
Допоки сонце сяє нам вгорі,
У кожного живе у серці мати.*

Учитель. «Люди-це завжди діти своїх матерів» (М.Горький)

«Берегти матір – означає піклування про чистоту джерела, з якого ти пив з першого свого подиху й питимеш до останньої миті свого життя; ти живеш людиною і дивишся в очі інших людей як людина лише остільки, оскільки ти назавжди залишаєшся сином своєї матері. /В. Сухомлинський/

МАМА З СИНОМ

*Розкажіть мені, мамо, про вишні
Їх було так багато в саду.
Були, сину, морози неутішні,
А вони кого хочеш зведуть.
Розкажіть мені, мамо, про зорі
Чи такими були як колись?
А той, сину, хто виріс у горі
Не так часто на зорі дививсь.
Розкажіть мені, мамо, про долю
Чи людині підвладна вона?
Наша доля, мій сину, - як поле, -
Той пливе лиш, хто має човна.
Розкажіть мені, мамо, про роки
Чи помітно спливають вони?
Роки, сину, помітні допоки
Матерів пам'ятають сини.*

Ведучий. Любов матері – найбільша коштовність у нашому житті. Любов до матері – найсвятіше щастя, це сонце нашого життя. Мала життя зернинка, яку вона, щаслива мати-жінка, для світу народила, світитися мов промінь, новий народжуючи день. А той, хто може на долоні зважити піщинку, у пісках невидну, той відчує свою планету; і мати так: тримаючи дитину, всю землю тримає на своїх руках. І тільки через те ми матір називаємо святою.

Учениця 1.

*Мчать літа, мов без припону коні
Сніг на скроні сріблом опада,
Мамо мила, дай свої долоні
Твоя доня пісню їм склада.
Припаду до пучок тих устами,
Ревно їх сльозами окроплю,
Як сивіють рано наші мами,
Як ми пізно млієм від жалю.*

Учениця 2.

*Хай мамина ніжність і ласка й порада
Довіку нас гріють, милують серця.
Кінчається все, все минає, проходить,
Любов же матусі не знає кінця.*

Учениця 3.

*Є на землі чарівне джерело,
Що у дитинстві сили нам дало,
А біля нього – верби і тополі,
А біля нього мами сріблочола
Зорить в далеке плетиво доріг...
Як поєднало дивне джерело,
І прохолоду світлу і тепло?
У ньому рідні зорі, сонце рідне
І мамині тривоги неодквітні,
Що в трудну мить до тебе долетять
З цілющою краплиною життя.*

У виконанні учнів звучить пісня «Мамина криниця».

Учень.

*Дні дитинства, наче плін води,
Проліта дитинство та у спадок
Зостається материнська пісня, повна згадок,
Пісня зостається назавжди.*

Учні.

1.

*Це слово нам усюди світить,
Воно для святості дано.
Зберіть всі квіти в цьому світі,
Складіть під мамине вікно.*

2.

*Зберіте усміх по одному
Зі всіх світанків і ночей.
І у конверті весняному
Несіть до маминих очей.*

3.

*Зберіте тишу з м'ятним пахом
Та й загорніть у вітерець.
І з першим березневим птахом
Пошліть до маминих сердець.*

4.

*Сини і доньки – вас багато,
З далеких та близьких доріг
В цей день розвербленого свята
Ступіть на материн поріг.*

Учитель. У виконанні учнів звучить пісня «Спасибі вам, мамо»/Муз. О.Конощенко, сл. Д.Луценка/.

В народі стверджують « жінка за три кути хату тримає, а чоловік – за один», бо жінка могутня і сильна духовно. Вона з останньою надією протягує руки до щастя, пам'ятаючи про те, що жінка-мати це «запалена Богом остання свіча».

*Накотяться біди – повинна здолати,
Підкотиться туга – повинна мовчати.
Немеркнуче світло: я – жінка, я – мати,
Запалена Богом остання свіча.
І хто мене кине, - покинутим буде,
Хто словом осудить – осудиться сам.*

Земна і небесна такою прибуду!

Такою дістанусь грядущим вікам! /Г.Чубач/

У виконанні учнів звучить пісня «Давай, родино, заспіваємо».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірші на свято матері. URL: http://doshk_Lenok.ua (електронне джерело).
2. Володарська М.О. Години спілкування. Харків: Основа, 2010. 107 с.
3. Костенко Л. М. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 94 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибране . Київ: Освіта, 1991. 208 с.
5. Сценарій свята «Мамо рідна»URL: <http://www.ukrlit.un.ua/>
6. Чубач Г. О. Поезія. Київ: Дніпро, 2000. 110 с.

Л. М. Рудь,

учитель української мови та літератури, заступник директора з навчально-виховної роботи Жашківської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради

ШЕВЧЕНКУ - ЖИТИ!

"Шевченко був поетом!" - скаже хтось.
І в задумі головки схилять діти...
Шевченко є поетом. Залишив
Для нас він Слово, щоб в житті зігріти
Цей світ холодний. Часточка тепла
З Шевченкового вірша влилась в груди
Усіх, хто вдумливо, неспішна
Читає "Кобзаря". Його ж читають всюди.

Он Гонта піднімається, там Залізник...
Україна по вінця дише гнівом.
Хто смів народ великий полонить?!
Хто смів ногою стать на вільні груди
Вкраїни нашої?! Тримайся враже.
Народ вкраїнський був, і є, і буде!
Не мрій, ніколи Батьківщина не поляже,
Коли такі на її захист встануть люди.

Столикий гнів і праведний, і правий
В кулак зіллється й грізно звернеться до тебе.
Тримайся, враже! Бо народ вкраїнський
Завжди зуміє постоять за себе.
"Шевченко жив колись", - промовить хтось.
Та обізветься тихо жайвір в житі...
Та заспіва струмок, та зашумить колосся.
І ствердить тим: Шевченку вічно жити!

